

๑๒๕๙. ตสุมา ปตตปุฏฐเสว  
 ฌตฺวา สมฺปากมตฺตโน  
 อสนฺเต นฺุบเสเวยฺย  
 สนฺเต เสเวยฺย ปณฺุชิตฺโต  
 อสนฺโต นิริยํ เนนฺุติ  
 สนฺโต ปาเปนฺุติ สฺุคตฺนุ"ติ.

ตตฺถ สนฺตํ วาติ สฺปฺปริสํ วา.  
 ยถิ วา อสนฺติ อสฺปฺปริสํ วา.

สโร ทฺุญฺโจะ กลาปฺวาติ มหาราช  
 ยถา นาม หลาหลวิสลิตฺโต สโร  
 สรกลาเป ปกฺขิตฺโต สพฺพนฺุตํ วิเสน  
 อลิตฺตมฺปิ สรกลาปํ ลิมฺปติ, วิสทฺุญฺจเมว  
 กโรติ, เอวเมว ปาปมิตฺโต ปริ  
 เสวมาโนว ตํ เสวมานํ ปริ, เตน  
 จ สมฺมุญฺโจะ ตํ สมฺมุสฺสนฺุโต อลิตฺตํ  
 ปาเปนฺุติ ปริสํ อตฺตโน เอกชฺุณฺาสมํ  
 กโรนฺุโต อฺุปลิมฺปติ, ปาปเมว กโรติ.

วายนฺุติติ ตสฺส เต กุสาปํ ทฺุคฺคณฺุธา  
 วายนฺุติ. ตครณฺุจาติ ตครณฺุจ อณฺุณณฺุจ  
 คณฺุธสมฺปนฺุณํ คณฺุธชาตํ ปฺลิวเชนานิ

๑๒๕๙. เพราะฉะนั้น บัณฑิตรู้ความเป็น  
 บัณฑิตของตน เหมือนใบไม้  
 สำหรับห่อ จึงไม่ควรคบหา  
 สมาคมอสัตบุรุษ ฟังคบหา  
 สมาคมสัตบุรุษ อสัตบุรุษนำไป  
 สุนทรก สัตบุรุษยอมให้ถึงสุดติ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สัตบุรุษ  
 ได้แก่ สัปปบุรุษ. คำว่า หรืออสัตบุรุษ  
 ได้แก่ หรืออสัปปบุรุษ.

คำว่า เหมือนลูกศรอาบยาพิษยอมเปื้อน  
 แล่งฉะนั้น ความว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า  
 ลูกศรซึ่งอาบยาพิษร้ายแรง อันเขาใส่ไว้  
 ในแล่งลูกศร ย่อมแปดเปื้อนแล่งลูกศร  
 แม้ยังไม่แปดเปื้อนด้วยยาพิษทั้งหมดนั้น  
 ย่อมทำแล่งลูกศร ให้เสียหายด้วยยาพิษ  
 นั้นเอง ชื่อฉันใด, ปาปมิตรก็ฉันนั้น  
 เหมือนกัน คบหาผู้อื่น ย่อมแปดเปื้อน  
 ผู้อื่นผู้คบหานั้น อนึ่ง บุคคลผู้ติดต่อด้วย  
 ปาปมิตรนั้น เมื่อติดต่อปาปมิตรนั้น ย่อม  
 แปดเปื้อน บุรุษผู้อันบาปไม่แปดเปื้อน  
 ทำให้มีอัธยาศัยเป็นอันเดียวกับตน คือ  
 ทำให้เป็นคนชั่วไปเลย.

คำว่า ย่อมฟังไป ความว่า ใบหญ้าคา  
 ของปลาเน่าเหล่านั้น ย่อมมีกลิ่นเหม็น  
 ฟังไป. คำว่า กฤษณา ความว่า ใบไม้

ปณฺณานิ สุคนฺธานิ โหนฺติ. เอวฺนฺติ  
เอวฺเมว ธีรฺูปเสวนา ธีโร หิ อตฺตานิ  
เสวมานํ ธีรเมว กโรติ.

ตสฺมา ปตฺตปฺปฏฺสเสวาทิ ยสฺมา  
ตคฺราทิปฺลิเวจิตานิ ปณฺณานิ สุคนฺธานิ  
โหนฺติ, ตสฺมา ปลาสปตฺตปฺปฏฺสเสว  
ปณฺธิตฺตฺสเวเนน อหํปี ปณฺธิโต  
ภวิสฺสามีติ เอวํ ฅตฺวา.

สมฺปากมตฺตโนติ อตฺตโน ปรีปากํ  
ปรีณามํ ปณฺธิตภาวํ ฅตฺวา อสนฺเต  
ปหาย ปณฺธิเต สนฺเต อุปเสเวยฺย.

นिरยํ เนนฺตีติ เอตถ เทวทตฺตาทีหิ  
นिरยํ สารีปฺตฺตตฺเถราทีหิ จ สฺคตฺนฺติ  
นิตานวเสน อุตฺทาหรณานิ อานริตพฺพานีติ.

ทั้งหลายที่พันห่อกฤษณาและคันธชาติ  
ซึ่งสมบูรณ์ด้วยกลิ่นอย่างอื่น ย่อมเป็น  
ของมีกลิ่นหอม. คำว่า ฉะนั้น คือการ  
คบหากับนักปราชญ์ก็เหมือนกัน ฉะนั้น  
เพราะว่านักปราชญ์ย่อมทำคนผู้คบหาตน  
ให้เป็นนักปราชญ์ได้เหมือนกัน.

คำว่า เพราะฉะนั้นบัณฑิตรู้ความ  
เป็นบัณฑิตของตนเหมือนใบไม้สำหรับห่อ  
ความว่า บัณฑิตรู้อย่างนี้ว่า ใบไม้ทั้งหลาย  
ซึ่งพันห่อของหอมมีกฤษณาเป็นต้น ย่อม  
เป็นของมีกลิ่นหอม เพราะเหตุใด เพราะ  
เหตุนี้ แม้เราจักเป็นบัณฑิตได้ ก็เพราะ  
เข้าไปคบหากับบัณฑิต เหมือนใบไม้  
สำหรับพันห่อ (ของหอม) ฉะนั้น.

คำว่า ความเป็นบัณฑิตของตน ความว่า  
บัณฑิตรู้ความเป็นบัณฑิตซึ่งอบรมแล้ว  
คือน้อมไปรอบของตน ฟังละอัสตบุรุษ  
ทั้งหลาย เข้าไปคบหาพวกบัณฑิต คือ  
พวกสัตบุรุษ.

ในคำนี้ว่า อัสตบุรุษทั้งหลายย่อมนำไป  
สู่สุรกรเป็นต้น ดังนี้ ฟังนำอุทาหรณ์มา  
ด้วยอำนาจแห่งเหตุว่า อัสตบุรุษทั้งหลาย  
มีพระเทวทัตเป็นต้น นำไปสู่สุรกร และ  
สัตบุรุษทั้งหลาย มีพระสารีบุตรเป็นต้น  
นำไปสู่สุคติ.

เอวี่ ราชธิดา จหิ คาถาหิ  
 ปิตุ ฐมมัม กเถตวา อิทานิ อตีเต  
 อตตนา อญฺญุตํ ทุกขํ ทสฺเสนฺตึ อาท

พระนางรจจाराชธิดา กล่าวธรรม-  
 กถาถวายพระบิดา ๖ คาถาแล้ว บัดนี้  
 เมื่อจะแสดงความทุกข์ที่ตนได้เสวย ใน  
 อดีตชาติ จึงกราบทูลว่า

๑๒๖๐. "อหฺมปิ ชาตฺยิโย สตฺต  
 สเร สํสริตตฺตโน  
 อนาคเตปี สตฺเตว  
 ยา คมิสฺสํ อิตฺโต จุตฺตา.

๑๒๖๐. "แม่หม่อมฉัน ก็ระลึกชาติที่ตน  
 ได้ท่องเที่ยวมาแล้วได้ ๗ ชาติ  
 แม้ในอนาคตซึ่งตนจตุจากชาตินี้  
 แล้ว จักไปเกิดได้อีก ๗ ชาติ.

๑๒๖๑. ยา เม สฺยา สตฺตมฺมึ ชาตฺยิ  
 อหฺ อปฺพุเพ ชนาริป  
 กมฺมารปฺตฺโต มคฺเชสฺสุ  
 อหฺ ราชคฺเห ปฺุเร.

๑๒๖๑. ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอม  
 ประชาชน ชาติที่ ๗ ของหม่อมฉัน  
 ในอดีต หม่อมฉันเกิดเป็นบุตร  
 ของนายช่างทอง ในแคว้นมคธ  
 กรุงราชคฤห์.

๑๒๖๒. ปาปี สหายํ อาคมฺม  
 พหุ ปาปี กตํ มยา  
 ปรทาสฺสฺส เหเจนฺตฺตา  
 จริมฺหา อมรา วีย.

๑๒๖๒. หม่อมฉันได้คบหาสหายเลว ทำ  
 บาปกรรมไว้มาก ท่ี่ยวคบชู้  
 ภรรยาของชายอื่น เป็นผู้เหมือน  
 จะไม่ตาย.

๑๒๖๓. ตํ กมฺมํ นิหิตํ อญฺจา  
 ภสฺสมจฺจนฺโนว ปาวโก  
 อถ อญฺเณหิ กมฺเมหิ  
 อชาเย วํสฺญมฺยิ.

๑๒๖๓. กรรมนั้น ยังไม่ให้ผลยังเก็บไว้  
 อยู่ เหมือนไฟที่เฝ้าปกปิดไว้  
 ต่อมา ได้ไปเกิดในวังสุมิ ด้วย  
 กรรมทั้งหลายอื่น.

๑๒๖๔. โกสมฺพิยํ เสฏฺฐิกฺกุเล  
 อิทฺเธ ฌีเต มหฺทฺถเน

๑๒๖๔. ข้าแต่มหาราชาเจ้า หม่อมฉันได้  
 เป็นบุตรคนเดียวในตระกูลเศรษฐี  
 เมืองโกสัมพี ผู้สมบุรณ์มั่งคั่งมี

- เอกปุตโต มหาราช  
นิจจำ สกุกตปุชิตโต.
๑๒๖๕. ตตถ มิตตํ อเสวิสุสํ  
สหายํ สาทเว รตํ  
ปณฺหิตํ สุตสมฺปนฺนํ  
โส มํ อตฺเต นิเวสยิ.
๑๒๖๖. จาตุทฺทสี ปญฺจทฺสี  
พหุํ รตฺติมุปาวิสี  
ตํ กมฺมํ นิหิตํ อฏฺฐจา  
นิจิว อุกกนฺตฺติเก.
๑๒๖๗. อถ ปาปานํ กมฺมานํ  
ยเมตํ มคฺเช กตํ  
ผลํ ปริยาคตํ ปจฺฉา  
ภุตฺวา ทฺฐจฺวิสํ ยถา.
๑๒๖๘. ตโต จุตานํ เวเทห  
โรจฺเว นิรเย จิรํ  
สกมฺมุนา อปฺจิสฺสํ  
ตํ สรํ น สุขํ ลภ.
๑๒๖๙. พหฺวสุส คณฺเ ตตถ  
เชปยิตฺวา พหุํ ทฺกฺขํ
- ทรัพย์มาก คนทั้งหลายพากัน  
สักการบูชา.
๑๒๖๕. ในชาตินั้น หม่อมฉันได้คบหา  
สมาคมมิตรสหาย ผู้ยินดีในกรรม  
อันงาม เป็นบัณฑิตสมบูรณ์  
ด้วยสุตะ เขาได้แนะนำหม่อมฉัน  
ในสิ่งเป็นประโยชน์.
๑๒๖๖. ให้รักษาอุโบสถศีลในวัน ๑๔ ค่ำ  
๑๕ ค่ำ ตลอดราตรีเป็นอันมาก  
กรรมนั้นยังไม่ให้ผล เหมือน  
ชุมทรัพย์ที่ฝังไว้ได้น้ำ.
๑๒๖๗. ต่อมาภายหลัง บรรดาบาปกรรม  
ทั้งหลาย พรทารกกรรมอันใดที่  
หม่อมฉัน ได้กระทำไว้ในนครรัฐ  
ผลแห่งกรรมนั้นมาถึงแล้วเหมือน  
ติ่มยาพิษอันร้ายแรง ฉะนั้น.
๑๒๖๘. ข้าแต่พระองค์ ผู้ครองวิเทหรัฐ  
หม่อมฉันจติจากสกุลเศรษฐีแล้ว  
ได้ไปหมกไหม้อยู่ ในโรจวนรก  
สิ้นกาลนาน เพราะกรรมของตน  
หม่อมฉันระลึกถึงทุกข์ ที่ได้เสวย  
ในนรกนั้น ไม่ได้ความสุขเลย.
๑๒๖๙. ข้าแต่พระราชบิดา หม่อมฉัน  
ยังทุกข์เป็นอันมาก ให้สิ้นไปใน

ภินนาคเต อหุ ราช  
ฉกโล อุทตปฺพลโล"ติ.

นรกัสนันนปี ต้องมาเกิดเป็นลา  
ถูกเขาดอน อยู่ในภินนาคต-  
มหานคร".

ตตถ สตุตฺตาทิ มหาราช  
อิธโลกปรโลโก นาม สุกตทุกกฏานญจ  
ผลํ อตฺถิ น สํสโร สตุเต โสเธตฺ  
สกุโกติ กมฺมุนาเอว हि สตุตา  
สุขุณฺนติ. อลาตเสนาปติ จ วิชกทาโส  
จ เอกมว ชาตี अनुसुवन्ति न  
गेवलि एतेव चातिसुवरा अहम्पि  
อตีเต สตุตฺต ชาตियो อตฺตโน สํสริตํ  
สรามิ, อนาคเตปี อิตฺ คนฺตพฺพา  
สตุเตว ชานามิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สัตว์  
ทั้งหลาย ความว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า  
ชื่อว่า โลกนี้และโลกหน้า มีผลแห่งกรรม  
ที่ทำดีและกรรมที่ทำชั่ว มีการท่องเที่ยว  
ในสังสารวัฏ ย่อมไม่อาจจะยังสัตว์  
ทั้งหลายให้หมดจดได้ เพราะว่าสัตว์  
ทั้งหลายจะหมดจดได้ก็ด้วยกรรมเท่านั้น.  
อลาตเสนาบดีและวิชกทาส ระลึกชาติ  
ได้คนละชาติ การระลึกชาติได้ครั้งเดียว  
นั้น ยังไม่สิ้นเชิง, แม้หม่อมฉันก็ระลึก  
การท่องเที่ยวไปของตนในอดีตได้ ๗ ชาติ  
ย่อมรู้แม้อนาคต อันตนพึงถึงแต่โลกนี้  
ไปได้ ๗ ชาติ เท่านั้น.

ยา เม สาทิ ยา सा मम अतीते  
सुत्तमी चाति आसि. कममारपुत्तित्ति ताय  
चातिया अहि मकथेषु राชकन्हकरे  
सुवण्णकारपुत्तित्ति ओहिสิ.

คำว่า ชาติของหม่อมฉัน ความว่า  
เป็นชาติที่ ๗ ในอดีตของหม่อมฉัน. คำว่า  
ได้เป็นบุตรของนายช่างทอง ความว่า  
หม่อมฉันได้เป็นบุตรของนายช่างทองใน  
แคว้นมคธกรุงราชคฤห์โดยชาตินั้น.

ปรทาสฺส เหเชนฺตาทิ ปรทาริ  
วิเหเชนฺตา ปเรสิ รกฺขิตโคปีตภณฺฑเท  
อปรชฺชุนฺตาท. อฏฺฐาติ ตํ ตทา มยา  
กตํ ปापกมฺมํ โเอกาสํ อลภิตฺวา

คำว่า คบขู้ภรรยาคนอื่น ความว่า  
รบกวณภรรยาของคนอื่น คือผิดในภักษะ  
ของคนอื่นที่เขารักษา และคุ้มครองไว้.  
คำว่า ตั้งไว้แล้ว ความว่า บาปกรรมนั้น

โอภาเส สติ วิปากทายกั หุตฺวา  
ภสมฺจุณฺโณ อคฺคิ วิย นิหิตํ อฏฺจาสิ.

วํสฺยุมิยนฺตุติ วํสฺยุเจ. เอกปฺตุโตติ  
อสีติโกฏฺวิภเว เสฏฺฐิจฺกุลเ อหํ เอกปฺตุโตว  
อโหสิ. สาทเว รตนฺตุติ กุลฺยาณกมฺเม  
อภิรตํ. โส มนฺตุติ โส สหายโก มํ  
อตฺเถ กุสลกมฺเม ปติฏฺฐเปสิ.

ตํ กมฺมนฺตุติ ตํปี เม  
กุลฺยาณกมฺมํ ตทา โอภาสํ อลภิตฺวา  
โอภาเส สติ วิปากทายกั หุตฺวา.

ขุทฺทกนฺตุติเกติ ขุทฺทเก นิหิตํ อฏฺจาสิ.  
ยเมตฺนฺตุติ อถ มม เอตฺตเกสุ  
ปาปกมฺเมสุ ยํ เอตํ มยา มคฺเช  
ปรทารกมฺมํ กตํ, ตสฺสุ ผลํ ปจฺฉา  
มํ ปริยาคตํ อุปคตฺนฺตุติ อตฺเถ.  
ยถา ก็ ?

ภุตฺวา ทฺวุจฺวิสํ ยถาติ ยถา สิวสํ  
โภชนํ ภุตฺวา จิตฺตฺส ตํ ทฺวุจฺ

อันเราทำแล้วในกาลนั้น ยังไม่ได้โอกาส  
เมื่อมีโอกาสก็ให้ผลจมลงอยู่ เหมือนไฟ  
อันถ้าปกปิดไว้จะนั้น.

คำว่า วังสฺยุมิ ได้แก่ วังสฺยุ. คำว่า  
เป็นบุตรคนเดียว ความว่า หม่อมฉันได้  
เป็นบุตรคนเดียวในสกุลเศรษฐีซึ่งมีสมบัติ  
๘๐ โกฏิ. คำว่า ยินดีในกรรมอันงาม  
ได้แก่ ยินดีในกรรมที่ดีงาม. คำว่า เขาได้  
แนะนำหม่อมฉัน ความว่า สหายนั้น  
ทำหม่อมฉันให้ตั้งอยู่ในสิ่งเป็นประโยชน์  
คือกุศลกรรม.

คำว่า กรรมนั้น ความว่า กรรม  
อันงามของหม่อมฉันแม้ฉัน ไม่ได้โอกาส  
ในกาลนั้น เมื่อได้โอกาสก็จักให้ผล  
(ต่อไป).

คำว่า ใต้น้ำ ได้แก่ เขาฝังไว้ในน้ำ.  
คำว่า กรรมนั้นใด ความว่า ต่อม  
บรรดาบาปกรรมทั้งหลาย มีประมาณ  
เท่านี้ ปรทารกรรม กรรมคือประพฤติ  
ผิดในภรรยาคนอื่นอันใด ที่หม่อมฉัน  
ทำแล้ว ในแคว้นมคธ, ภายหลังผลแห่ง  
กรรมนั้นมาถึงแล้ว อธิบายว่า เข้าถึง  
หม่อมฉันแล้ว. ถาว่า เหมือนอะไร ?

แก้ว่า เหมือนดีมยาพิษอันร้ายแรง  
อธิบายว่า ผลแห่งปรทารกรรมนั้นมา

กกุขลํ หลาหลํ วิสํ กุปฺปติ, ตถา  
มํ ปริยาคตฺนฺติ อตฺถโก.

ถึงหม่อมฉันแล้ว เหมือนยาพิษมีฤทธิ์  
ประทุษร้ายแล้ว ซึ่งกล้าแข็ง ร้ายแรง  
ย่อมกำเริบ แก่บุคคลผู้บริโภคโภชนะ  
มียาพิษแล้วดำรงอยู่จะนั้น.

ตโตติ ตโต โสสมุพิยํ เสฏฺฐิคุลโต.  
ตํ สรณฺติ ตํ ตสฺมี นินฺเย อญฺญตํ  
ทุกฺขํ สรณฺตี จิตฺตสฺสขนฺนาม น ลปามิ  
ภยเมว เม อฺปฺปชฺชติ.

คำว่า จากตระกูลเศรษฐีนั้น ได้แก่  
จากตระกูลเศรษฐี ในเมืองโกสัมพีนัน.  
คำว่า ระลึกถึงทุกข์ที่ได้เสวยในนรกนั้น  
ได้แก่ เมื่อหม่อมฉันระลึกถึงทุกข์นั้น ที่ตน  
เสวยในนรกนั้น ย่อมไม่ได้ความสบายใจ.  
ความกลัวเท่านั้นจะเกิดแก่หม่อมฉัน.

ภินฺนาคเตติ ภินฺนาคกรฺภูเช ภินฺนาคเต  
นาม นคเร วา. อฺทฺตปฺมโลติ  
อฺทฺตพิไซ.

คำว่า ภินนาคตนคร ได้แก่ ในภินนาค-  
ตรัฐ หรือในนครชื่อว่า ภินนาคตมหานคร.  
คำว่า ถูกเขาดอนแล้ว ได้แก่ มีพืช  
อันเขาปล้นเสียแล้ว.

โส ปน ฉกฺลโก พฺลสมฺปนฺโน  
อโหสิ. ปิฏฺฐิยํ อภิรฺหิตฺวาปิ นํ วาหยีสฺสุ  
ตํ ยานเกปิ โยชยีสฺสุ. สฺวา ตมตฺถํ  
ปกาสเนนฺตี อาห

แต่ว่าเวลานั้น ได้เป็นสัตว์สมบุรณ์  
ด้วยกำลัง. ชนทั้งหลายชอบขึ้นสู่หลัง  
นำลาไป แม้ในยานน้อยเขาก็เทียมลา.  
พระนางจุจจาราชิตานั้น เมื่อจะทรง  
ประกาศเนื้อความนั้น จึงกราบทูลว่า

๑๒๗๐. "สาตปฺตฺตา มยา วุพฺพา  
ปิฏฺฐิยา จ รเถน จ  
ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสนฺโท  
ปรทารคมฺนสฺส เม"ติ.

๑๒๗๐. "เมื่อหม่อมฉันเกิดเป็นลา ต้องพา  
ลูกผู้ดีทั้งหลาย ไปด้วยหลังบ้าง  
ด้วยรถบ้าง นั้นเป็นผลแห่งกรรม  
ที่หม่อมฉันคบชู้ภรรยาของผู้อื่น".

ตตถ สาทปุตฺตาทิ อมจฺจปุตฺตา.  
 ตสฺส กมฺมสฺสาทิ เทว โรรฺว-  
 มหานิรเย ปจฺจนญจ จกฺลกาเล  
 อณฺทวิชฺฐปฺปาตฺตณฺญจ ปิฏฺฐิจิวาหนยานก-  
 โยชนานิ จ สพฺโพเปสฺส ตสฺส กมฺมสฺส  
 นิสฺสนฺโท ปฺรทารคฺมนฺสฺส เมติ.

ตโต ปน จิตฺวา อรวฺญเ  
 กปิโยนิยํ ปฏฺฐินฺธิ คณฺหิ อถ เต  
 มํ ชาตทิวเส ยฺยถปฺติโน ทสฺเสสฺสุ  
 เส "อาเนถ เม ปุตฺตณฺ"ติ ทพฺหิ  
 คเหตุวา ตสฺส วิรวนฺตสฺเสว ทนฺเตหิ  
 ผลานิ อฺปปาณฺฐสิ. อิมฺมตฺถํ ปกาเสณฺติ  
 อาห

๑๒๗๑. "ตโต จุตานํ เวเทห  
 กปิ อาสิ พฺรหฺวเน  
 นิลฺลฺยจิตฺตผลเยว  
 ยฺยถเปน ปคพฺภินา  
 ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสนฺโท  
 ปฺรทารคฺมนฺสฺส เม"ติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ลูกผู้ดี ได้แก่  
 บุตรอำมาตย์ทั้งหลาย. คำว่า ผลแห่ง  
 กรรมนั้น ความว่า ข้าแต่เทพเจ้า การ  
 หมกไหม้ในโรรวมหานรกก็ดี การยังพืช  
 คือฟองไข่ให้ตกไป (คือ การตอน) ก็ดี  
 การนำไปด้วยหลังและการเทียมด้วยยาน  
 น้อยก็ดี ในกาลแห่งหม่อมฉันเป็นลา  
 แม่ทั้งหมดนี้ เป็นผลแห่งกรรมนั้นของ  
 หม่อมฉันผู้คบชู้กับภรรยาของผู้อื่น ดังนี้.

ก็เมื่อหม่อมฉันจุติจากชาติเกิดเป็น  
 ลานั้น ก็มาถือปฏิสนธิเป็นลิงในป่า ต่อมา  
 จากวันที่เกิดแล้ว พวกลิงทั้งหลายก็จับ  
 หม่อมฉัน ไปแสดงแก่ลิงตัวเป็นนายฝูง.  
 ลิงนายฝูงนั้นบอกว่า "พวกเจ้า จงนำลูก  
 มามอบเรา" แล้วก็จับไว้ เมื่อหม่อมฉัน  
 ร้องอยู่นั้นเองเขาก็ใช้ฟันปลี่ยนผล (คือลูก  
 อ้นทะ) ให้หลุดออกไป. เมื่อพระนางรุจา  
 จะประกาศเนื้อความนี้ จึงกราบทูลว่า

๑๒๗๑. "ข้าแต่พระองค์ ผู้ครองวิเทหรัฐ  
 หม่อมฉัน จุติจากชาติเป็นลานั้น  
 แล้ว ไปเกิดเป็นลิงในป่าใหญ่  
 ถูกลิงนายฝูงผู้คะนอง ขบกัด  
 ลูกอ้นทะ นั้นเป็นผลแห่งกรรม  
 ที่หม่อมฉันคบชู้กับภรรยาผู้อื่น".



ตตถ นิลุญจิตมโลเยวาติ ตตฺรหํ  
 ปคพฺพาน ยฺยตปตฺตินา ลุญจิตฺวา  
 อฺปฺปาฏิตมโลเยว อโหสิญฺติ อตฺโต.

อถ อปรابي ชาตฺโย ทสฺเสนฺตี  
 อาห

๑๒๗๒. “ตโต จุตานํ เวเทห  
 ทสนฺเนสฺส ปสฺส อหํ  
 นิลุญจิตฺโต ชโว ภโทร  
 โยคฺคํ วุพฺหํ จิรํ มยา  
 ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสนฺโท  
 ปรรทรรคมนฺสฺส เม.

๑๒๗๓. ตโต จุตานํ เวเทห  
 วชฺชิสฺส กุลมาคฺมา  
 เนวิตฺถิ น ปฺมา อาสิ  
 มนฺสฺสตฺเต สฺสทฺลลภ  
 ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสนฺโท  
 ปรรทรรคมนฺสฺส เม.

๑๒๗๔. ตโต จุตานํ เวเทห  
 อชาเย นนฺทเน วเน

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ขบกัด  
 ลุกอันทะ อธิบายว่า หม่อมฉันได้เป็น  
 ผู้มีอันทะถูกสิงนายฝูงผู้คะนองขบกัดตั้ง  
 ออกแล้วนั้นเที่ยวในป่าใหญ่นั้น.

ลำดับนั้น เมื่อพระนางรจจาราช-  
 กุมารีจะแสดงความอื่นต่อไป จึงกราบทูล  
 ว่า

๑๒๗๒. “ข้าแต่พระองค์ ผู้ครอบครอง  
 วิเทหรัฐ หม่อมฉันจติจากชาติ  
 เป็นลึงนั้น ก็มาเกิดเป็นโคใน  
 ทสันนรัฐ ถูกเขาตอผู้มีกำลัง  
 แข็งแรง หม่อมฉันต้องเทียมยาน  
 อยู่สิ้นกาลนาน นั้นเป็นผลของ  
 กรรมที่หม่อมฉันคบชู้กับภรรยา  
 คนอื่น.

๑๒๗๓. ข้าแต่พระองค์ ผู้ครองวิเทหรัฐ  
 หม่อมฉันจติ จากชาติเป็นโคนั้น  
 แล้ว มาเกิดเป็นกะเทยในตระกูล  
 มีโภคสมบัติมาก ในแคว้นวัชชี  
 จะได้เกิดเป็นมนุษย์ยากจริง ๆ  
 นั้นเป็นผลของกรรม ที่หม่อมฉัน  
 คบชู้กับภรรยาคนอื่น.

๑๒๗๔. ข้าแต่พระองค์ ผู้ครองวิเทหรัฐ  
 หม่อมฉันจติ จากชาติเป็นกะเทย  
 นั้นแล้ว ได้เกิดเป็นนางอัปสร

- ภวเน ตาวตีสาน์  
 อจฺฉรา กามวณฺณินี.
๑๒๗๕. วิจิตรวตฺตภาภรณา  
 อามตฺตมณิกฺกณฺฑลา  
 กุสลา นจฺจคิตฺตสฺส  
 สกฺกสฺส ปรีจาริกา.
๑๒๗๖. ตตฺถ จิตาหิ เวเทห  
 สรามิ ชาตโย อีมา  
 อนาคเตปี สตฺเตว  
 ยา คมิสฺสํ อิตฺโต จฺตา.
๑๒๗๗. ปรียาคตฺนุตฺติ กุสลํ  
 ยํ เม โกสมฺพิยํ กตฺติ  
 เทเว เจว มนุสฺเส จ  
 สนฺธาวิสฺสํ อิตฺโต จฺตา.
๑๒๗๘. สตฺต ชจฺจา<sup>๑</sup> มหาราช  
 นิจฺจํ สกฺกตปฺปชิตา  
 อิตฺถีภาวา น มุจฺจิสฺสํ  
 ฉฏฺฐาว คติโย อีมา.
๑๒๗๙. สตฺตมึ จ คติ เทว  
 เทวปฺตฺโต มหิทฺธิโก
- เจ้าเสน่ห์ ในสวนนั้นทวัน ณ  
 ดาวดึงส์พิภพ.
๑๒๗๕. มีผ้าและอารมณ์อันวิจิตร สวม  
 กุณฑลแก้วมณี ฉลาดในการ  
 ฟ้อนและการขับร้อง เป็น  
 บาทบริจาริกาของท้าวสักกะ.
๑๒๗๖. ข้าแต่พระองค์ ผู้ครองวิเทหรัฐ  
 เมื่อหม่อมฉัน อยู่ในดาวดึงส์พิภพ  
 นั้น ระลึกชาติแม่ในอนาคตได้  
 ตั้ง ๗ ชาติ ที่หม่อมฉันจุติจาก  
 ดาวดึงส์พิภพนี้แล้ว จักไปเกิด  
 ต่อไป.
๑๒๗๗. กุศลที่หม่อมฉันกระทำไว้ในเมือง  
 โกสัมพีตามมาให้ผล หม่อมฉัน  
 จุติจากโลกนี้แล้ว จักท่องเที่ยว  
 ไปในเทวดาและมนุษย์.
๑๒๗๘. ข้าแต่มหาราชเจ้า หม่อมฉัน  
 เป็นผู้อันชนทั้งหลายสักการบูชา  
 แล้วเป็นนิตยฺ์ ตลอด ๗ ชาติ  
 หม่อมฉัน ไม่พ้นจากความเป็น  
 หญิงตลอด ๖ ชาติ.
๑๒๗๙. ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ชาติ  
 ที่ ๗ หม่อมฉันจักได้เกิดเป็น

<sup>๑</sup> ฉ. ชจฺจ.

ปุมมา เทโว ภวิสฺสามิ  
เทวกายสุมิมุตฺตโม.

เทวดาผู้ชาย เป็นเทพบุตรผู้มีฤทธิ์  
มาก เป็นผู้สูงสุดในหมู่เทวดา.

๑๒๘๐. อชฺชาปิ สนฺตานิ มยํ  
มาลํ คนฺถนฺติ นนฺทเน  
เทวปฺตฺโต ชโว นาม  
โย เม มาลํ ปฏิจฺจติ.

๑๒๘๐. แม้วันนี้ นางอัปสรทั้งหลาย ก็ยัง  
ร้อยดอกไม้เป็นพวงมาลัย ใน  
นั้นทวัน เทพบุตรนามว่า ชวะ  
สามิของหม่อมฉัน ยังรับพวง  
มาลัยอยู่.

๑๒๘๑. มุหฺตฺโต วิย โส ทิโพย  
อิธ วสุสฺยานิ โสฬส  
รตฺตินฺทิวโ ๑ โส ทิโพย  
มานุสฺสี สรทฺโส ตํ.

๑๒๘๑. เวลา ๑๖ ปี ในมนุษย์นี้ เป็น  
ราวกว่าครู่เดียว อันเป็นทิพย์  
ของเทวดา ๑๐๐ ปีมนุษย์เป็น  
คืนหนึ่ง วันหนึ่ง อันเป็นทิพย์  
ของเทวดา.

๑๒๘๒. อิติ กมฺมานิ อเนวนฺติ  
อสงฺเขยฺยาปิ ชาติโย  
กฺลฺยาณํ ยทิ วา ปาปํ  
น หิ กมมํ วินสฺสตี"ติ.

๑๒๘๒. ดังที่ได้กราบทูล ให้ทรงทราบมา  
นี้ กรรมทั้งหลาย ย่อมติดตาม  
ไปทุก ๆ ชาติ แม้อสงไขยชาติ  
ด้วยว่า กรรมจะเป็นกรรมดีหรือ  
กรรมชั่วก็ตาม (ยังไม่ให้ผลแล้ว)  
ย่อมไม่สูญหายไป".

ตตฺถ ทสนฺเนสฺสติ ทสนฺนรฏฺเฐ  
ปสฺสติ โคณฺเ. อหฺนฺติ อโหสิ.  
นิลฺลฺยจฺโติติ วจฺจกกาเลเยว มํ เอวํ  
มนาโป ภวิสฺสตีติ นิพฺพิชฺหมกํสุ โสหนํ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ในแคว้น  
ทสันนะ ได้แก่ ทสันนรัฐ. คำว่า ปสฺ  
สได้แก่ โค. คำว่า อหฺ คือหม่อมฉันได้  
เป็นโคแล้ว. คำว่า ถูกเขาตอน ความว่า  
ในเวลาหม่อมฉัน เป็นลูกโคนั้นแหละ  
ชนทั้งหลาย ได้กระทำหม่อมฉันให้ไม่มี  
พืชด้วยคิดว่า โคนั้นจักเป็นที่ชอบใจ

นิลฺลฺยจิตฺโต อุกุทฺตวิโชว ชโว ภโหโร  
อโหสิ.

วชฺชิสฺส กุลมาคมาติ โคโยนิโต จวิตฺวา  
วชฺชิสฺสภูเจ เอกสุมิ มหาโกคกุลเ  
นิพฺพตฺตมฺหิตี ทสฺเสติ. เหวติ น  
ปุมมาติ นปฺสกตฺตํ สนฺธายาห. ภวเน  
ดาวตีสานฺหติ ดาวตีสภวเน อหิ.

ตตฺถ จิตานํ เวเทห สรามิ  
ชาตีโย อิมมาติ สภา กิร ตสุมิ  
เทวโลกํ จิตา "อหิ เอวรูปิ เทวโลกิ  
อาคจฺจนฺตี กุโต นุ โข อาคตา"ติ  
โอยโลกนฺตี วชฺชิสฺสภูเจ มหาโกคกุลเ  
นปฺสกตฺตภาวโต จวิตฺวา ตตฺถ  
นิพฺพตฺตภาวํ ปสฺสสิ. ตโต "เกน นุ  
โข กมฺเมน เอวรูปเ รมนียภฺจฺจาเน  
นิพฺพตฺตมฺหิ"ติ โอยโลกนฺตี "โกสมฺพิยํ  
เสฏฺฐิจฺกุลเ นิพฺพตฺติตฺวา กตทานาทีนิ  
กุสลานิ ทิสฺวา เอตสฺส ผลเน  
นิพฺพตฺตมฺหิ"ติ ญตฺวา "อนฺตฺราตีเต  
นปฺสกตฺตภาเว นิพฺพตฺตมานา กุโต  
อาคตมฺหิ"ติ โอยโลกนฺตี ทสนฺนฺรภฺจฺเส

อย่างนี้, หม่อมฉันถูกเขาตอนแล้ว คือมี  
พืชอันเขาตอนขึ้นแล้ว ได้เป็นโคมีกำลัง  
แข็งแรง.

คำว่า มาเกิดในตระกูลในแคว้นวัชชี  
ความว่า หม่อมฉันจุดิจากกำเนิดโคแล้ว  
มาเกิดในตระกูลมีโคเคมากตระกูลหนึ่ง  
ในแคว้นวัชชี. คำว่า มาเกิดเป็นกะเทย  
ท่านกล่าวหมายเอาความเป็น นปฺสกลิงค์  
(กะเทย). คำว่า หม่อมฉันเกิดในภพ  
ดาวดึงส์ ความว่า หม่อมฉันเป็นผู้เกิด  
แล้วในดาวดึงส์ภพ.

ข้าแต่พระองค์ ผู้ครองวิเทหรัฐ  
หม่อมฉันดำรงอยู่ในดาวดึงส์พิภพนั้น  
ย่อมระลึกชาติเหล่านี้ได้ ความว่า ได้  
ทราบว่า พระนางรจจา ดำรงอยู่ในเทวโลก  
นั้นแล้ว เล็งแลดูว่า "เราเมื่อมาสู่เทวโลก  
เห็นปานนี้ เป็นผู้มาแล้วจากที่ไหนหนอ"  
ก็เห็นความที่ตนจุดิจากความเป็นกะเทย  
แล้ว บังเกิดในตระกูลมีโคเคมาก ใน  
แคว้นวัชชี. ถัดจากนั้นเมื่อเล็งแลดูว่า  
"เราเป็นผู้เกิดในสถานที่นารีนรมย์ เห็น  
ปานนี้ เพราะกรรมอะไรหนอ" ก็รู้ว่า  
"เราเห็นกุศลมีทานเป็นต้น ที่ตนเกิดใน  
ตระกูลเศรษฐีในเมืองโกสัมพีกระทำไว้  
จึงเป็นผู้เกิดด้วยผล แห่งกุศลกรรมนั้น"

โคโยนิย์ มหาทุกขสฺส อญฺุตมาวํ  
 อญฺุณาสี. ตโต อนนฺตรํ ชาตี  
 อญฺุสฺสรมานา วานรโยนิย์ อุตฺถตผลมาวํ  
 อทุทส ตโต อนนฺตรํ อญฺุสฺสรนฺตี  
 ภินฺนาคกรฎฺเจ ฉกฺลโยนิย์ อุตฺถตวิชมาวํ  
 อญฺุสฺสริ. ตโต อนนฺตรํ อญฺุสฺสรมานา  
 โรรฺเว นิพฺพตฺตมาวํ อญฺุสฺสริ.

อถสฺสา นิริเย ปจฺจนภาวญฺจ  
 ติริจฺฉานโยนิย์ อญฺุฏฺติ ทุทุกฺขญฺจ  
 อญฺุสฺสรนฺติยา ภยํ อูปฺปชฺชติ. ตโต  
 “เกน นุ โข กมฺเมเน เอวรूपิ  
 ทุทุกฺขํ อญฺุฏฺติ มยา”ติ ฉฺฉจฺจ ชาตี  
 โอลิเกนฺตี ตาย ชาติยา โกสมฺพินฺคเร  
 กตกลฺยาณกมฺมํ ทิสฺวา สตฺตมฺมํ  
 โอลิเกนฺตี มคฺธรฎฺเจ ปาปสฺหายํ  
 นิสฺสาย กตปรทารกมฺมํ ทิสฺวา  
 “เอตสฺส ผลเน ตํ เม มหาทุทุกฺขํ  
 อญฺุฏฺตนุ”ติ อญฺุณาสี.

อถาหํ “อิโต จวิตฺวา อนาคเต กุหิ  
 นิพฺพตฺตติสฺสามิ”ติ โอลิเกนฺตี “ยาวตายุกั

เมื่อเล็งแลดูว่า “เมื่อเราเกิดเป็นกะเทย  
 ในอดีตชาติ หาระหว่างมิได้เป็นผู้มาแล้ว  
 จากที่ไหน” ได้รู้ความที่ตนเสวยทุกข์  
 เป็นอันมาก ในกำเนิดที่ตนเกิดเป็นโค  
 ในแคว้นทสันนะ. จากนั้น ก็ตามระลึกถึง  
 ชาติไม่มีระหว่างอยู่ ได้เห็นความที่ตนถูก  
 ตอนในกำเนิดถึง จากนั้นก็ตามระลึกถึง  
 ชาติไม่มีระหว่าง ก็ระลึกได้ถึงความที่  
 แห่งตนถูกเขาตอนในกำเนิดเกิดเป็นลา  
 ในภินนาครรัฐ. จากนั้นก็ตามระลึกถึง  
 ชาติเป็นลำดับ ทรงระลึกถึงความที่ตน  
 บังเกิดในโรรวนรก.

ลำดับนั้น เมื่อพระนางรุจาตาม  
 ระลึกถึงความที่แห่งตนเป็นผู้หมกไหม้อยู่  
 ในนรก และทุกข์ที่ตนได้เสวยในกำเนิด  
 เป็นสัตว์เดรัจฉาน ความกลัวเกิดขึ้นแล้ว.  
 จากนั้นก็เล็งแลดูชาติที่ ๖ ว่า “เราได้  
 เสวยทุกข์เห็นปานนี้ เพราะกรรมอะไร  
 หนอ” ก็เห็นกรรมอันดีที่ตนกระทำไว้ใน  
 นครโกสัมพีโดยชาตินั้น(ต่อไป) ได้เห็น  
 กรรม คือการคบชู้กับภรรยาคนอื่นอันตน  
 อาศัยสหายลามก กระทำไว้แล้วใน  
 แคว้นมคธ จึงได้รู้ว่า “เราได้เสวยทุกข์  
 ใหญ่นั้น เพราะผลกรรมนั้น”.

ต่อมาหม่อมฉันตรวจดูว่า “หม่อมฉันจติ  
 จากชาติเป็นเดรัจฉานนั้นแล้ว ในกาล

จตุวา ปน สกุกสุเสว ปริจาริกา  
 หุตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามี"ติ อญฺญาสิ.  
 เหวํ ปุณฺปุณฺนี โอลิเกียมานา "ตติเยปี  
 อตฺตภาเว สกุกสุเสว ปริจาริกา  
 หุตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามีติ, ตถา จตฺตเถ  
 ปญฺจเม ปน ตสมึเยว เทวโลก  
 ชวนเทวปฺตฺตสฺส อคฺคมเหสี หุตฺวา  
 นิพฺพตฺติสฺสามี"ติ ญตฺวา ตโต อนนฺตรํ  
 โอลิเกนฺตึ "ฉฺญาเจ อตฺตภาเว อิตโต  
 ตาวตีสภวนโต จวิตฺวา อญฺคตฺติรณฺโณ  
 อคฺคมเหสียา กุจฺฉิสฺสามิ นิพฺพตฺติสฺสามิ  
 รุจาติ เม นามํ ภวิสฺสตี"ติ ญตฺวา  
 "ตโต อนนฺตรํ กุหิ นิพฺพตฺติสฺสามี"ติ  
 โอลิเกนฺตึ "สตฺตมาย ชาตียา ตโต  
 จวิตฺวา ตาวตีสภวเน มหิตฺธิโก เทวปฺตฺโต  
 หุตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามิ, อิตฺถึภาวโต  
 มุญฺฉิสฺสามี"ติ อญฺญาสิ. ตสมฺมา อาห

"ตตฺถ จิตานํ เวเทห  
 สรามิ สตฺต ชาตียเ  
 อนาคเตปี สตฺเตว,  
 ยา คมิสฺสํ อิตโต จุตฺวา"ติ.

อนาคตจกฺไปเกิด ณ ที่ไหน" ได้รู้แล้วว่า  
 "หม่อมฉันจกฺไปเกิดเป็นบาทบริจาริกา  
 ของท้าวสัทกกะอีก ดำรงอยู่ตลอดอายุ".  
 เมื่อหม่อมฉันตรววจดูบ่อย ๆ อย่างนี้ได้ว่า  
 "แม้ในอัฐภาพที่ ๓ หม่อมฉันก็จกฺมาเกิด  
 เป็นบาทบริจาริกาของท้าวสัทกะนั้นเอง,  
 รู้ว่าในอัฐภาพที่ ๔ ก็เช่นนั้น แต่ว่า  
 ในอัฐภาพที่ ๕ จกฺเกิดเป็นอัครมเหสีของ  
 เทพบุตรชื่อว่าชวนะ ในเทวโลกนั้นทีเดียว"  
 จึงแลดูต่อไปจากอัฐภาพนั้น ก็รู้ว่า "ใน  
 อัฐภาพที่ ๖ จกฺติจากดาวดั่งสพิภพนี้แล้วจกฺ  
 เกิดในครรภ์ของพระอัครมเหสี ของพระ  
 ราชานังคตี นามว่ารุจา จกฺมีแก่หม่อมฉัน"  
 เมื่อหม่อมฉันตรววจดูว่า "จากอัฐภาพนั้น  
 แล้ว จกฺเกิดในที่ไหนต่อไป" ได้รู้แล้วว่า  
 "หม่อมฉันจกฺติจากชาติเป็นมนุษย์นั้นแล้ว  
 จกฺเกิดเป็นเทพบุตร ผู้มีฤทธิ์มากใน  
 ดาวดั่งส พิภพ โดยชาติที่ ๗ หม่อมฉันจกฺ  
 พ้นจากความเป็นหญิง". เพราะเหตุนั้น  
 พระนางรจจาราชกุมารี จึงกราบทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์ ผู้ครองวิเทหรัฐ  
 หม่อมฉัน สถิตอยู่ในดาวดั่งสพิภพ  
 นั้น ระลึกชาติได้ ๗ ชาติ แม้ใน  
 อนาคต ก็ระลึกได้ ๗ ชาติเช่นกัน  
 ซึ่งหม่อมฉัน จกฺติจากดาวดั่งสพิภพ  
 นั้น จกฺไปเกิดต่อไป".

ปรียาคตุนติ ปรียาเยน อตตโน  
 วาเรน อาคตํ. สตุต ขจุชาติ  
 วชชีรฎเจ นปฺสกชาติยา สหุธิ เทวโลก  
 ปญจ, อยญจ ฉฎชาติ สตุต ชาติโย  
 วุจจุนติ. เอตา สตุต ชาติโย นิจุจํ  
 สกุกตปุชิตา อโหสินติ ทสฺเสติ.

ฉฎชาว คติโยติ เทวโลก ปญจ,  
 อยญจ เอกาติ อีมา ฉ คติโย  
 อิตฺถีภาวา น มุจฺจิสฺสนุนติ วทติ.  
 สตุตมี จาติ ตโต จวิตฺวา อนนฺตรํ.  
 สนฺตานมยุนติ เอกโต วณฺฎิกาทิวเสน  
 กตสนฺตานํ.

คนุเถนฺตติ ยถา สนฺตานมยา โหนติ,  
 เอวํ อชฺชาปี มม ปริจาริกาโย  
 นนฺททวเน เม จุติภาวํ อชานนฺตา

คำว่า ผลกุศลกรรมมาถึงโดย  
 ลำดับ ความว่า ผลกุศลกรรมมาถึงแล้ว  
 โดยลำดับ คือโดยวาระของตน. คำว่า  
 ตลอด ๗ ชาติ ความว่า ในเทวโลก ๕  
 ชาติ และชาตินี้เป็นชาติที่ ๖ เพราะเหตุ  
 นั้น ท่านจึงกล่าววว่า ๗ ชาติ โดยชาติ  
 เป็นกะเทย ในแคว้นวัชชี. พระนางรุจา  
 แสดงว่า หม่อมฉันเป็นผู้อันชนทั้งหลาย  
 สักการบูชาแล้วเป็นนิตย์ ตลอด ๗ ชาติ  
 เหล่านี้.

คำว่า ตลอด ๖ ชาติ พระนางรุจา  
 ราชกุมารี กราบทูลว่า หม่อมฉันไม่พ้น  
 แล้วจากความเป็นหญิงตลอด ๖ ชาติ  
 เหล่านี้ คือในเทวโลก ๕ ชาติ และชาติ  
 นี้ นับเป็น ๑ หม่อมฉันจักไม่พ้นความ  
 เป็นสตรี. คำว่า ชาติที่ ๗ ความว่า  
 หม่อมฉันจุติจากชาติที่ ๖ คือเป็นผู้หญิง  
 นั้นแล้ว จักเกิดในชาติต่อไป. คำว่า  
 เป็นพวงมลัย ความว่า การสืบต่อ  
 อันนางอัปสรกระทำแล้ว ด้วยสามารถ  
 การร้อยข้าวเป็นต้นเข้าด้วยกัน.

คำว่า นางอัปสรทั้งหลาย ยังร้อยพวง  
 มลัย ความว่า นางอัปสรทั้งหลาย ย่อม  
 เป็นผู้ร้อยมลัยสืบต่อไป ฉันทใด แม้ใน  
 วันนี้ก็ฉันทนั้น นางอัปสรทั้งหลายผู้รับใช้  
 ของหม่อมฉัน ไม่รู้ความที่หม่อมฉันเป็นผู้

มมตถาย มालิ คนุเถนุตติเยว.

โย เม มालิ ปฏิจจตติ มหาราช  
อนนุตราชติยา มม สามิโก ชโว  
นาม เทวปุตโต โย รุกขโต ปาติตติ  
มालิ ปฏิจจตติ.

โสฬสชาติ มหาราช มม ชาติยา  
อิทานิ โสฬสวสุสานิ, เอตตโก ปน  
กาโล เทวานัง เอโก มุหุตโต วिय,  
เตน ตา ปน มม จุตติภาวปี  
อชานนุตตา มมตถาย มालิ คนุเถนุตติเยว.

มานุสิเนติ มนุสฺसानัง วสุสคณนัง  
อาคมม. สรทิสตเนติ วสุสสตัง โหติ.  
เอวํ ทิฆมายุกา เทวา. "อิมีนา การณน  
ปรโลกสุส จ กลฺยาณปาปกานญจ  
กมุมานัง อตฺถิตติ ชานาหิ เทวา"ติ.

อเนวนุตติติ ยถา มัง ออนุพนุธิสุ  
เอวํ ออนุพนุธนฺติ, น หิ กมุมัง  
วินสุสตีติ ทิฏฺฐจธมฺมเวทนียํ ตสฺมีเยว

จุตินนันทนวัน ยังร้อยพวงมาลัยเพื่อ  
ประโยชน์แก่หม่อมฉันอยู่นั่นเอง.

คำว่า เทพบุตรผู้เป็นสามีของหม่อมฉัน  
ยังรับพวงมาลัยอยู่ ความว่า ข้าแต่  
มหาราชเจ้า เทพบุตรชื่อชวะผู้เป็นสามี  
ของหม่อมฉันโดยชาติเป็นลำดับมา ยัง  
รับพวงมาลัยดอกไม้ที่ตกจากต้นไม้อันนี้.

คำว่า ๑๖ ปี ความว่า ข้าแต่  
มหาราชเจ้า บัดนี้ ๑๖ ปี โดยชาติของ  
หม่อมฉัน, แต่ว่า กาลมีประมาณเท่านี้  
เป็นราวกะว่า กาลครู่หนึ่งของเทวดา  
ทั้งหลาย แต่วานางอัปสรเหล่านั้น ไม่รู้  
ความที่หม่อมฉันเป็นผู้จติจากภพนั้น จึง  
พากันร้อยพวงมาลัย เพื่อประโยชน์แก่  
หม่อมฉันโดยแท้.

คำว่า มนุษย์ ได้แก่ อาศัยการนับปีของ  
มนุษย์ทั้งหลาย. คำว่า ๑๐๐ ปี ได้แก่  
๑๐๐ กาลฝน. เทวดาทั้งหลายมีอายุยืน  
อย่างนี้. พระนางรูกากราบทูลว่า "ข้าแต่  
สมมติเทพ พระองค์จงทรงทราบโลกหน้า  
และกรรมทั้งหลายอันดีและชั่วมีอยู่ด้วย  
เหตุนี้".

คำว่า กรรมทั้งหลายย่อมติดตาม  
ไป ความว่า กรรมทั้งหลายติดตาม  
หม่อมฉันไปแล้วฉันใด ย่อมติดตามสัตว์



อตุตภาเว อุปปชฺชเวทนียํ อนนฺตรตฺต-  
ภาเว วิปากํ เทติ, อปราปรเวทนียํ  
ปน วิปากํ อทตฺวา น นสฺสตี.

ตี สนุธาย “น หิ กมฺมํ วินสฺสตี”ติ  
วตฺวา “เทว อหํ ปรทารกมฺมสฺส  
นิสฺสนุเทน นิริเย ปจิตฺวา ติริจฺฉาน-  
โยนิยญฺจ มหนฺตํ ทุกฺขํ อญฺญวี, สเจ  
ตุเมหฺปิ อิทานิ คุณสฺส กถํ คเหตุวา  
เอวํ กริสฺสถ, มยา อญฺญตสฺสทิสเมว  
ทุกฺขํ อญฺญวิสฺสถ, ตสฺมา มา เอวํ  
อกิริตฺถา”ติ อาห.

อถสฺส อุตฺตวี ฐมฺมํ เทเสนฺตี  
อาห

๑๒๘๓. “โย อิจฺฉเ ปฺริโส โหตุํ  
ชาติ ชาติ ปุณฺปุณฺนี

ทั้งหลายไปฉนั้น. คำว่า **ด้วยว่ากรรม  
ยังไม่ให้ผลย่อมไม่สูญหายไป** ความว่า  
กรรมให้ผลในภพปัจจุบัน ย่อมให้ผลใน  
อัฐภาพนั้นเท่านั้น กรรมให้ผลเมื่อถึงเข้า  
ย่อมให้ผลในอัฐภาพเป็นลำดับ ส่วน  
กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป ยังไม่ให้ผล  
แต่ก็ไม่สูญหายไป.

พระนางจุจाराชิตากราบทูลว่า “เพราะ  
ว่า กรรมย่อมไม่สูญหายไปเลย” ทรงหมาย  
ถึงอปราปรเวทนียกรรมนั้น แล้วกราบทูล  
ว่า “ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันใหม่ใน  
นรก เพราะผลของกรรมคือคบชู้ภรรยา  
คนอื่น และเสวยทุกข์เป็นอันมากในกำเนิด  
สัตว์เดรัจฉาน, ถ้าบัดนี้ แม้พระองค์ยัง  
ยึดถือถ้อยคำของคณาชื่อก จักทรงกระทำ  
อย่างนี้ไซ้ร้ พระองค์ก็จักทรงเสวยทุกข์  
เช่นกันที่หม่อมฉันเสวยแล้วนั่นเอง เพราะ  
เหตุฉนั้น พระองค์อย่าได้ทรงกระทำแล้ว  
อย่างนี้”.

ลำดับนั้น พระนางจุจाराชิตา  
เมื่อจะทรงแสดงธรรมให้ยิ่ง แต่พระราชา-  
บิดา จึงกราบทูลว่า

๑๒๘๓. “ชายใด ปรรณนาเป็นบุรุษ  
ทุกชาติ ๆ ไป พึงเว้นภรรยาผู้อื่น

ปรทาร์ วิวชฺเชย  
โธตปาโทว กทฺทม.

เสี่ย เหมือนบุคคลล้างเท้าสะอาด  
แล้ว ฟึ่งเว้นเปือกตม ฉะนั้น.

๑๒๘๔. ยา อิจฺเณ ปุริโส โหตุ  
ชาติ ชาติ ปุณฺปุณฺ  
สามิกํ อปฺจาเยย  
อินฺทว ปริจาริกา.

๑๒๘๔. หญิงใด ปรรถนาเป็นบุรุษ  
ทุกชาติ ๆ ไป ฟึ่งย่าเกรงสามี  
เหมือนนางเทพอัปสร ผู้เป็น  
บาทบริจาริกา ย่าเกรงพระอินทร์  
ฉะนั้น.

๑๒๘๕. โย อิจฺเณ ทิพฺพโมคฺคญ  
ทิพฺพมายุํ ยสํ สุขํ  
ปาปานิ ปริวชฺเชย  
ติวิธํ ธมฺมมาจเร.

๑๒๘๕. ผู้ใดปรรถนาโมคทรัพย์ อายุ  
ยศ และความสุขอันเป็นทิพย์  
ก็ฟึ่งเว้นบาปทั้งหลาย ประพฤติ  
แต่สุจริตธรรม ๓ อย่าง.

๑๒๘๖. กาเยน วาจา มนฺสา  
อปฺปมตฺโต วิจกฺขณ  
อตฺตโน โหติ อตฺถาย  
อิตฺถี วา ยทิ วา ปุมา.

๑๒๘๖. สตรีกก็ตาม บุรุษก็ตาม ควรเป็น  
ผู้ไม่ประมาท ด้วยกาย วาจา  
ใจ มีปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง เพื่อ  
ประโยชน์ของตน.

๑๒๘๗. เยเกจิเม มนุชา ชีวโลก  
ยสฺสุสิโน สพฺพสมฺนตฺโมคา  
อัสสยํ เตหิ ปุเร สุจิณฺณ  
กมฺมสุสกา เส ปุถุ สพฺพสตุตา.

๑๒๘๗. นรชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งในโลกนี้  
ที่เป็นคนมียศ มีโภคะบริบูรณ์  
ทุกอย่าง นรชนเหล่านั้นได้สั่งสม  
กรรมดีไว้ในปางก่อน โดยไม่ต้อง  
สงสัย สัตว์ทั้งปวงล้วนมีกรรม  
เป็นของตัวเอง.

๑๒๘๘. อิงฺฆานุจิณฺเตสิ สยมฺปิ เทว  
กุโตนิทานา เต อีมา ชนินฺท

๑๒๘๘. ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอเชิญ  
พระองค์ทรงดำริด้วยพระองค์เอง  
เถิด ข้าแต่พระจอมชน พระสนม

ยา เต อีมา อจฺจรสฺสนิกาสา  
อลงฺกตา กาณฺจนชาลฉนฺนา"ติ.

(ผู้ทรงโฉมงดงาม) ดุจนาง  
เทพอัปสร ผู้ประดับประดา  
คลุมกายด้วยตาข่ายทองเหล่านี้  
(พระองค์ ทรงได้มาเพราะ  
ผลกรรมอะไร)".

ตตฺถ โหตุณฺติ ภวิตฺตุํ สพฺพ-  
สมนฺตโกคาติ ปริปุณฺณสพฺพโกคา.  
สฺวจินฺนุนฺติ สฺฏฺฐุ อัจฉินฺนํ กลฺยาณกมฺมํ  
กตํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ปราธนา  
เป็นบุรุษ(ทุก ๆ ชาติ) ได้แก่ ปราธนา  
เพื่อจะเป็นชาย(ทุก ๆ ชาติ). คำว่า มีโคคะ  
บริบูรณ์ทุกอย่าง ได้แก่ มีโคคะทุกอย่าง  
บริบูรณ์แล้ว. คำว่า นรชนเหล่านั้นได้  
สั่งสมกรรมดีไว้ ความว่า กรรมดี อัน  
นรชนสั่งสมไว้ คือกระทำไว้ด้วยดีแล้ว.

กมฺมสฺสกา เสติ กมฺมสฺสกา อตฺตนา  
กตกมฺมสฺสเสว วิปากปฏิสฺสเวทินิ น หิ  
มาตาปิตฺุหิ กตํ กมฺมํ ปุตุตฺถิตานํ  
นาปี เตหิ กตํ มาตาปิตฺุณํ วิปากํ  
เทติ เสเสหิ กตํ เสสานํ กิเมว  
ทสฺสติ.

คำว่า ล้วนมีกรรมเป็นของตัวเอง ความว่า  
สัตว์ทั้งปวงล้วนมีกรรมเป็นของตัวเอง คือ  
กรรมอันมารดาบิดากระทำแล้ว ย่อม  
จะให้ผล แก่มารดาบิดาผู้จะรับผลแห่ง  
กรรมอันตนกระทำแล้วเท่านั้น จะให้ผล  
แก่บุตรธิดาทั้งหลายก็หาไม่ กรรมอัน  
บุตรและธิดาเหล่านั้น กระทำแล้ว จะให้  
ผลแก่มารดาบิดาทั้งหลายก็หาไม่ กรรม  
อันชนที่เหลือทั้งหลายกระทำแล้ว จักให้  
ผลแก่ชนที่เหลือทั้งหลายอย่างไร.

อิงฺมาติ โจทฺนตฺถ นินฺปาโต.  
อนฺุจฺนเตสฺสติ ปุณฺปุณฺนํ จินฺนเตยฺยาสิ. ยา  
เต อีมาติ ยา อีมา โสฬฺสสฺสทสฺสา

คำว่า อิงฺม (เชิญเกิด) เป็นนิบาตลงใน  
อรรถแห่งการทักท้วง. คำว่า ได้ทรงดำริ  
ได้แก่ ทรงดำริบ่อย ๆ. คำว่า พระสนม

อิตถิโย ตํ อุပ္ภุจหนฺติ, อีมา เต  
 กุโตนิทานา, ก็ ปน นิปชฺชิตฺวา  
 นิทฺทายนฺเตน ลทฺธา อุทาทุ  
 ปนฺถทฺทหนฺสนฺธิจฺเจทาทีนิ ปาปานิ กตฺวา  
 อาทฺท กฺลฺยาณกมฺมํ นิสฺสาย ลทฺธาติ  
 อิทนฺตาว จินฺตฺเตยฺยวสึ อตฺตนาปิ  
 เทวาทิ.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

๑๒๘๙. "อิจฺเจวํ ปิตฺรํ กณฺญา  
 รุจา โตเสติ อํคฺตึ  
 มุพฺพิหฺสฺส มํคฺคมาจิกฺขิ  
 ธมฺมมกฺขาสึ สฺสุพฺพตา"ติ.

ตตฺถ อิจฺเจวณฺติ ภิกฺขเว อิติ  
 อิเมหิ เอวรฺุเปหิ มธฺรฺวจเนหิ ส  
 ราชกณฺญา ปิตฺรํ โตเสติ. มุพฺพิหฺสฺส  
 มคฺคํ วิย ตสฺส สฺสุคฺติมคฺคํ อาจิกฺขิ,  
 นานานเยหิ สฺสุจฺริตธมฺมํ อกฺขาสึ. ธมฺมํ

เหล่านี้ของพระองค์ ความว่า ข้าแต่  
 สมมติเทพ พระองค์พึงทรงดำริเหตุการณ์  
 นี้ แม้ด้วยพระองค์เองก่อนว่าหญิงทั้งหลาย  
 ๑๖,๐๐๐ นาง ย่อมคอยรับใช้พระองค์  
 หญิงพวกนี้พระองค์ได้มาเพราะเหตุอะไร,  
 ก็เมื่อพระองค์บรรทมหลับได้มาหรือ,  
 หรือว่าพระองค์ทรงทำ กรรมชั่วทั้งหลาย  
 มีการปล้นคนเดินทาง และตัดที่ต่อเป็นต้น  
 หรืออาศัยกรรมดี จึงได้มา.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ  
 เนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๒๘๙. "พระนางรจจราชกัญญา ทรงยัง  
 พระเจ้าอังคตราช พระราชบิดา  
 ให้ทรงยินดีพระราชกุมารผู้มีวัตร  
 อันดี ทรงกราบทูลทางสุคติแก่  
 พระราชบิดาผู้หลงมกมาย ได้ทูล  
 ถวายธรรมโดยนัยต่าง ๆ ดังนี้แล".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ดังนี้แล  
 ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระนางรจจ  
 ราชกัญญา ทรงยังพระราชบิดาให้ทรงยินดี  
 ด้วยพระวาจาไพเราะ เห็นปานนี้เหล่านี้  
 ดังนี้. ทูลบอกทางสุคติแก่พระราชบิดา  
 ดุจบอกทางแก่คนหลงทางฉะนั้น ทูลถวาย  
 สัจธรรมโดยนัยต่าง ๆ และได้ถวาย  
 ธรรม แก่พระราชบิดานั้นเท่านั้น. คำว่า

กณฺเฑนฺตีเยว จสฺส. สฺพพตฺตาติ สฺนุทรวตฺตา.  
 สฺวา อตฺตโน อตฺตชาตฺติโยปิสฺส กณฺเฑสิ.

เอวํ ปุพฺพณฺโหดิ ปญฺจาย  
 สฺพพรตฺตี ปิตุ ธมฺมํ เทเสตฺวา  
 “เทว มา นคฺคสฺส มิจฺจนาทิจฺจิกสฺส  
 วจฺนํ คณฺหิ, ‘อตฺถิ อยํ โลกิ,  
 อตฺถิ ปฺรโลเก อตฺถิ สมนฺพฺราหฺมณฺนา  
 อตฺถิ สุกตฺทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลนฺฺติ  
 วทฺนตฺสฺส มาทิสฺสฺส กลฺยาณมิตฺตสฺส  
 วจฺนํ คณฺห มา อตฺตเถ ปกฺขนฺฺทา”ติ  
 อาห. เอวํ สฺนุเตปิ ปิตริ มิจฺจนา-  
 ทสฺสนา โมเจตฺตุํ นาสกฺขิ. โส หิ  
 เกวลํ ตสฺสา มธฺรฺวจฺนํ สุตฺวา ตฺสสิ.  
 มาตาปิตโร หิ ปิยปฺตฺตานํ วจฺนํ  
 ปิยายนฺฺติ, น ปน ตํ มิจฺจนาทสฺสนํ  
 วิสฺขุเชตฺติ.

นคเรปิ “รฺจฺวา กิร ราชธิตฺตา ปิตุ ธมฺมํ  
 เทเสตฺวา มิจฺจนาทสฺสนํ วิสฺขุชาเปตฺตี”ติ  
 เอกโกลาหลมโหสิ. “ปณฺฺชิตฺตา ราชธิตฺตา  
 อชฺช ปิตริ มิจฺจนาทสฺสนา โมเจตฺวา

ผู้มีวัตรอันดี ได้แก่ มีวัตรอันดีงาม,  
 พระนางรจจาราชธิดานั้น ทรงกล่าวถึง  
 แม่ชาติอันเป็นอดีตของตนแก่พระราชบิดา  
 นั้นแล้ว.

พระนางรจจาราชธิดา ทรงแสดง  
 ธรรม แก่พระราชบิดาจำเดิมแต่เวลาเช้า  
 ตลอดราตรีทั้งปวงอย่างนี้ กราบทูลว่า  
 “ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์อย่าทรงยึดถือ  
 ถ้อยคำของซีเปลือย ผู้มิจฉาติฐิ พระองค์  
 จงยึดถือถ้อยคำของกัลยาณมิตร ผู้เช่น  
 หม่อมฉันกล่าวอยู่ว่า ‘โลกนี้มี โลกหน้ามี  
 สมนพราหมณ์ทั้งหลายมี ผลของกรรม  
 ทั้งหลายที่คนทำดีและชั่วมี’ ดังนี้ พระองค์  
 อย่าทรงเล่นไปในที่มิใช่ท่าเลย”. แม้เมื่อ  
 เป็นอยู่อย่างนี้ พระนางรจจาไม่อาจเปลื้อง  
 พระราชบิดาให้พ้นจากความเห็นผิดได้.  
 ส่วนพระเจ้าอังคตติราช ทรงสดับมธฺรฺววาจา  
 ของพระนางรจจาแล้ว เพียงแต่ทรงยินดี  
 เท่านั้น. จริงอยู่ มารดาบิดาทั้งหลาย  
 ย่อมชอบใจคำพูด ของบุตรเป็นที่รัก  
 ทั้งหลาย, แต่คำพูดนั้นหาทำมารดาบิดา  
 ให้ละมิจฉาติฐิได้ไม่.

แม้ในพระนคร ได้มีเสียงอื้ออึงเป็นอัน  
 เดียวกันว่า “ได้ข่าวว่าพระนางรจจา-  
 ราชธิดาทรงแสดงธรรมแก่พระราชบิดา  
 ให้พระราชบิดา ละความเห็นผิดแล้ว”.

นครวาสินี โสตุติภาวํ กริสฺสูตี"ติ  
 มหาชนโน ตฺสึ. สภา ปิตริ โฟเธตุ  
 อสกฺโกนฺตึ วิริยํ อวิสขุเชตฺตวาว "เยน  
 เกนจิ อุปาเยน ปิตุ โสตุติภาวํ  
 กริสฺสูสามิ"ติ สิริสิ อญฺชลิ ปติฏฺฐเปตฺตวา  
 ทส ทิสสา นมสฺสูตีววา "อิมสฺสูมิ โลก  
 โลกสนฺธารกา ฐมฺมิกสมณพฺรหฺมณนา  
 นาม โลกपालา เทวตา นาม  
 มหาพฺรหฺมาโน นาม อตฺถิ เต  
 อาคนฺตฺตวา อตฺตโน พเลน มม ปิตริ  
 มิจฺฉาทสฺสูสนํ ปิตริ วิสขุชาเปนฺตฺตฺ อेतสฺสู  
 ปิตฺตโน कुณฺเน อสฺติ มม कुณฺเนน มม  
 พเลน มม สจฺเจน อาคนฺตฺตวา อิมํ  
 มิจฺฉาทสฺสูสนํ วิสขุชาเปตฺตวา สกฺลโลกสฺสู  
 โสตุติภาวํ กโรนฺตฺตฺ"ติ อธิฏฺฐหิตฺตวา  
 นมสฺสูสิ.

ตทา โฟธิสฺสูตฺตโน นารโท นาม  
 มหาพฺรหฺมา อโหสิ. โฟธิสฺสูตฺตโน จ นาม  
 อตฺตโน เมตฺตภาวนาย อญฺททาย  
 มหนฺตภาเวน สุปฺปฏิปนฺนทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต  
 สตฺเต ทสฺสูสนตฺตํ กาลานุกาลํ โลกํ  
 โอโลเกนฺตฺตโน วิจฺจติ. โส ตํ ทิวสํ

มหาชนดีใจว่า "พระราชบิดาเป็นบัณฑิต  
 วันนี้เปลื้องพระบิดา จากความเห็นผิด  
 แล้ว จักทำความสวัสดิแก่ชาวพระนคร  
 ทั้งหลาย". พระนางรจจาราชกุมารี เมื่อไม่  
 อาจะยังพระราชบิดาให้ทรงสำนึกได้  
 (เป็นสัมมาทิฐิ) ก็ไม่ทรงละความเพียร  
 เสีย ทรงดำริว่า "เราจักหาอุบายอย่างไร  
 อย่างหนึ่ง มาทำความสวัสดิแก่พระราช-  
 บิดา" จึงตั้งอัญชลิขึ้นเหนือเศียรนมัสการ  
 ทิศทั้ง ๑๐ อธิษฐานว่า "ในโลกนี้ ชื่อว่า  
 สมณพราหมณ์ ผู้ตั้งอยู่ในธรรมมีอยู่  
 ชื่อว่า เทวตาท้าวมหาพรหม ผู้ทรงรักษา  
 โลกไว้มีอยู่ ท่านทั้งหลายเหล่านั้น จงมา  
 ช่วยเปลื้องพระราชบิดา ของข้าพเจ้าให้ละ  
 มิจฉาทิฐิด้วยกำลังของตน เมื่อพระคุณ  
 พระราชบิดานั้นไม่มี ด้วยคุณของข้าพเจ้า  
 ด้วยกำลังของข้าพเจ้า และด้วยความสัตย์  
 ของข้าพเจ้า จงมาช่วยยังพระราชบิดา  
 ให้ละมิจฉาทิฐินี้ จงกระทำความสวัสดิ  
 แก่ชาวโลกทั้งสิ้นเถิด" ดังนี้.

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ได้เป็น  
 มหาพรหมชื่อว่านารทะ. ก็ธรรมดาว่า  
 พระโพธิสัตว์ ย่อมเที่ยวไปตรวจดูโลก  
 ตามกาลและเวลา เพื่อจะดูสัตว์ผู้ปฏิบัติดี  
 และชั่ว เพราะความที่ตนเป็นผู้มีอัธยาศัย  
 ใหญ่ ด้วยความเป็นผู้มีเมตตากรุณา.

โลกั โวโลเกนุโตเยว ตั ราชธีตรั  
 ปิตุ มิจุฉาทิฏฐิวิมะจนตถั โลกสนุทธารก-  
 เทวดาโย นมสฺสมานัน ทิสฺวา “จเปตฺวา  
 มั อญฺเอย เอตฺ ราชานัน มิจุฉาทสฺสนัน  
 วิสฺสชฺชาเปตฺ สมนตฺโต นาม นตฺติ,

อชฺช มยา ราชธีตฺยา สงฺคหฺ รณฺเอย  
 จ สปริชนสฺส สเตตฺติภาวํ กตฺวา  
 อาคนตฺ วฏฺฏติ, เกน นุ โข วเสน  
 คมิสฺสามิ”ติ จินฺเตตฺวา “มนุสฺसानัน  
 ปพฺพชิตา ปิยา เจว ครุกา จ  
 อาเทยฺยวจนา จ ตสฺมา ปพฺพชิตวเสน  
 คมิสฺสามิ”ติ สนฺนิฏฺฐานัน คนตฺวา  
 ปาสาทิกํ สุวณฺณวณฺณนํ มนุสฺสตฺตภาวํ  
 มาเปตฺวา มนุญฺญํ ชฎามณฺฑลํ  
 พนฺธิตฺวา ชฎนฺตเร กาณฺจนสุจฺ  
 โอิทฺหิตฺวา อนฺโต รตฺตปฏฺ ุปริ  
 รตฺตวากจิริ นีวาเสตฺวา สุวณฺณ-  
 ตารชจิตฺ รัชตมยํ อชินจมุมนํ เอกํสํ  
 กตฺวา มุตฺตาสิกฺกาย ปกฺขิตตฺ  
 สุวณฺณมยํ ภิกฺขาภาชนํ อาทาย ติสฺ  
 จาเนสฺ วฏฺกํ สุวณฺณกาชฺ ฺชนุเช  
 กตฺวา มุตฺตาสิกฺกาย เอกํ ปวาทมยํ  
 กมณฺฑลํ อาทาย อิมินา อีสฺวิเวเสน  
 คคณตฺเล จนฺโท วิย วิโรจมาโน  
 อากาเสนาคนตฺวา อลงฺกตจนฺทก-

ในวันนั้นท่านตรวจดูโลกก็เห็นพระนาง  
 รุจाराชธิดา กำลังนอบน้อมเทวดาผู้  
 คุ้มครองโลก เพื่อจะเปลื้องพระราชบิดา  
 ให้พ้นจากมิจุฉาทิฐิ จึงดำริว่า “คนอื่น  
 เว้นเราเสีย ชื่อว่าสามารถจะยังพระราช  
 อังคตินั้น ให้ละความเห็นผิดได้ ย่อมไม่มี,

วันนี้ เราควรจะไปทำความสงเคราะห์  
 พระราชธิดา และทำความสวัสดิแก่  
 พระราชาพร้อมด้วยบริวารชน จึงดำริว่า  
 เราจักไปด้วยเพศอะไรหนอ” จึงตกลงใจ  
 ว่า “บรรพชิตเป็นที่รัก เป็นที่เคารพ  
 มีวาจาควรเชื่อฟังของพวกมนุษย์ เพราะ  
 ฉะนั้น เราจักไปด้วยเพศแห่งบรรพชิต”  
 จึงเนรมิตอัตภาพเป็นมนุษย์ มีผิวดุจ  
 ทองคำนำเลื่อมใสเกล้ามุ่นชฎาอันกะทัดรัด  
 แล้ว ปักปิ่นทองไว้ในระหว่างชฎา นุ่งผ้า  
 พื้นแดงไว้ภายใน ผ้าเปลือกไม้ย้อมฝาด  
 สีแดงไว้ภายนอก กระทำนุ่งเสื้อสำเร็จ  
 ด้วยเงิน จุดแต้มด้วยดาวทอง เหวียงป่า  
 ข้างหนึ่ง เอาภาชนะแห่งภิกษาอันสำเร็จ  
 ด้วยทองใส่ในสาแหรก แก้วมุกดา แล้ว  
 เอาคนโทแก้วประพาฬใส่ในสาแหรก  
 ข้างหนึ่ง เสร็จแล้วยกคานทองอันงามอน  
 ในที่ ๓ แห่งขึ้นวางเหนือบ่า แล้วเหาะ  
 มาทางอากาศด้วยเพศแห่งฤาษีนี้ รุ่งเรือง  
 อยู่ ประดุจพระจันทร์ในท้องฟ้า เข้าไปสู่

ปราสาทมหาดลั ปวิสิตฺวา ฃณฺโณ  
ปุโรโต อฏฺฐาสึ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต  
สตุถา อาน

๑๒๙๐. "อถาคมา พุรฺหมโลกา  
นารโท มานุสฺสี ปถํ  
ชมฺพุทฺธิปํ อเวกฺขนฺโต  
อทฺทส ราชานมฺงคฺติ.

๑๒๙๑. ตโต ปติฏฺฐา ปาสาเท  
เวเทหฺสฺส ปุรฺกฺขโต  
ตณฺจ ทิสฺวา อนฺุปฺปตฺติ  
รฺจา อีสิมวณฺทถา"ติ.

ตตฺถ อทฺทสาติ พุรฺหมโลกา จิตฺว  
ชมฺพุทฺธิปํ อเวกฺขนฺโต คุณฺาชีวกสฺส  
สนฺติเก คหิตฺมิจฺฉาทสฺสนํ ราชานํ  
องฺคฺติ อทฺทส. ตสฺมา อาคโตติ  
อตุถเ.

ตโต ปติฏฺฐาติ ตโต โส พุรฺหม  
ตสฺส ฃณฺโณ อมจฺจคุณฺปริวตฺสฺส  
นินฺนสฺส ปุโรโต ตสฺมี ปาสาเท  
อปเท ปทํ ทสฺเสนฺโต อากาเส  
ปติฏฺฐหิ.

ห้องพระโรงของจันทกปราสาท ซึ่งประดับ  
แล้ว ได้ยืนอยู่ ณ เบื้องพระพักตร์ของ  
พระราชา. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศ  
เนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๒๙๐. "ครั้งนั้น นารทมหาพรหม ตรวดดู  
ชมพุทฺธิป ได้เห็นพระเจ้าอังคฺติ  
ผู้มีความเห็นผิด จึงมาจาก  
พรหมโลกถึงถิ่นมนุษย์.

๑๒๙๑. ลำดับนั้น นารทมหาพรหมได้  
ยืนอยู่ที่ปราสาท เบื้องพระพักตร์  
แห่งพระเจ้าอังคฺติ ก็พระนาง  
รฺจाराชธิดา เห็นนารทถาษีนั้น  
ผู้มาถึง จึงนมัสการถาษี".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ได้เห็น  
แล้ว ความว่า นารทมหาพรหมดำรง  
อยู่ในพรหมโลกตรวดดูชมพุทฺธิป ได้เห็น  
พระเจ้าอังคฺติ ผู้ถือมิจฉาทิสฺสึในสำนัก  
ของคุณฺาชีวก. อธิบายว่า เพราะฉะนั้น  
นารทมหาพรหม จึงเป็นผู้มาแล้ว.

คำว่า แต่นั้นนารทมหาพรหมได้ยืนแล้ว  
ความว่า ลำดับนั้น นารทมหาพรหม  
เมื่อจะแสดงรอยเท้า ในที่ไม่มีรอยเท้า  
จึงยืนอยู่ในอากาศที่ปราสาทนั้น เบื้อง  
พระพักตร์ของพระราชา ผู้อันหม่อมอำมาตย์  
แวดล้อมประทับนั่งแล้ว.



อนุปุตตุนติ ปตฺตํ อาคตํ. อีสฺนฺติ  
อิสฺวีเสนาคตตฺตา สตฺถา "อิสฺนุ"ติ  
อาห.

อวฺนุทฺธาติ สฺวา "มฺมานุคฺคเหฺน มม  
ปิตฺริ การุญฺญํ กตฺวา เอโส เทวราชา  
อาคโต ภวิสฺสตี"ติ ตฺวญฺจปญฺญา  
วาทาภิตา สฺวณฺณกทฺทลีสฺส วิย  
โณมิตฺวา นารทํ มหาพฺรหฺมณํ วนฺทึ.

ราชาปี ตํ ทิสฺวาว พฺรหฺมเตเชน  
ตชฺชิตฺโต อตฺตโน อาสเน สณฺจาทฺตุ  
อสกฺโกนฺโต อาสนา โอรุญฺห ภูมียํ  
จตฺวา อาคตตฺจฺยานญฺจ นามโคตฺตญฺจ  
ปฺจุฉิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา  
อาห

๑๒๙๒. "อถาสนฺมหา โอรุญฺห  
ราชา พยมฺหิตมานโส  
นารทํ ปฺริปฺจุฉนฺโต  
อิทํ วจนฺมพฺรวิ

คำว่า ผู้มาถึง ได้แก่ นารทฤาษีผู้ถึง  
แล้ว คือมาแล้ว. คำว่า ฤาษี ความว่า  
พระศาสดาตรัสว่า "ฤาษี" เพราะความ  
ที่นารทมหาพรม มาแล้วด้วยเพศแห่ง  
ฤาษี.

คำว่า ได้นมัสการ ความว่า พระนางรจจา  
ราชิตามีความยินดีและร่าเริงแล้วด้วย  
ทรงดำริว่า "ท้าวเทวราชนี้จักเสด็จมาทำ  
ความกรุณาในพระราชบิดาของเราด้วย  
ความอนุเคราะห์แก่เรา" ดังนี้ ทรง  
นอบน้อมนมัสการนารทมหาพรมเหมือน  
ต้นกล้วยทองถูกลมพัดแล้ว ฉะนั้น.

แม้พระราชา พอทอดพระเนตร  
เห็นนารทมหาพรม อันเดชแห่งพรม  
คุกคามแล้วไม่อาจจะประทับนั่งบนอาสน์  
ของพระองค์ได้ จึงเสด็จลงจากอาสน์มา  
ประทับยืนอยู่ที่พื้น จึงตรัสถามพระนารท  
ถึงสถานที่มาและนามโคตร. เมื่อ  
พระศาสดาจะประกาศเนื้อความนั้น จึง  
ตรัสว่า

๑๒๙๒. "ครั้งนั้น พระราชาทรงหวาด  
พระทัยเสด็จลงจากอาสน์ เมื่อ  
จะตรัสถาม นารทฤาษีได้ตรัส  
พระดำรัสนี้ว่า

๑๒๙๓. กุโต นุ อาคจุลสี เทววณฺเณ  
โอบาสยฺ สพฺพทิสฺสา จนฺทิมาว  
อกุขาทิ เม ปุจฺฉิตฺโต นามโคตฺตํ  
กถนฺนุ ชานนฺติ มนุสฺสโลเก”ติ.

ตตฺถ พยมนฺติมานโสติ ภิตฺติจฺตฺโต.  
กุโต นฺติ กจฺฉิ นุ โข วิชฺชาธโร  
ภเวยฺยชาติ มนฺณมาโน อวณฺทิตฺตวาว  
เอวํ ปุจฺฉิ.

อถ โส “อัยํ ราชา ‘ปรโลโก  
นตฺถิ’ติ มนฺณตฺติ, ปรโลกเมว ตาวสฺส  
อากิจฺฉิสฺสามิ”ติ จินฺเตตฺตวา คาทมาห

๑๒๙๔. “อหฺมปิ เทวโต อิทานิ เอมิ  
โอบาสยฺ สพฺพทิสฺสา จนฺทิมาว  
อกุขามิ เต ปุจฺฉิตฺโต นามโคตฺตํ  
ชานนฺติ มํ นารโท กสฺสไป จา”ติ.

๑๒๙๓. ท่านผู้มีผิวพรรณงาม ดุจดัง  
เทวดา สองรัศมีสว่างไปทั่วทิศ  
ดังพระจันทร์ ท่านมาจากไหน  
หนอ ข้าพเจ้าถามแล้ว ขอท่าน  
จงบอกนามและโคตรแก่ข้าพเจ้า  
คนในมนุษยโลก ย่อมรู้จัก(ท่าน)  
อย่างไรหนอ”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีพระหทัย  
หวาดกลัว ความว่า พระเจ้าอังคติ  
มีพระทัยหวาดกลัวแล้ว. คำว่า มาจาก  
ไหนหนอ ความว่า พระเจ้าอังคติทรง  
สำคัญว่าท่านผู้นี้พึงเป็นวิชาธรหรือหนอแล  
ไม่ทรงถวายบังคมแล้ว จึงตรัสถามอย่างนี้.

ลำดับนั้น นารทฤาษีดำริว่า  
“พระราชานี้ทรงสำคัญว่า ‘ปรโลกไม่มี’  
เราจักบอกปรโลกแก่ท้าวเธอก่อน” ดังนี้  
จึงกล่าวคาถาว่า

๑๒๙๔. “แม้อาดมภาพ มาจากเทวโลก  
เดี๋ยวนี้ สองรัศมีสว่างไปทั่วทิศ  
ดุจดังพระจันทร์ พระองค์ตรัส  
ถามแล้ว อาดมภาพจักบอกนาม  
และโคตร ให้พระองค์ทรงทราบ  
คนทั้งหลาย ย่อมรู้อาดมภาพ  
โดยนามว่า นารทะ โดยโคตรว่า  
กัสสปะ”.

ตตถ . เทวโตติ เทวโลกโต.  
นารโท กสฺสโป จาติ มํ นามเณ  
นารโท, โคตฺเตน กสฺสโปติ ชานนฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า จาก  
เทวโลก ได้แก่ จากโลกของพวกเขาเทพเจ้า.  
คำว่า นารทะและกัศสปะ ความว่า  
คนทั้งหลายย่อมรู้จักอัตตภาพโดยนามว่า  
นารทะ โดยโคตรว่ากัศสปะ.

อถ ราชานํ "อิมํ ปจฺจวปี ปรโลกํ  
ปฺจฺจิสฺสสามิ อิทฺธิยา ลทฺถการณนฺตาว  
ปฺจฺจิสฺสสามิ"ติ จินฺนเตตฺวา คาถมาห

ลำดับนั้น พระเจ้าอังคิตทรงดำริว่า  
"เราจักถามปรโลกแม้ภายหลัง เราจัก  
ถามเหตุที่เธอได้ฤทธิ์เสียก่อน" จึงตรัส  
คาถาว่า

๑๒๙๕. "อจฺจวริยรูปํ ตว ยาทิสฺสญฺจ  
เวหายสํ คจฺจสิ ติฏฺฐสิ จ  
ปฺจฺจวามิ ตํ นารท เอตมตฺถํ  
อถ เกณ วณฺเณน ตวายมิทฺธิ"ติ.

๑๒๙๕. "สัณฐานเช่นใดของท่าน และการ  
ที่ท่านเหาะไป และยืนอยู่บน  
อากาศได้น่าอัศจรรย์ ดูกร  
ท่านนารทะ ข้าพเจ้าขอถาม  
เนื้อความนี้กับท่าน เออ เพราะ  
เหตุไร ท่านจึงมีฤทธิ์เช่นนี้".

ตตถ ยาทิสฺสญฺจาติ ยาทิสฺสญฺจ  
ตว สณฺจานํ ยญฺจ ตวํ อากาเสน  
คจฺจสิ จ ติฏฺฐสิ จ, อิทํ อจฺจวริยํ  
ชาตํ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เช่นใด  
ความว่า สัณฐานเช่นใดของท่าน การที่  
ท่านเหาะไป และยืนอยู่บนอากาศได้นี้  
เป็นเหตุที่น่าอัศจรรย์

อถ นํ นารโท อาน

ลำดับนั้น นารทฤาษีจึงกราบทูล  
พระราชาวา

๑๒๙๖. "สจฺจญฺจ ธมฺโม จ ทโม จ จาโค  
คฺฤณา มเมเต ปกตา ปุราณานา

๑๒๙๖. "คุณธรรม ๔ ประการนี้คือสัจจะ  
๑ ธรรมะ ๑ ทมะ ๑ จาคะ ๑  
อัตตภาพ ได้ทำไว้แล้วในภาพ

เตเหว ธมฺเมหิ สุเสวิเตหิ  
มโนชโว เยน กามํ คโตสฺมี"ติ.

ตตฺถ . สจฺจนฺติ วจีสจฺจํ.  
ธมฺโม จาติ ติวริสจฺจริตธมฺโม เจว  
กสิณปริกมฺมชฺฌมานธมฺโม จ.

ทโมติ อินฺทริยทมนํ. จาโคติ  
กิลฺลสปริจฺจาโค จ เทยฺยธมฺมปริจฺจาโค  
จ. ปกตา ปุราณาทิ มยา ปุริมภเว  
กตาทิ ทสฺเสติ.

เตเหว ธมฺเมหิ สุเสวิเตหีติ เตหิ  
สพฺพคุณฺเหหิ สุเสวิเตหิ ปริจฺจาริตฺเทหิ.  
มโนชโวติ มโนชวสทฺธิชโว. เยน กามํ  
คโตสฺมีติ เยน เทวภูจฺจาเน จ  
มนุสฺสภูจฺจาเน จ คนฺตุํ อิจฺฉนํ, เตน  
คโตสฺมีติ อตฺถโถ.

ราชา ตสฺมี เอวํ กถฺนุเตปิ  
มิจฺฉนฺทสฺสนสฺส สฺสคฺคิตตฺตฺตา ปวโลกํ

ก่อนเพราะคุณธรรมที่อาตมภาพ  
เสพมาดีแล้วนั้น อาตมภาพจึงไป  
ไหน ๆ ได้ตามความปรารถนา  
เร็วทันใจ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สัจจะ  
ได้แก่ วจีสัตย์. คำว่า ธรรมะ ๑ ได้แก่  
สุจริตธรรม ๓ อย่างนั่นเอง และธรรม  
ที่เพ่งคือกสิณและปริกรรม(อย่างละ ๑๐).

คำว่า ทมะ ได้แก่ การทรมานอินทรีย์.  
คำว่า การสละ ได้แก่ การสละกิเลสและ  
การสละวัตถุอันควรให้เป็นธรรมดา. คำว่า  
อาตมภาพกระทำไว้แล้วในภพก่อน  
พระนารทฤาษีแสดงว่าธรรม ๔ ประการ  
อาตมภาพกระทำไว้แล้วในภพก่อน.

คำว่า คุณธรรมที่อาตมภาพเสพมาดี  
แล้วนั้น ได้แก่ คุณธรรมทั้งปวงเหล่านั้น  
ที่อาตมภาพเสพมาดีแล้ว คืออาตมภาพ  
ประพฤติรอบคอบแล้ว. บทว่า เร็วทันใจ  
ได้แก่ ความเร็วเช่นกับความเร็วแห่งใจ.  
คำว่า ไปได้ตามปรารถนา ความว่า  
ความปรารถนาจะไปในสถานที่แห่งเทวดา  
และในสถานที่แห่งมนุษย์โดยคุณธรรมใด  
ก็จะถึง (สถานที่นั้น) โดยคุณธรรมนั้น.

พระเจ้าอังคตี แม้เมื่อพระโพธิสัตว์  
กราบทูลอยู่อย่างนี้ ก็ไม่ทรงเชื่อว่า

อสททหนุโต "อตฺถิ นุ โข ปุณฺณานิ  
วิปาโก"ติ วตฺวา คาถมาห

๑๒๙๗. "อจฺฉริยมาจิกฺขสิ ปุณฺณสิทฺธิ  
สเจ หิ เอวํ ยถา ตฺวํ วเทสิ  
ปุจฺฉามิ ตํ นารท เอตมตฺถํ  
ปุณฺโง จ เม สาธุ วิทยาโรหิ"ติ.

ตตถ ปุณฺณสิทฺธินฺติ ปุณฺณานิ  
สิทฺธิ ผลทายกตฺตํ อจิกฺขนฺโต  
อจฺฉริยํ อจิกฺขสิตี.

นารโท อาน

๑๒๙๘. "ปุจฺฉสฺสุ มํ ราช ตเวส อตฺถเ  
ยํ สํสยํ กุรุเต ภูมิपाल  
อหนฺตํ นิสฺสํสยตํ คเมมิ  
นเยหิ ภาเยหิ จ เหตุภี จา"ติ.

ตตถ ตเวส อตฺถเติ ปุจฺฉิตพฺโพ  
นาม ตว เอส อตฺถเ. สํสยนฺติ

ปรโลกมี เพราะความที่มิจฉาทธิฐิพระองค์  
ทรงยึดถือมั่นแล้ว จึงตรัสว่า "ผลของ  
บุญมีอยู่หรือ" ดังนี้ ได้ตรัสคาถาว่า

๑๒๙๗. "เมื่อท่านบอกความสำเร็จ แห่ง  
บุญ ชื่อว่า ท่านบอกความ  
อัศจรรย์ และถ้าเป็นจริงอย่าง  
ท่านกล่าว ดูกรท่านนารท  
ข้าพเจ้าถามเนื้อความนี้ กับ  
ท่าน ข้าพเจ้าถามแล้ว ขอท่าน  
พยากรณ์ให้ดี".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ความ  
สำเร็จแห่งบุญ ความว่า เมื่อท่านบอก  
ความสำเร็จแห่งบุญ คือความเป็นผู้ให้  
ซึ่งผล ชื่อว่าบอกความอัศจรรย์ให้.

นารทภาษีกล่าววว่า

๑๒๙๘. "ขอถวายพระพร ข้าเใดพระองค์  
ทรงสงสย เชิญมหาบพิตรตรัส  
ถามชื่อนั้น กับอาตมภาพเกิด  
อาตมภาพ จะถวายวิสัชนาให้  
มหาบพิตรสิ้นความสงสย ด้วย  
นัย ด้วยความรู้ และด้วยเหตุ  
ทั้งหลาย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้อความ  
นั้นของพระองค์ ความว่า ข้อความนั้น

ยํ กิสุมิญฺจิทฺเว อตุเถ สํสยํ กโรสี,  
ตํ มํ ปุจฺฉ. **นิตฺถํสยตฺนุติ** อหํ ตํ  
นิตฺถํสยภาวํ คเมมิ.

นเยหีติ การณวจนเห. **ณาเยหีติ**  
ณาณเห. **เหตุภีติ** ปจฺจเยหิ.  
ปฏินฺถามตฺเตเนว อวตฺวา **ณาณน**  
ปริจฺฉินฺทิตฺวา การณวจนน จ เตสํ  
ธมฺมานํ สมฺภูจฺปาปกปจฺจเยหิ จ ตํ  
นิตฺถํสยํ **กโรสี**”ติ อตุเถ.

ราชา อาน

๑๒๙๙. “ปุจฺฉามิ ตํ นารทฺ เอตมตฺถํ  
ปฺปฺุจฺฉ จ เม นารทฺ มา มุสา ภณฺนิ  
อตุถิ นุ เทวา ปิตโร นุ อตุถิ  
โลโก ปโร อตุถิ ชโน ยมาหา”ติ.

ของพระองค์ชื่อว่า เป็นข้อความอัน  
มหาบพิตรควรตรัสถาม. คำว่า **ข้อที่ทรง**  
**สงสัย** ความว่า พระองค์ทรงทำความ  
สงสัยใด ในข้ออะไร ๆ นั้นเกี่ยว เชิญ  
มหาบพิตรตรัสถามข้อนั้นกับอาตมภาพ  
เถิด. คำว่า **ให้สิ้นความสงสัย** ได้แก่  
อาตมภาพจะถวายเป็นวิสาขนาให้มหาบพิตร  
จนถึงสิ้นความสงสัย.

คำว่า **ด้วยนัย** ได้แก่ ด้วยคำอันเป็นเหตุ  
ทั้งหลาย. คำว่า **ด้วยญาณธรรม** ได้แก่  
ด้วยญาณทั้งหลาย. คำว่า **ด้วยเหตุ**  
**ทั้งหลาย** ได้แก่ ด้วยปัจจัยทั้งหลาย.  
อธิบายว่า อาตมภาพจักไม่กล่าวคำ  
สักว่าเป็นปฏินฺถาเท่านั้น จักกำหนด  
ด้วยญาณ แล้วทำพระองค์ให้สิ้นความ  
สงสัย ด้วยการกล่าวถึงเหตุและด้วยปัจจัย  
อันเป็นสาเหตุแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น.

พระราชชาตรัสว่า

๑๒๙๙. “ดูกรนารทะ ข้าพเจ้าขอถาม  
เนื้อความนี้กับท่าน ท่านถูก  
ข้าพเจ้าถามแล้ว อย่าได้กล่าว  
มุสาแก่ข้าพเจ้า ที่ชนพูดกันว่า  
เทวดามี บิดามารดามี ปรโลกมี  
นั้น เป็นจริงหรือ”.

ตตถ ชโน ยมาหติ ยัม ชโน  
เอวมาห. "อตุถิ เทวา, อตุถิ ปิตโร,  
อตุถิ ปรโลโก"ติ ตัม สพุพฺ อตุถิ นุ  
ไซติ ปุจฺจติ.

นารโท อาน

๑๓๐๐. "อตุถเว เทวา ปิตโร จ อตุถิ  
โลโก ปโร อตุถิ ชโน ยมาห  
กาเมสุ คิทฺธา จ นรา ปมุพฺหา  
โลกัม ปรี น วิทฺ โมหยุตฺตา"ติ.

ตตถ อตุถเวติ มหาราช เทวา  
จ ปิตโร จ อตุถิ, ยัมปี ชโน  
ปรโลกมาห โสปี อตุถเว. น วิทฺติ  
กาเมสุ คิทฺธา จ โมหมุพฺหชนา  
ปรโลกัม น วิทฺ น ชานนฺติ.

สุตฺวา ราชาน ปรีหาสัม กโรนฺโต  
อาน

๑๓๐๑. "อตุถิตี เต นารท สทฺทหาสิ  
นิเวสนัม ปรโลเก มตานัม  
อิเธว เม ปญฺจสตานิ เทหิ  
ทสุสามิ เต ปรโลเก สหสฺสนุ"ติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ชนพุด  
คำใด ความว่า ชนพุดคำใดเช่นนี้.  
พระเจ้าอังคตัตริสถามว่า "เทวดามี  
มารดาบิดามี ปรโลกมี" ทั้งหมดนั้นมี  
จริงหรือ.

นารทฤาษีกล่าวว่า

๑๓๐๐. "ที่คนเขาพูดกันว่า เทวดามี  
มารดาบิดามี และปรโลกมีนั้น  
เป็นจริงทั้งนั้น แต่นรชนผู้หลง  
งมงาย ต้องการในกามทั้งหลาย  
จึงไม่รู้แจ้งปรโลก".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า (เทวดา)มี  
เป็นต้น ความว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า  
เทวดามี มารดาบิดามี, ชนกล่าวปรโลก  
แม้ใด ปรโลกแม้นั้นก็มิอยู่ที่เดียว. บทว่า  
ไม่รู้ ความว่า นรชนผู้ต้องการ คือผู้  
หลงงมงายในกามทั้งหลาย จึงไม่รู้ชัด คือ  
ไม่รู้จักปรโลก.

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว ก็  
ทรงสรรล ตรัสว่า

๑๓๐๑. "ดูกรนารทะ ถ้าท่านเชื่อว่าปรโลก  
มีจริง สถานที่อยู่ในปรโลกของ  
สัตว์ทั้งหลายผู้ตายไปแล้ว ก็ต้อง  
มี ขอท่านจงให้ยัมทรัพย์ ๕๐๐

ตตถ นีเวสนนฺติ นีเวสนญฺจานํ  
 ปญฺจสทานีติ ปญฺจกหาปณฺสทานิ.

อถ นํ มหาสตุโต ปริสมชฺฌเมเยว  
 ครหนฺโต อาห

๑๓๐๒. “ทชฺเชมุ โข ปญฺจสทานิ โภโต  
 ชญญามุ เจ สีลวณฺต์ วทญฺญํ  
 ลุทฺทหนฺต์ โภณฺต์ นีรเย วสนฺต์  
 โก โจทเย ปโรลกเก สหสฺสํ.

๑๓๐๓. อิเธว โย โหติ อธมมสีโล  
 ปาปาจาโร อลโส ลุทฺทกมุโม  
 น ปณฺชิตา ตสฺมี อธิํ ททฺทติ  
 น หิ อาคโม โหติ ตถาวิธมฺหา.

๑๓๐๔. ทกฺขณฺจ ไปสํ มนุชา วิทิตฺวา  
 อญฺจานกํ สีลวณฺต์ วทญฺญํ

แก่ข้าพเจ้าในโลกนี้ ข้าพเจ้าจัก  
 ใช้ให้ท่าน ๑,๐๐๐ ในปรโลก”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ที่อยู่  
 ได้แก่ สถานที่ที่อยู่อาศัย คำว่า ทรัพย์  
 ๕๐๐ ได้แก่ ทรัพย์ ๕๐๐ กหาปณะ.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะ  
 ทรงตีเตียนพระราชา ในท่ามกลางบริษัท  
 จึงทูลว่า

๑๓๐๒. “ถ้าอาตมภาพรู้ว่า มหาบพิตร  
 ทรงมีศีล ทรงรู้ความประสงค์  
 ของสมณพราหมณ์ อาตมภาพ  
 ก็จะให้มหาบพิตร ทรงยืมทรัพย์  
 สัก ๕๐๐ แต่มหาบพิตรหยาบช้า  
 ทรงจืดจากโลกนี้ จะต้องไปอยู่  
 ในนรก ใครจะไปทวงทรัพย์  
 ๑,๐๐๐ ในปรโลกเล่า.

๑๓๐๓. ผู้ใดในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มีศีลธรรม  
 ประพฤติชั่ว เกียจคร้าน มีกรรม  
 อันหยาบช้า บัณฑิตทั้งหลาย  
 ย่อมไม่ให้นี้ ในผู้นั้น เพราะจะ  
 ไม่ได้ทรัพย์คืนมาจากคนเช่นนั้น.

๑๓๐๔. ส่วนบุคคล ผู้ขยันหมั่นเพียร มี  
 ศีล รู้ความประสงค์ของ  
 สมณพราหมณ์ คนทั้งหลายรู้



สยเมว โภเคหิ นิมนุตยนฺติ  
 กมฺมํ กริตฺวา ปุณฺมาหเรสี"ติ.

แล้ว ย่อมเอาโภคะมาเชื้อเชิญ  
 เอง ด้วยคิดว่าคนผู้นี้งานเสร็จ  
 แล้ว พึงนำมาใช้ให้".

ตตฺถ ชลฺยณามุ เจติ ยทิ  
 มยํ ภวนฺตํ "สีลวา - เอส วทณฺณ  
 ธมฺมิกสมณพฺรหฺมณานํ อิมสฺมึ กาลเ  
 อมิณา อตฺถโกติ ชานิตฺวา ตสฺส ตสฺส  
 กิจฺจสฺส การโก วทณฺณ"ติ ชานเญยาม,  
 อถ เต วทฺตฺมียา ปญฺจสตานิ  
 ทเทญฺยาม, ตฺวํ ปน ลุทฺโท สาหสิโก  
 มิจฺฉาทสฺสนํ คเหตุวา ทานสาลํ  
 วิทฺถฺเสตฺวา ปรทาเรสุ อปรชฺชสิ อิต  
 จฺโต นิรเย อฺปฺปชฺชิสฺสสิ. เอวํ ลุทฺทนฺตํ  
 โภนฺตํ นิรเย วสนฺตํ ตตฺถ คนฺตฺวา  
 โก "สหสฺสํ เม เทหี"ติ โฉทิสฺสติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ถ้า  
 อาตมภาพรู้ ความว่า ถ้าเราทั้งหลายรู้  
 ท่านผู้เจริญว่า "ท่านผู้นี้มีศีลรู้ถ้อยคำของ  
 สมณพราหมณ์ทั้งหลายว่า ในเวลา  
 สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติธรรมต้องการ  
 บัจฉัยนี้ พึงรู้ว่า ท่านผู้รู้ค่าพูดกระทำกิจ  
 นั้น ๆ แล้ว" เมื่อเป็นเช่นนั้น อาตมภาพ  
 พึงให้มหาบพิตรยืมทรัพย์สัก ๕๐๐ ด้วย  
 การเพิ่มต้นทุนเป็น (๑,๐๐๐) แต่ว่า  
 มหาบพิตร เป็นผู้มีการมอันหยาบช้า  
 สาหัส ทรงยึดถือมิจฉาทิฐิ ทำลายโรงงาน  
 ได้ทรงประพฤติผิดในภรรยาของคนอื่น  
 แล้ว จุติจากโลกนี้จักไปเกิดในนรก.  
 มหาบพิตรหยาบช้าอยู่ในนรกอย่างนี้แล้ว  
 ใครจักไปในนรกนั้น ทวงว่า "ท่านจงให้  
 ทรัพย์ ๑,๐๐๐ แก่เรา" ดังนี้แล้ว.

ตถาวิธฺมฺหาติ ตาทิสฺสา ปุริสา กุสิตา  
 ทินฺนสฺส อึณฺนสฺส ปุณฺ อาคโม นาม  
 น โหติ, ทกฺขนฺติ ธนฺุปฺปาทนฺกุสลํ.  
 ปุณฺมาหเรสีติ อตฺตโน กมฺมํ กริตฺวา  
 ธนํ อฺปฺปาเทตฺวา ปุณฺ อมฺหากํ สนฺตกํ

คำว่า จากคนเช่นนั้น ความว่า ชื่อว่า  
 การกลับคืนมาแห่งนี้จากบุรุษเช่นนั้น  
 คือผู้เกียจคร้านแล้ว ย่อมไม่มี. คำว่า ขยັນ  
 ได้แก่ ฉลาดในอุบายให้ทรัพย์เกิดขึ้น.  
 คำว่า พึงนำทรัพย์มาใช้ให้ ความว่า ท่าน  
 ทำการงานของตนแล้ว พึงให้ทรัพย์เกิดขึ้น

อาหเรยยาสี. **นิมนตยนุตติ** สยเมว  
โกเคหิ นิมนตยนุตติ.

อิตติ ราชา เตน นิคฺคยฺหมาโน  
อปปฏิภาณเ อโหสิ. มหาชนเ หฏฺฐตฺตฺตฺตฺตฺต  
หุตฺวา “มhitฺติโก เทโว นารโท  
อิสสิ อชฺช ราชานํ มิจฺฉาทสฺสนํ  
วิสุสฺชชาเปสฺสตี”ติ สกฺลนคฺริ เอก-  
โกลาหลมกาสี. มหาสตฺตฺตฺตฺตฺตฺตภาเวน  
ตทา สตฺตโยชนิกาย มิถิลาย นครวาสี  
ตสฺส ฐมฺมเทสนํ อสฺสณนฺโต นาม  
นาโหสิ. อถ มหาสตฺโต “อัย ราชา  
อติวีย ทฬฺหิ กตฺวา มิจฺฉา ทสฺสนํ  
คณฺหิ นิรยภเยน นํ สนฺตชฺเชตฺวา  
มิจฺฉาทิฏฺฐี วิสุสฺชชาเปตฺวา ปฺน  
เทวโลเกน อสฺสาเสสฺสามิ”ติ จินฺตเตตฺวา  
“มหाराช สเจ ตฺวํ มิจฺฉาทิฏฺฐี  
วิสุสฺชเชสฺสสิ, เอวํ อนนฺตทฺกฺขํ นิรยํ  
คมิสฺสสิ”ติ วตฺวา นิรยกถํ ปฏฺฐเปสิ.

๑๓๐๕. “อิตฺโต จุตฺโต ทกฺขสิ ตตฺถ ราช  
กาโกลสฺสเมหิ วิกสฺสมานํ

จึงนำสมบัติมาเพื่อเราทั้งหลาย. คำว่า  
มาเชื่อเชิญเอง ความว่า ชนทั้งหลาย  
ย่อมเอาโกคมาเชื่อเชิญเองทีเดียว.

พระเจ้าอังคตี อังพระนารทฤาษี  
กล่าวข่มอยู่ด้วยประการฉะนี้ ก็หมด  
ปฏิภาณจะโต้ตอบ. มหาชนเป็นผู้มีความ  
ร่าเริงยินดีแล้ว ได้ทำอีกทีกโกลาหล  
เป็นเสียงเดียวกันทั้งพระนครว่า “วันนี้  
ท่านนารทฤาษีผู้เป็นมhitฺติเทพ จักให้  
พระราชาอังคตีละความเห็นผิดได้”. ด้วย  
อานุภาพของพระมหาสฺตฺตฺตฺตฺตฺต ครั้งนั้น ชาว  
พระนครมิถิลาสีซึ่งอยู่ไกลถึง ๗ โยชน์  
ชื่อว่า ไม่ได้ฟังพระธรรมเทศนาของ พระ  
มหาสฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตไม่มี. ลำดับนั้น พระมหาสฺตฺตฺตฺตฺต  
ทรงดำริว่า “พระราชานี้ทรงยึดถือ  
มิจฺฉาทิฏฺฐีมันเหลือเกิน เราจักคุกคาม  
พระราชาด้วยภัยในนรก จึงจะให้ละ  
มิจฺฉาทิฏฺฐีได้ แล้วจักปลอบด้วยเทวโลก  
อีกที” จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่มหाराช  
ถ้าพระองค์ไม่ทรงละมิจฺฉาทิฏฺฐีไซ้ร้ เมื่อ  
เป็นเช่นนั้น พระองค์ก็จักเสด็จไปสู่ นรก  
อันมีทกฺขหาระหว่างมิได้” แล้วเริ่มกล่าว  
นิรยกถาว่า

๑๓๐๕. “ขอถวายพระพร มหาบพิตร  
เสด็จไปจากที่นี่แล้ว จักทอด

ตี ขชชมานันิ นิริเย วสนุตติ  
กาเกหิ คิชุณฺเฆหิ จ โสณฺเฆหิ<sup>๑</sup>  
สณฺณินฺนคตฺตํ รุหิรํ สวณฺตํ  
โก โจทเย ปฺรโลเก สหสฺสนฺ"ติ.

ตตฺถ กาโกลสฺสเมหิตี โลกฺตฺตฺตฺตฺตฺต  
กาโกลสฺสเมหิ. วิกฺขฺตฺตฺตฺตฺตฺต  
อากขฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต ตตฺถ นิริเย ปฺสฺสฺสฺส  
ตฺตฺตฺต ตํ ภาวณฺตํ.

โส ปนฺสฺส กาโกลสฺสมนิริยํ  
วณฺณตฺตฺต "สเจ เอตฺถ น นินฺนพฺตฺตฺต  
โลกนฺตฺตฺตฺต นินฺนพฺตฺตฺต"ติ วตฺต  
ตี นิริยํ ทสฺเสตฺต คาทมาห

๑๓๐๖. "อนฺนตฺตมํ ตตฺถ น จนฺนทสฺสุริยา  
นิริโย สทา ตฺตฺตฺต โฆรฺรฺรไป

พระเนตรเห็นพระองค์เอง อยู่ใน  
นรกนั้น ซึ่งถูกฝูงการุณย็อแย่ง  
คร่าอยู่ ใครเล่าจะไปทวงทรัพย์  
๑,๐๐๐ ในปรโลกกับมหาบพิตร  
ผู้ตกอยู่ในนรก ถูกฝูงกาฝูงแร้ง  
และสุนัขกัดกิน มีตัวขาดเป็น  
ชิ้นน้อย ชิ้นใหญ่ เลือดไหลนอง".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ฝูงกา  
ได้แก่ ฝูงกาอันมีจะงอยปากเป็นโลหะ.  
คำว่า ย็อแย่งคร่าอยู่ ความว่า  
มหาบพิตรจักทอดพระเนตรเห็นพระองค์  
ในนรกนั้น ถูกฝูงกาคร่าอยู่. คำว่า  
พระองค์ ได้แก่ พระองค์เอง คือท่าน  
ผู้เจริญ.

ก็ครั้งพระนารทฤาษี พรรณนา  
นรกที่เต็มไปด้วยฝูงกาป่า แก่พระเจ้า  
อังกติราชนั้นแล้ว จึงทูลว่า "ถ้าพระองค์  
ไม่ไปเกิดที่นั่นไซ้ร ก็จักไปเกิดใน  
โลกันตรนรก" เพื่อจะทูลชี้แจงนรกนั้น  
ถวายเป็นจึ่งกล่าวคาถาว่า

๑๓๐๖. "ในโลกันตรนรกนั้น มีดที่สุด  
ไม่มีพระจันทร์ และพระอาทิตย์  
โลกันตรนรกมีดต็อ น่ากลัว

<sup>๑</sup> ฉ. เสนเกหิ.

สา เหนว รตฺติ น ทิวา ปญฺญาติ  
ตถาวีธ โก วิจเร ธนตฺถิโก"ติ.

ตตฺถ อญฺจตมฺนฺติ มหาราช ยมฺหิ  
โลกนฺตรนिरเย มิจฺฉาทิฏฺฐิกา นิพฺพตฺตฺนฺติ,  
ตตฺถ จกฺขุวิญญฺญาณสฺส อฺปฺปตฺตฺตินิวารณํ  
อญฺจตมํ.

สทา ตฺมุโลติ โส นิรอย นิจฺจํ  
พหลนฺธกาโร. โฆรฺรูปติ ภิสฺนกรฺอุป  
ภิสฺนกชาติโก.

สา เหนว รตฺติ น ทิวาติ สา  
อิธ รตฺติ วา, ทิวโส วา เหนว  
ตตฺถ ปญฺญาติ.

โก วิจเรติ โก อญฺจานวิริยํ สาธเนฺโต  
วิจริสฺสติ.

ตํ ปิสฺส โลกนฺตรนिरยํ วิตุถาเรน  
วณฺณเณตฺวา "มหาราช สเจ ตฺวํ  
มิจฺฉาทิฏฺฐี อวิสฺสขฺเขนฺโต น เกวลํ  
เอตเทว อญฺจตมฺปิ ทฺกขฺ อญฺจวิสฺสตี"ติ  
ทสฺเสนฺโต อิมํ คาถมาห

กลางคืน กลางวัน ไม่ปรากฏ  
คนผู้ต้องการทรัพย์ใครเล่าจะพึง  
เที่ยวไปในสถานที่เช่นนั้นได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **มืดที่สุด**  
ความว่า ข้าแต่มหาราช คนทั้งหลาย  
ผู้เป็นมิจฉาทิฐิ ย่อมเกิดในโลกันตรนรกใด  
ความเกิดขึ้นในโลกันตรนรานั้น เป็นเหตุ  
ห้ามความเกิดขึ้นแห่งจักขุวิญญาน จึง  
มืดที่สุด.

คำว่า **มืดดี** อยู่ทุกเมื่อ ความว่า นรก  
นั้นทำความมืดมากตลอดกาลเป็นนิตย์.  
คำว่า **น่ากลัว** ได้แก่ มีรูปร่างน่ากลัว คือ  
มีชาติที่น่ากลัว.

คำว่า **กลางคืนและกลางวัน ไม่ปรากฏ**  
ความว่า กลางคืนหรือกลางวัน ย่อมไม่  
ปรากฏในโลกันตรนรานั้น.

คำว่า **ใครเล่าจะพึงเที่ยวไป** ได้แก่  
ใครเล่าจักยังความเพียรพยายาม ให้  
สำเร็จ.

ครั้งพระนารทฤาษี พรรณนา  
โลกันตรนรกถวายโดยพิสดารแล้ว เมื่อ  
จะชี้แจงต่อไปว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า ถ้า  
พระองค์ไม่ทรงละมิจฉาทิฐิไซ้ จะทรง  
เสวยทุกข์นี้อย่างเดียวกันหาไม่ ยิ่งจัก

เสวยทุกข์แม้อย่างอื่น (อีกต่อไปไม่สิ้นสุด)"  
จึงกล่าวคาถานี้ว่า

๑๓๐๗. "สวโล จ สาโม จ ทเว สุวาณา  
ปวทุตมกายา พลินโน มหนุตตา  
ชาทนุตติ ทนุเตหิ อโยมเยหิ  
อิโต ปนุณฺณํ ปรโลเก ปตนุตนุ"ติ.

๑๓๐๗. "ในโลกันตรนรกมีสุนัข ๒ เหล่า  
คือ ดำเหล่า ๑ ดำเหล่า ๑ ล้วน  
มีร่างกายกำยำ ลำสันแข็งแรง  
ย่อมพากันมากัดกิน ผู้ที่จติ  
จากมนุษย์โลกนี้ไป ตกอยู่ใน  
โลกันตรนรก ด้วยเขี้ยวเหล็ก".

ตตถ อิตโต ปนุณฺณนุตติ อิมมหา  
มนุสฺสโลกา จุตํ. ปุโรโต นิรเยสุปี  
เอเสว นโย. ตสุมา สพุพานิ ตานิ  
นิรยภูจานานิ นิรยपालานํ อุกุกเมหิ  
สทุธิ เหฏฐา วุตตนเยเนว วิตถาเรตฺวา  
ตาสํ ตาสํ คาถานํ อนุตตตานานิ  
ปทานิ วณฺเณตพุพานิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้จติ  
จากมนุษย์โลกนี้ ได้แก่ ผู้เคลื่อนจาก  
มนุษย์โลกนี้แล้ว. แม้ในนรกเบื้องหน้า  
ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. เพราะเหตุนั้น บัณฑิต  
พึงพรรณนาสถานที่แห่งนรกเหล่านั้น  
ทั้งหมดให้พิสดาร โดยนัยที่กล่าวแล้ว  
ในภายหลัง พร้อมกับความพยายามของ  
นายนิรยบาลทั้งหลาย แล้วจึงพรรณนา  
บททั้งหลายที่ยากของคาถาเหล่านั้น ๆ.

๑๓๐๘. "ตํ ชชฺชมานํ นิรเย วสนุตํ  
ลฺลทเทหิ วาเพหิ อสมฺมุเคหิ  
สญฺฉินฺนคตฺตํ รุหิรํ วสนุตํ  
โก โจทเย ปรโลเก สหสฺสนุ"ติ.

๑๓๐๘. "ใครเล่า จะทวงทรัพย์ ๑,๐๐๐  
ในปรโลก กับมหาบพิตรผู้ตก  
อยู่ในนรก ถูกสุนัขตัวทารุณ  
ร้ายกาจนำทุกข์มาให้ รุมกัด  
ตัวขาดเป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่ เลือด  
ไหลซึมได้".

ตตถ ลฺลทเทหิตี ทารุणेหิ.  
วาเพหิตี ทฏฺฐเจหิ. อสมฺมุเคหิตี

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ตัวทารุณ  
ได้แก่ ตัวหยาบช้า. คำว่า ตัวดุร้าย

อฆาวเหติ ทุกฺขาวเหตีติ อตฺถโถ.

๑๓๐๙. "อุสุหิ สตุตีหิ สุนิสฺสูสิตาหิ  
หนนฺตฺติ วิชฺฌนฺตฺติ จ ปจฺจามิตฺตา  
กาละปกาละ นิริยมฺหิ โสมเร  
ปุพฺพเพ นรํ ทุกฺกฏกมฺมการินฺ"ติ.

ตตฺถ **หนนฺตฺติ วิชฺฌนฺตฺติ** จาติ  
ชฺลิตาย อยปจฺฉวียา ปาเปตฺวา สกฺลสรีรํ  
ฉิทฺทาวฉิทฺทํ กโรนฺตา ปหฺรนฺตฺติ เจว  
วิชฺฌนฺตฺติ จ. **กาละปกาละ**ติ เอวํ  
นามกา นิริยปาละ. **นิริยมฺหิ**ติ นิริเย  
ตสมฺมิมฺเบว วสนฺตา กาละปกาละสงฺฆาตา  
นิริยปาละ. **ทุกฺกฏกมฺมการินฺ**ติ มิจฺฉา-  
ทิฏฺฐิจิวเสณ ทุกฺกฏานํ กมฺมานํ การกํ.

๑๓๑๐. "ตี หญฺญมฺานํ นิริเย วชฺนฺตํ  
กุจฺฉิสฺสมิ ปสฺสสฺสมิ วิปฺผาลิตฺทฺทฺร  
สญฺฉินฺนคตฺตํ รุหิรํ สวณฺตํ  
โก โจทเย ปฺรโลเก สหสฺสนฺ"ติ.

ได้แก่ ตัวประทุษร้ายแล้ว. คำว่า นำ  
ทุกข์มา ได้แก่ ให้เกิดทุกข์ อธิบายว่า  
นำทุกข์มาให้.

๑๓๐๙. "และในนรกอันร้ายกาจ พวก  
นายนิรยบาล ชื่อกาละปกาละ  
ผู้เป็นข้าศึก พวกนั้นเอาหอกดาบ  
อันคมกริบมาทิ่มแทงนรชน ผู้ทำ  
กรรมชั่วไว้ในภพก่อน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทิ่มแทง  
ความว่า นายนิรยบาลกระทำการทิ่มแทง  
สร้อยทั้งสิ้น ให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่ตกไป  
แล้วบนแผ่นดินเหล็กที่ลุกโพลง. นาย  
นิรยบาลผู้มีนามอย่างนี้ว่า **กาละปกาละ**.  
คำว่า **ในนรก** ความว่า นายนิรยบาล  
กล่าวคือ **กาละปกาละ**ผู้อยู่ในนรกนั้น  
นั่นเอง. คำว่า **ผู้ทำกรรมชั่ว** ความว่า  
ผู้ทำกรรมชั่วทั้งหลาย ด้วยอำนาจ  
มิจฉาทิฐิ.

๑๓๑๐. "ใครเล่า จะไปทวงทรัพย์ ๑,๐๐๐  
ในปรโลกกับมหาบพิตร ผู้ถูก  
ทิ่มแทงที่ท้อง ที่สี่ข้าง พระอุทร  
พรุณ วิ่งวุ่นอยู่ในนรก ตัวขาด  
เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่ เลือดไหล  
โชมได้".

ตตถ ตนุติ ตํ ภาวนตํ ตตถ  
 นิรเย ตถา หนุณมานํ. **วชนุตุนุติ**  
 อิตโต จิตโต ๑ ฐาวนตํ **กุจฺฉิมินุติ**  
 กุจฺฉิยญฺจ ปสฺเส ๑ หนุณมานนุติ  
 อตฺถเ.

๑๓๑๑. "สตฺติ อุสุ ตอมรภินุทิวาลา  
 วิวิธาวุํ วสุสฺติ ตตถ เทโว  
 ปตฺนุติ อญฺคารมิวจฺฉิมนุโต  
 สิลาสฺนํ วสุสฺติ ลุทฺทกมุเม"ติ.

ตตถ อญฺคารมิวจฺฉิมนุโตติ ชลิต-  
 อญฺคารา วิย อจฺฉิมนุโต อวฺธวสุสา  
 สีสฺเส ปตฺนุติ. **สิลาสฺนํ** ชลิตสิลาสฺนํ.

**วสุสฺติ ลุทฺทกมุเมติ** ยถา นาม เทเว  
 วสุสนุเต อสนิโย ปตฺนุติ. เอวเมว  
 อากาเส สมฺภูชาเย วิจิตายมานา  
 ชลิตสิลาสฺนํวสุสา เตสํ ลุทฺทกมุมานํ  
 อฺปฺริ ปตฺนุติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **พระองค์**  
 ได้แก่ พระองค์ คือท่านผู้เจริญ ผู้เดือดร้อน  
 อยู่ในนรกนั้นเช่นนั้น. คำว่า **วังวนอยู่**  
 ได้แก่ แล่นไปอยู่ข้างนี้และข้างนี้. คำว่า  
**ที่ห้อง** อธิบายว่า ทรงเดือดร้อนอยู่ที่ห้อง  
 และที่สี่ข้าง.

๑๓๑๑. "ในโลกันตรนรกนั้น มีท่าฝน  
 อวฺธชนิดต่าง ๆ คือ หอกดาบ  
 แหวน หลาว มีประกายวาวดัง  
 ถ่านเพลิงตกลงบนศิรชะ สาย  
 อัสนีศิลาอันแดงโชน ตกต้อง  
 สัตว์นรกผู้มีกรรมหยาบช้า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **มี**  
**ประกายวาวดังถ่านเพลิง** ความว่า  
 ท่าฝนอวฺธทั้งหลาย มีประกายวาวอยู่  
 ดังถ่านเพลิง ลุกโพลงแล้วตกลงบน  
 ศิรชะ. คำว่า **สายอัสนีศิลา** ได้แก่  
 สายอัสนีศิลา อันลุกโพลงแล้ว.

คำว่า **สายอัสนีย่อ मतกถูกสัตว์นรกผู้มี**  
**กรรมหยาบช้า** ความว่า เมื่อฝนตกอยู่  
 สายอัสนีศิลาทั้งหลาย ย่อมตกไปชื่อ  
 ฉนฺได ฝนแห่งสายอัสนีศิลาอันลุกเป็นไฟ  
 อันฉายแสงในอากาศตั้งขึ้น ก็จะถูกตกลงไป  
 เบื้องบนแห่งสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีกรรม  
 หยาบช้า นั้น ฉนนันเหมือนกัน.

๑๓๑๒. “อุโณห จ วาโต นิรยมิหิ ทุสฺสโห  
น ตมฺหิ สุขํ ลภติ อิตฺตํปปี  
ตฺนุตํ ธาวนฺตมเลนมาตฺรํ  
โก โจทยเย ปฺรโลเก สหสฺสนฺ”ติ.

ตตฺถ อิตฺตํปปี ปริตฺตํปปี.  
ธาวนฺตมฺหิ วิธาวนฺตํ.

๑๓๑๓. สนฺธาวมานํปปี รเถสุ ยุตฺตํ  
สญฺชิตฺตํ ปจฺวี กมนฺตํ  
ปโตทลฺลญฺจํหิ สุขฺโยทยนฺตํ  
โก โจทยเย ปฺรโลเก สหสฺสนฺ”ติ.

ตตฺถ รเถสุ ยุตฺตมฺหิ วาเรน  
วารํ เตสุ เตสุ ชลิตฺตํลเหฺรเถสุ ยุตฺตํ.  
กมนฺตมฺหิ อุกกมฺมานํ. สุขฺโยทยนฺตมฺหิ  
สุญฺจํ โจทยนฺตํ.

๑๓๑๔. ตมารุหนฺตํ ชุรฺสญฺจิตํ คีรี  
วิภีสนํ ปชฺชลิตํ ภยานกํ  
สญฺจินฺนคตฺตํ รุหิรํ สวณฺตํ  
โก โจทยเย ปฺรโลเก สหสฺสนฺ”ติ.

๑๓๑๒. “ในนรก(นั้น)มีลมร้อนยากที่จะทน  
ได้ สัตว์นรกยอมไม่ได้ความสุข  
แม้แต่น้อย ใครเล่าจะไปทวง  
ทรัพย์ ๑,๐๐๐ ในปรโลกกับ  
มหาบพิตร ซึ่งทรงกระสับกระส่าย  
วิ่งไปมาหาที่ซ่อนเร้นมิได้”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า แม้แต่น้อย  
ได้แก่ แม้เล็กน้อย. คำว่า วิ่งไป  
ได้แก่ วิ่งไปมาอยู่.

๑๓๑๓. ใครเล่า จะวิ่งไปทวงทรัพย์  
๑,๐๐๐ ในปรโลกกับมหาบพิตร  
ผู้ถูกเหี้ยมในรถวิ่งไปมา ต้อง  
เหยียบแผ่นดินอันลุกโพล่ง ถูก  
นายนิรยบาลแทงด้วยปฏัก อยู่  
ได้.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เหี้ยม  
ในรถ ได้แก่ เหี้ยมในรถโลหะอันลุกโพล่ง  
เหล่านั้น ๆ สิ้นวาระโดยวาระ(หมุนเวียน  
ไป). คำว่า ต้องเหยียบ ได้แก่ ต้อง  
เหยียบไปอยู่ คำว่า ถูกแทง ได้แก่  
ถูกนายนิรยบาลเร่งร้าวอยู่อย่างหนัก.

๑๓๑๔. ใครเล่า จะไปทวงทรัพย์ ๑,๐๐๐  
ในปรโลกกับมหาบพิตร ซึ่งทน  
ไม่ได้จึงวิ่งไปขึ้นภูเขาอันดาษไป  
ด้วยมีดโกนนำกลัว มีไฟลุกโชน



นำสยดสยอง มีตัวขาดกระจัด-  
กระจาย เลือดไหลซึมได้.

ตตถ ตมารุหนุตุนติ ตั ภาวนตี  
ชลิตาฐปฺปหาเร อสहितฺวา ชลิตชฺเรหิ  
สญฺจนฺนํ ชลิตโลหปฺพพตี อารุหนุตํ.

ในคำว่า กัมมहाबपितरुผู้วิ่งไป  
ขึ้น(ภูเขา)นั้น ความว่า กัมมहाबपितर  
คือท่านผู้เจริญผู้ทนไม่ได้ซึ่งเครื่องประหาร  
อันเป็นอาวุธลูกโพล่ง แล้ววิ่งไปขึ้นภูเข  
โลหะ อันโชติช่วงดาศไปด้วยมีดโกน  
อันลูกโพล่งทั้งหลาย.

๑๓๑๕. ตมารุหนุตํ ปพฺพตสนฺนิกาสิ  
องฺคารราสี ชลิตํ ภายานกํ  
สนฺททฺตมคตฺตํ กปณ รุทฺหนุตํ  
โก โจทยเ ปวโรเก สหสฺสนฺติ.

๑๓๑๕. ใครเล่า จะไปทวงทรัพย์ ๑,๐๐๐  
ในปรโลกกัมมहाबपितर ซึ่งวิ่ง  
ขึ้นเหยียบบองถ่านเพลิง กอง  
เท่าภูเขาลูกโพล่งน่ากลัว มีตัว  
ถูกไฟไหม้ทนไม่ไหวร้องครวญ-  
ครางอยู่ได้.

ตตถ สนฺททฺตมคตฺตุนติ สฺนฺจ  
ททฺตมสรีริ.

บรรดาค่าเหล่านั้น คำว่า มีตัวถูก  
ไฟไหม้ ได้แก่ มีกายถูกไฟไหม้ทั่วแล้ว.

๑๓๑๖. อพฺภกฺกุสฺมา อฺจฺจา  
กณฺฎกาหิ จิตา ทฺมา  
อโยมเยหิ ติกฺเขหิ  
นโรหิตปาโยภิติ.

๑๓๑๖. ต้นจิวสูงเทียมเมฆ เต็มไปด้วย  
หนามเหล็กคมกริบ กระจาย  
เลือดคน.

ตตถ กณฺฎกาหิ จิตาติ  
ชลิตกณฺฎเกหิ จิตา.

บรรดาค่าเหล่านั้น คำว่า เต็ม  
ไปด้วยหนามเหล็ก ได้แก่ เต็มไปด้วย  
หนามเหล็กอันลูกโพล่ง.

อโยมเยหีติ อิทํ เยหิ อโยมเยหิ  
กณฺฏเกหิ อาจิตา, เต ทสฺเสตุํ วุตฺตํ.

๑๓๑๗. ตมารุหนฺติ นาริโย  
นรา จ ปรทารคฺ  
ใจิตตา สตุตฺตเหตุเถหิ  
ยมนิสฺสเทสการิภีติ.

ตตถ ตมารุหนฺตีติ ตํ เอวรูปํ  
สิมฺพลีรุกฺขํ อารุหนฺติ.

ยมนิสฺสเทสการิภีติ ยมสฺส วจนการเกหิ  
นिरยปาเลหีติ อตฺถ.

๑๓๑๘. ตมารุหนฺติํ นิริเย  
สิมฺพลี รุหิรมกฺขิตํ  
วิทฺทกฺกายํ วิตจํ  
อาตุริ คาฬุหเวทนี.

๑๓๑๙. ปสฺสสนฺตํ มุหุํ อุนฺหํ  
ปฺพุพกมฺมา ปราธิกํ  
ทุมฺมคฺเค วิตจํ คตฺตํ  
โก ตํ ยาเจยฺย ตํ ธนฺนฺติ.

คำนี้ว่า เต็มด้วยหนามเหล็ก ท่าน  
กล่าวแล้ว เพื่อจะแสดงต้นจิว้นั้น เต็ม  
ด้วยหนามเหล็กทั้งหลาย.

๑๓๑๗. หญิงผู้ประพฤติกว้างสามี และ  
ชายผู้คบหากระทำชู้ภรรยาผู้อื่น  
ถูกนายนิรยบาล ผู้ทำตามคำสั่ง  
ของพญายม ถือหอกไล่ทิ่มแทง  
ให้ขึ้นต้นจิว้นั้น.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ให้ขึ้น  
ต้นจิว้นั้น ความว่า ไส้สัตว์นรกทั้งหลาย  
ให้ขึ้นต้นจิวมีรูปเช่นนั้น.

คำว่า ทำตามคำสั่งของพญายม  
อธิบายว่า นายนิรยบาลทั้งหลาย ผู้ทำ  
ตามคำสั่งของพญายม.

๑๓๑๘. (ใครเล่า จะไปทวงทรัพย์จำนวน  
เท่านั้น) กับมหาบพิตร ซึ่งขึ้นต้น  
จิว้นในนรก เลือดไหลเประเปื้อน  
มีกายแห้งเกรียม หนึ่งปอกเปลือก  
กระสับกระส่าย เสวยทุกขเวทนา  
อย่างหนัก.

๑๓๑๙. ใครเล่า จะพึงไปขอทรัพย์จำนวน  
เท่านั้น กับพระองค์ผู้หอบแล้ว  
หอบอีก อันเป็นโทษของบุพกรรม  
หนึ่งปอกเปลือก เดินทางผิดได้.

ตตถ วิททุทกายนุติ วิทุณฺสีตกายํ.  
 วิตจนุติ จมฺมมํสาณํ ชินฺนตาย  
 โกวิฬารปฺปฬํ วยิ กิสุกปฺปฬํ วยิ จ.

๑๓๒๐. อพฺภกฺกุฏสฺมา อฺจุจฺจา  
 อสิปฺตฺตจิตฺตา ทฺมา  
 อโยมเยหิ ติกฺเขหิ  
 นรโลहितปายิภีติ.

ตตถ อสิปฺตฺตจิตฺตาติ อสิมเยหิ  
 ปตฺเตหิ จิตฺตา.

๑๓๒๑. ตมานุปฺตฺตํ อสิปฺตฺตปาทปํ  
 อสิหิ ติกฺเขหิ จ ฉิซฺชฺมานํ  
 สณฺณชินฺนคตฺตํ รุหิรํ สวณฺตํ  
 โภ โจทเย ปฺรโลเก สหฺสฺสนฺติ.

ตตถ ตมานุปฺตฺตฺนฺติ ตํ ภวณฺตํ  
 นิรยปาลานํ อาวุชฺชปฺปหาเว อสฺหิตฺวา  
 อณฺุปฺตฺตํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีกาย  
 แห่งเกรียม ได้แก่ มีกายถูกทำลาย.  
 คำว่า หนึ่งปอกเปลือก คือว่าเป็นประดุจ  
 ดอกทองหลางและดอกทองกวาว เพราะ  
 ความที่หนึ่งและเนื้อขาดแล้ว.

๑๓๒๐. ต้นจ้าวสูงเทียมเมฆ เต็มไปด้วย  
 ใบเหล็กคมกริบ เหมือนดาบ  
 กระจายเลือดคน.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เต็มไป  
 ด้วยใบเหล็กคมกริบเหมือนดาบ ได้แก่  
 เต็มไปด้วยใบเหล็กทั้งหลาย ที่สำเร็จ  
 เป็นดาบ.

๑๓๒๑. ใครเล่า จะไปทวงทรัพย์ ๑,๐๐๐  
 ในปรโลกกับมหาบพิตรผู้ขึ้นอยู่  
 บนต้นจ้าว นั้น ก้าวไปเหยียบใบ  
 เหล็กอันคมเหมือนดาบ ก็ถูกใบ  
 จ้าว อันคมนั้นบาด มีตัวขาดเป็น  
 ชิ้นน้อยชิ้นใหญ่ เลือดไหลซึมได้.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า กับ  
 มหาบพิตรผู้ขึ้นอยู่บนต้นจ้าว นั้น ความว่า  
 กับมหาบพิตร คือท่านผู้เจริญ ผู้ทนไม่ได้  
 ซึ่งการประหารด้วยอาวุธของนายนิรยบาล  
 จึงขึ้นไป(บนต้นจ้าว นั้น).

๑๓๒๒. ตโต นิกฺขนฺตมตฺตุนฺตํ  
 อสิปฺตฺตนิรยา ภายา  
 สมฺปติตํ เวตฺรณํ  
 โก ตํ ยาเจยฺย ตํ ธนฺนฺติ.

ตตฺถ สมฺปติตฺตุนฺตํ ปติตํ.

๑๓๒๓. ขฺวา ขาโรทกา ตตฺตา  
 ทฺคฺคา เวตฺรณํ นทํ  
 อโยโปกฺขรสนฺจฺจนา  
 ติกฺขปฺตฺเตหิ สฺนฺทตฺติ.

ตตฺถ ขฺวาทิ ผุสฺสา กฺฎฺกา.  
 อโยโปกฺขรสนฺจฺจนาติ อโยมเยหิ ติชิณ-  
 ปฺริยฺนฺเตหิ โปกฺขรปฺตฺเตหิ สฺนฺจฺจนา.

ปฺตฺเตหิติ เตหิ ปฺตฺเตหิ สฺวา นทํ  
 ติกฺขา หุตฺวา สฺนฺทติ.

๑๓๒๔. ตตฺถ สฺนฺจฺจินฺนคตฺตุนฺตํ  
 วุยฺหนฺตํ รุหิรมกฺขิตํ  
 เวตฺรณฺเณ อนาลมฺเพ  
 โก ตํ ยาเจยฺย ตํ ธนฺนฺติ.

๑๓๒๒. ใครเล่า จะไปทวงทรัพย์จำนวน  
 เท่านี้กับมหาบพิตร ซึ่งเดินหนี  
 ออกจากขุมนรกไม่จ้ว มีใบเป็น  
 ดาบ เพราะความกลัว ได้พลัด  
 ตกกลงไปในแม่น้ำเวตฺรณิได้.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ตกไปพร้อม  
 แล้ว ได้แก่ ตกกลงไปแล้ว.

๑๓๒๓. แม่น้ำเวตฺรณิ น้ำเป็นกรด กล้า-  
 แข็งแสบร้อน ยากที่จะข้ามได้  
 ดารดาษไปด้วยบัวเหล็กคมกริบ  
 ไหลไปอยู่.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า กล้าแข็ง  
 ได้แก่ หยาบช้า เผ็ดร้อน. บรรดาคำ  
 เหล่านั้น คำว่า ดารดาษไปด้วยบัว  
 เหล็ก ความว่า เกล็ดนกล่นไปด้วยบัว  
 เหล็กทั้งหลายอันมีความคมกริบเป็นที่สุด.

คำว่า มีใบทั้งหลาย แม่น้ำนั้นเป็นน้ำ  
 ที่คมกริบด้วยบัวเหล็กทั้งหลาย ไหล  
 ไปอยู่.

๑๓๒๔. ใครเล่า จะไปทวงทรัพย์นี้กับ  
 มหาบพิตร ซึ่งมีตัวขาดเป็น  
 ชิ้นใหญ่ชิ้นน้อย เปราะเปื้อนไป  
 ด้วยโลหิต ลอยอยู่ในเวตฺรณินที่  
 หาที่เกาะมิได้นั้น.

ตตถ เวตรณเบติ เวตรณอุทกสงฺขาเต  
เวตรณอุทเกติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เวตรณเบ  
ได้แก่ ในแม่น้ำชื่อเวตรณี กล่าวคือ  
ชลาลัยในนรก (ชื่อเวตรณี)

นिरยกณฺท์ นิฏฺจิตฺ.

นिरยกัณฺท์ จป.

อิมี ปน มหาสตุตฺสฺส นिरยกถึ  
สุตฺวา ราชา สํวิคฺคฺมานหทยไ  
มหาสตุตฺตฺตฺยเยว ตาณํ คเวสี หุตฺวา  
อาห

ฝ่ายพระเจ้าอังคติ ได้ทรงสดับ  
นिरยกถานี้ ของพระมหาสัตว์ ก็มีพระทัย  
สลด เมื่อจะทรงยึดเอาพระมหาสัตว์  
เท่านั้น ให้เป็นที่พึง จึงตรัสว่า

๑๓๒๕. เวธามิ รุกฺโข วยิ ฉิซฺชฺมาโน  
ทิสํ น ชานามิ ปมฺพุทฺทสฺสญฺโถ  
ภยานุตฺตปฺปามิ มหา จ เม ภยา  
สุตฺวาน คาถา ตว ภาสิตา อีเส.

๑๓๒๕. ข้าพเจ้าหวั่นใจ เหมือนต้นไม้ที่  
ถูกตัด ข้าพเจ้ารู้สึกเคลิ้มไป จึง  
ไม่รู้จักทิศ ท่านฤาษี ข้าพเจ้า  
ได้ฟังคาถาภาษิตของท่านแล้ว  
ย่อมนร้อนใจเพราะความกลัว และ  
ข้าพเจ้ากลัวมาก.

๑๓๒๖. อาทิตฺเต วาริมชฺฌมว  
ทีปฺโหวเมริวณฺณเว  
อนฺธกาเรว ปชฺชฺชิตโต  
ตฺวนฺโนสิ สรณํ อีเส.

๑๓๒๖. ท่านฤาษี ขอท่านจงเป็นที่พึ่ง  
ของข้าพเจ้า ประดุจดังน้ำสำหรับ  
แก้กระหายในเวลาร้อน เกาะ  
เป็นที่อาศัยในมหาสมุทร และ  
ประทีปสำหรับส่องสว่างในที่มืด  
ฉะนั้นเถิด.

๑๓๒๗. อตฺถญฺจ ฐมฺมญฺจ อนฺุสสาส มํ อีเส  
 อตีตมทฺธา อปฺราธิตํ มยา  
 อาจิกฺข เม นารท สุทฺธิมคฺคํ  
 ยถา อหํ โน นิริยํ ปเตยฺยนุ”ติ.

ตตฺถ ภายานุตฺตปฺปามีติ อตฺตนา  
 กตฺตสฺส ปาปสฺส ภเยน อนฺุตฺตปฺปามี.  
 มหา จ เม ภายาติ มหนฺตญฺจ เม  
 นิริยภยํ อฺปฺปนฺนํ.

ทีปปีโวเมติ ทีปปี วีย โอเข. อิทํ  
 วุตฺตํ โหติ อาทิตฺเต กายเ วาริมชฺฌํ  
 วีย ภินฺนนาวานํ โอเข วา อณฺุณเว  
 วา ปติฏฺฐํ อลภมานานํ ทีปปี วีย  
 อนฺุทกาเร คตานํ ปชฺุไซโต วีย ตฺว  
 โน อีเส สรณํ ภว.

อตีตมทฺธา อปฺราธิตํ มยาติ เอกํเสน  
 มยา อตีตกมฺมํ อปฺราธิตํ กุสลํ

๑๓๒๗. ท่านฤาษี ขอท่านจงสอนอรรถ  
 และธรรมแก่ข้าพเจ้า ในกาล-  
 ก่อน ข้าพเจ้าได้ทำความผิดไว้  
 โดยส่วนเดียว ข้าแต่ท่านนารท  
 ขอท่านจงบอกทางบริสุทธิ์ แก่  
 ข้าพเจ้า โดยที่ข้าพเจ้าจะไม่พึง  
 ตกไปในนรกด้วยเถิด”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้าพเจ้า  
 ย่อมร้อนใจเพราะความกลัว ได้แก่  
 ข้าพเจ้าย่อมร้อนใจเพราะความกลัวบาป  
 อันตนกระทำแล้ว. คำว่า เพราะข้าพเจ้า  
 กลัวมหาภัย ความว่า ก็ภัยในนรกใหญ่  
 ได้เกิดขึ้นแล้วแก่ข้าพเจ้า.

คำว่า เกาะเป็นที่อาศัยในห้วงมหาสมุทร  
 ความว่า ประดุจดังเกาะเป็นที่พึ่งในห้วง  
 มหาสมุทร. ท่านกล่าวคำนี้ว่า ข้าแต่  
 ท่านฤาษี ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า  
 ประดุจดังน้ำสำหรับแก้กระหาย เมื่อ  
 กายร้อน ประดุจดังเกาะสำหรับคนผู้ไม่  
 ได้ที่พึ่ง(อนึ่ง)ในห้วงน้ำหรือมหาสมุทร  
 เมื่อเรืออัปปาง(และ)ประดุจดังประทีป  
 สำหรับส่องแสงสว่างแก่คนผู้อยู่ในที่มืด  
 ฉะนั้น.

คำว่า ในกาลก่อนข้าพเจ้าได้ทำความผิด  
 ไว้โดยส่วนเดียว ความว่า ความผิดซึ่ง

อดีตกมิตฺวา อกุศลเมว กตฺนฺติ.

เป็นกรรมในอดีต ข้าพเจ้าได้กระทำไว้แล้วโดยส่วนเดียว คืออกุศลกรรมนั่นเองที่ข้าพเจ้ากระทำไว้แล้ว ไม่ก้าวล่วงกุศลกรรมได้.

อถสุส มหาสตุโต วิสุทฺธิมคฺคํ  
อาจิขฺนฺโต สมฺมา ปฏฺิปนฺเน ปฺราณก-  
ราชาโน อุทาหรณฺวเสน ทสฺเสนฺโต  
อาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะบอกทางอันบริสุทธิ์แก่พระราชา ได้แสดงถึงพระราชาครั้งโบราณทั้งหลาย ผู้ปฏิบัติชอบด้วยอำนาจตัวอย่างมาถวาย จึงทูลว่า

๑๓๒๘. “ยถา อหุ ฐตฺรภูโจ  
เวสฺสามิตฺโต จ อฏฺุจโก  
ยมทตฺติ<sup>๑</sup> อสิฺนฺนโร<sup>๒</sup> (สิวีราชา)  
ปริจาริกา<sup>๓</sup> สมณพฺราหมณานํ.

๑๓๒๘. “พระราชา ๖ พระองค์นี้ คือ ท้าวธตฺรภูฐะ ท้าวเวสสามิตตะ ท้าวอฏฐกะ ท้าวยมทตติ ท้าวอสิฺนฺนระ (ท้าวสิวีราช) และพระราชาพระองค์อื่น ๆ ได้ทรงบำรุงสมณพราหมณ์ทั้งหลายแล้วเสด็จไปสู่แดนสวรรค์ชั้นใด.

๑๓๒๙. เอเต จญฺเเบ จ ราชาโน  
เย สคฺควิสยํ<sup>๔</sup> คตา  
อธมฺมํ ปวิชฺชเชตฺวา  
ธมฺมญฺจร มหิปีติ.

๑๓๒๙. ดูกรมหาบพิตร ผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ขอพระองค์ได้ทรงละเว้นอธรรม ทรงประพฤติแต่ธรรม อย่างกษัตริย์เหล่านั้นชั้นนั้นเถิด.

<sup>๑</sup> สี. ยมตคฺคิ ฉ. ยามตคฺคิ.

<sup>๒</sup> ฉ. อสิฺนฺนโร จาปี สีวี จ ราชา.

<sup>๓</sup> ฉ. ปริจารกา.

<sup>๔</sup> สี. ย. สกฺควิสยํ.

๑๓๓๐. อนุนหตุถา จ เต พุยมเมห  
 โฆสยนตุ ปุเร ตว  
 โก ฉาโต โก จ ตสิโต  
 โก มาล์ โก วิเลปนั  
 นานารตตานั วตถานั  
 โก นครโค ปริทหิสฺสติ.

๑๓๓๑. โก ปนุเถ ฉตฺตมาเทติ  
 ปาทุกา จ มุฑุ สุภา  
 อิติ สายญจ ปาโต จ  
 โฆสยนตุ ปุเร ตว.

๑๓๓๒. ชิณฺณั โปสิ์ ควสุสญจ  
 มาสุสุ ยฺยช ยถา ปุเร  
 ปริหารญจ ทชฺชาสิ  
 อธิการกโต พลี"ติ.

ตตถ เอเต จาติ ยถา เอเต  
 ฉตฺตภูโจ เวสุสามิตฺโต อฏฺฐโก  
 ยมทตฺติ อฺสิณฺนโร สิวีราชาติ ฉ  
 ราชาโน อญฺเญ จ ฐมฺเม จริตฺวา  
 สกุกวิสัย คตา, เอวํ ตฺวปี อฐมฺมึ  
 ปริวชฺเชตฺวา ฐมฺมญฺจร.

๑๓๓๐. ราชบุรุษทั้งหลาย จงถือเอา  
 อาหารไป ประกาศภายใน  
 พระราชนิเวศน์ และภายใน  
 พระนครว่า ใครหิว ใครกระหาย  
 ใครปรารถนามาลา ใครปรารถนา  
 เครื่องลုပ်ได้ ใครไม่มีผ้านุ่ง  
 ผ้าห่ม จักนุ่งห่ม ผ้าสีต่างๆ  
 ตามปรารถนา.

๑๓๓๑. ใครต้องการร่วม ใครต้องการ  
 รongเท้า อย่างเนื่อนิม อย่างดี  
 ในการเดินทาง พวกราชบุรุษ  
 ทั้งหมด จงประกาศดังนี้ ใน  
 พระนครของพระองค์ ทั้งเวลา  
 เย็น และเวลาเช้า.

๑๓๓๒. พระองค์อย่าได้ใช้คนแก่เฒ่า และ  
 โคน้ำ ที่แก่ชรา เหมือนแต่ก่อน  
 และพระราชทาน เครื่องบริหาร  
 แก่บุคคลผู้เป็นกำลัง เคยทำ  
 ความดีไว้เท่าเดิมเถิด".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระราชา  
 นั้น ความว่า พระราชาทั้งหลาย ๖  
 พระองค์ คือท้าวธตฺตฤษฐะ ท้าวเวสสามิตตะ  
 ท้าวอฏฺฐกะ ท้าวยมทตฺติ ท้าวอฺสิณฺนระ  
 ท้าวสิวีราช และพระราชาอื่น ๆ (ได้ทรง  
 บำรุงสมณพราหมณ์ทั้งหลาย) เสด็จไป



โก ฉาโตติ มหาราช ตว พุยมเห  
 ๑ ปุเร ๑ ราชนิเวสเน เจว นคเร  
 ๑ อนุนหตุถา ปุริสา โก ฉาโต, โก  
 ตสิโตติ เตสํ ทาทุกามตาย โฆเสนตุ.

โก มालนุติ โก มालํ อิจฺฉติ,  
 โก วิเลปนํ อิจฺฉติ นานารตฺตานํ  
 วตฺถานํ ยํ ยํ อิจฺฉติ ตํ ตํ ททนตุ.  
 โก นคฺโค ปรีทิสฺสตีติ โฆเสนตุ.

โก ปนฺถे ฉตฺตมาเทตีติ โก ปนฺถे  
 ฉตฺตมาทียติ. ปาทุกา จาติ อุปาหนา  
 ๑ มุฑุ สุภา โก อิจฺฉติ.

ชิณฺณํ โปสนฺติ โย เต  
 อุปฺภูจฺจาโก อมจฺใจ วา อญฺโถว วา  
 ปุพฺพกตฺตูปกาโร ชฺราชิณฺณกาเล ยถา  
 โปราณํ กมฺมํ กาทู น สกฺโกติ,  
 เยปี เต ควสุสาทโย ชิณฺณกาเล

สู่แดนแห่งท้าวสักกะชั้นใด แม้มหาบพิตร  
 ก็ชั้นนั้น ทรงเว้นอธรรมแล้วทรงประพฤติ  
 ธรรม ก็จะได้เสด็จไปสู่แดนแห่งท้าวสักกะ  
 ได้ชั้นนั้น.

คำว่า ใครหิว ความว่า ข้าแต่มหา  
 ราชเจ้า ราชบุรุษถืออาหาร ประกาศใน  
 พระราชนิเวศน์ของพระองค์ และใน  
 พระนครว่า ใครหิว ใครกระหาย ดังนี้  
 เพื่อต้องการจะให้แก่คนเหล่านั้น.

คำว่า ใครต้องการมาลา ดังนี้เป็นต้น  
 ได้แก่ พวกราชบุรุษประกาศว่า ใคร  
 ต้องการมาลา ใครต้องการเครื่องลูบไล้,  
 ใครต้องการผ้าใด ๆ บรรดาผ้าสีต่าง ๆ  
 จงให้ผ้านั้น ๆ ใครผู้ไม่มีผ้านุ่งห่ม ก็จัก  
 ได้นุ่งห่ม (ผ้านั้น).

คำว่า ใครต้องการร่วมในการเดินทาง  
 ความว่า ใครต้องการร่วมในการเดินทาง  
 ก็ถือเอาเถิด. คำว่า ใครต้องการรองเท้า  
 ได้แก่ ใครต้องการรองเท้าเนื้อนิ่มอย่างดี  
 (ก็ถือเอาเถิด).

คำว่า คนแก่เฒ่า ความว่า อำมาตย์  
 หรือคนอื่นซึ่งเป็นผู้บำรุงพระองค์ มี  
 อุปการะอันเขาทำแล้วครั้งก่อน แก่  
 พระองค์ ในเวลาที่เขาแก่เฒ่าแล้ว ไม่  
 สามารถทำการทำงานเหมือนแต่ก่อน, สัตว์

กมฺมํ กาคฺตุํ น สกฺโกนฺหิตฺติ, เตสุ  
เอกํปี ปุพฺพเพ วีย กมฺเมสุ มา  
โยชยิ. ชินฺณกาลสฺมึ หิ เต ตานิ  
กมฺมานิ กาคฺตุํ น สกฺโกนฺหิตฺติ.

บริหารญจาทิ อธิ บริหารโ "สกฺกาโร"ติ  
วฺตุโต. อิทํ วฺตุตํ โหติ โย จ  
เต พลี นฺตุวา อธิการกโต ปุพฺพเพ  
กตฺตูปกาโร โหติ, ตสฺส ยถาไปราณํ  
บริหารํ ททฺดยาสี อสฺสปฺริสา หิ  
อตฺตโน อูปการํ กาคฺตุํ สมตฺตกาเลเยว  
สมฺมานํ กโรนฺหิตฺติ อสมตฺตกาเล น ตํ  
โอโลเกนฺหิตฺติ. สฺปฺริสา ปน สมตฺตกาเลปี  
อสมตฺตกาเลปี เตสํ ตเถว สกฺกาโร  
กโรนฺหิตฺติ, ตสฺมา ตฺวํปี เอวํ กเรยฺยาสีติ.

อิติ มหาสฺตฺโต รมฺโอบ ทานกถญจ  
สีลกถญจ กเถตฺวา อิทานิ ยสฺมา

ทั้งหลายมีโคมมาเป็นต้น ย่อมไม่สามารถ  
ทำงานในเวลาที่ดินแก่ชราแล้ว แต่  
พระองค์อย่าทรงประกอบ แม้การงาน  
อย่างหนึ่ง ในบรรดาการงานเหล่านั้น  
เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายมีโคมมาเป็นต้น ใน  
เวลาที่ดินแก่ชราแล้ว ย่อมไม่สามารถ  
จะทำงานเหล่านั้นได้.

ท่านกล่าวการบริหารว่า "สักการะ" ใน  
บทว่า ให้การบริหารนี้. คำนี้ท่านกล่าว  
อธิบายไว้ว่า หนึ่งคนใดเป็นผู้มีกำลัง  
กระทำอธิการไว้ คือ เป็นผู้ทำอุปการะ ไว้  
ครั้งก่อน, พระองค์ก็พึงพระราชทาน  
เครื่องบริหารเหมือนเดิม แก่คนนั้น,  
ด้วยว่า อสัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมทำ  
ความนับถือในกาลแห่งคนนั้น มีความ  
สามารถกระทำอุปการะแก่ตนได้เท่านั้น,  
ย่อมไม่แลดูบุคคลนั้น ในกาลที่เขาไม่มี  
ความสามารถเลย. ส่วนพวกสัตบุรุษ  
ย่อมทำสักการะแก่คนเหล่านั้นเช่นนั้น  
ทีเดียว ในกาลแห่งเขามีความสามารถ  
ก็ดี ในกาลแห่งเขาไม่มีความสามารถ  
ก็ดี, เพราะฉะนั้น แม้พระองค์ก็ทรงทำ  
อย่างนั้น.

ครั้นพระมหาสัตว์ กล่าวทานกถา  
และศีลกถา ถวายพระราชาด้วยประการ

อัย ราชา อุตตโน อุตตภาเว รณ  
 อุปเมตวา วนุณิยามเน ตุสตีติ ตสุมา  
 สพุพกามทุหรโถปมาย ฐมมึ เทเสนุโต  
 อาห

ขณะนี้ บัดนี้ จึงดำริต่อไปว่า เมื่อเรา  
 พรรณนาเปรียบเทียบอัตภาพของพระองค์  
 ด้วยรถ จะทรงยินดี เพราะฉะนั้นเมื่อ  
 จะแสดงธรรมด้วยการอุปมารถ อันเป็น  
 เรื่องให้กามสมบัติทุกอย่าง จึงทูลว่า

๑๓๓๓. "กาโย เต รตสญญาโต  
 มโนสารถิโก ลหุ  
 อวิหีสาสาริตกุโ  
 สวิภาคปฏิจุจโ.

๑๓๓๓. "มหาบพิตรทรงสำคัญพระวรกาย  
 ของพระองค์เป็นเช่นรถ ซึ่งมี  
 พระทัยเป็นนายสารถิ กระปรี้  
 กระเปร่า เพราะกำจัดถิ่นมิถระ  
 อันมีความไม่เบียดเบียน เป็น  
 เพลา มีการบริจาคนั้นแล.

๑๓๓๔. ปาทสญญมเนมิโย  
 หตฺตสญญมปกุขโร  
 กุจุฉิสญญมณพฺภนุโต  
 วาจาสญญมกุชโน.

๑๓๓๔. มีการสำรวมเท้าเป็นกง มีการ  
 สำรวมมือ เป็นขอบล้อรถ มีการ  
 สำรวมท้อง เป็นน้ำมันหยอด  
 มีการสำรวมวาจาเป็นแอกรถ.

๑๓๓๕. สจุจวากุยสมตตงฺโค  
 อเปสฺสญญสฺสญญโต  
 คิราสขิลเนลงฺโค  
 มิตภาณิสฺเสสิโต.

๑๓๓๕. มีการกล่าวคำสัตย์ เป็นองค์รถ  
 บริบูรณ์ มีการไม่กล่าวคำ  
 ส่อเสียดเป็นการเข้าหน้าไม้ อัน  
 สนิท มีการกล่าวคำอ่อนหวาน  
 เป็นเครื่องรถอันเกลี้ยงเกลา มี  
 การกล่าวพอประมาณ เป็น  
 เครื่องผูกมัด.

๑๓๓๖. สทุธาโลภสุสงฺขารโ  
 นิวาตญฺชลิทฺพุพโร

๑๓๓๖. มีศรัทธาและความไม่โลภ เป็น  
 เครื่องประดับ มีการถ่อมตนและ

- อตฺตทฺตฺตานตฺตีสาโก  
 สึลลํวรฺรณทฺตฺตโน.
๑๓๓๗. อกฺโขธนมนุคฺชมาฏี  
 ธมฺมปณฺฑทฺรชฺตฺตโก  
 พาทุสฺสจฺจุมฺปาละมฺไพ  
 จิตฺติจิตฺตมฺปาธโย.
๑๓๓๘. กาลญฺญตฺตจิตฺตฺตสาโร  
 เวสฺสาร์ชฺชติทฺตฺตโก  
 นิวัตฺตฺตติโยตฺตฺตงฺโค  
 อนตฺติมานยฺโค ลหุ.
๑๓๓๙. อลีนฺจิตฺตฺตสนฺนุถาโร  
 วุฑฺฒิสฺสเว รชฺชิตโต  
 สติ ปโตโท ธีรฺรสฺส  
 ธิตฺติ โยโค จ รสฺสมิโย.
๑๓๔๐. มโน ทนฺตํ ปถํ เนติ  
 สมทฺนฺเตหิ วาชิภิ  
 อิจฺฉา โลโภ จ กุมฺมคฺโค  
 อฺชฺชมคฺโคว สญฺญโม.
๑๓๓๗. มีความไม่โกรธเป็นอาการ ไม่  
 กระเทือน มีกุศลธรรมเป็น  
 เศวตฉัตร มีพาทุสัจจะจะเป็น  
 สายทาบ มีการตั้งจิตมั่นเป็น  
 ที่มั่น.
๑๓๓๘. มีความรู้จักกาล เป็นแก่นแห่งจิต  
 มีความแก่กล้าเป็นไม้สามง่าม  
 สำหรับค้ำรถ มีการประพฤติ  
 ถ่อมตนเป็นเชือกชั้นแรก มีความ  
 ไม่เย่อหยิ่งเป็นแอกเบา.
๑๓๓๙. มีจิตไม่หดหู่เป็นเครื่องลาด มี  
 การเสพบุคคลผู้เจริญ เป็นเครื่อง  
 กำจัดธุลี มีสติของนักปราชญ์  
 เป็นปฏัก มีความเพียรเป็นสาย  
 บังเหียน.
๑๓๔๐. มีใจที่ฝึกฝนดีแล้ว ย่อมนำไป  
 สู่ทาง ดังม้าที่ฝึกไว้เรียบร้อยแล้ว  
 นำทางความปรารถนาสิ่งที่ยัง  
 ไม่ได้ และความโลภในสิ่งที่ได้  
 แล้วเป็นทางคด ส่วนความสำรวม  
 เป็นทางตรง.

๑๓๔๑. รูปเป สทฺเท รเส คนฺธ  
 วาหนสุส ปธาวโต  
 ปณฺญา อาโกฏฺฐี ราช  
 ตตฺถ อตฺตาว สารถิ.

๑๓๔๒. สเจ เอเตน ยาเนน  
 สมจฺริยา ทฬฺหา ธิติ  
 สพฺพกามทฺโห ราช  
 น ชาตุ นิรยํ วเช"ติ.

ตตฺถ รตฺสญฺญาโตติ มหาราช  
 ตว กาโย รโถติ สญฺญาโต โหตุ.  
 มโนสารถิโกติ มนสงฺขาเตน กุสลจิตฺเตน  
 สารถินา สมนฺนาคโต. ลหฺวติ  
 วิคตถินมิทฺฐตาย สลฺลหฺโก.

อวิหีสาสาริตกฺโขติ อวิหีสามเยน  
 สาริตেন สุปริณฺญจิตฺเตน อกฺเชน  
 สมนฺนาคโต. สํวิภาคปฺริจฺจโทติ ทาน-  
 สํวิภาคมเยน ปฺริจฺจาทฺเทน สมนฺนาคโต.

๑๓๔๑. ขอถวายพระพร ปัญญาเป็น  
 เครื่องกระตุ้นเตือนม้า ในรถ  
 คือพระวรกาย ของมหาบพิตร  
 ที่กำลังแล่นไปในรูป เสียง กลิ่น  
 รส พระองค์นั้นแลเป็นสารถิ  
 ในรถนั้น.

๑๓๔๒. ถ้าความประพฤติชอบและความ  
 เพียรมั่นมีอยู่ด้วยยานนี้ไซ้รถ  
 นั้น จะให้สิ่งที่น่าใคร่ทุกอย่าง  
 จะไม่นำไปเกิดในนรก (ต่อไป)".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สำคัญ  
 พระวรกายเป็นรถ ความว่า ข้าแต่  
 มหาราชเจ้า มหาบพิตรจงทรงสำคัญ  
 พระวรกายของพระองค์ ว่าเป็นเช่นรถ.  
 คำว่า มีพระหฤทัยเป็นนายสารถิ ความว่า  
 พระองค์ประกอบด้วยกุศลจิต กล่าวคือ  
 มีพระหฤทัยเป็นนายสารถิ. คำว่า กระจั-  
 กระจ่า ได้แก่ ชื่อว่า มีพระหฤทัยเบา  
 เพราะมีพระหฤทัยปราศจากความง่วงซึม.

คำว่า มีความไม่เบียดเบียนเป็นเพลลา  
 ได้แก่ ประกอบด้วยเพลลาอันสำเร็จด้วย  
 ความไม่เบียดเบียนอันเรียบร้อยดี คือ  
 ให้สำเร็จดีแล้ว. คำว่า มีการบริจา-  
 เป็นหลังคา ได้แก่ ประกอบด้วยหลังคา  
 อันสำเร็จด้วยการจำแนกทาน.

ปาทสญฺญมเนมิโยติ ปาทสญฺญมมยาย  
เนมียา สมนฺนาคโต.

คำว่า มีการสำรวจเท้าเป็นกง ได้แก่  
ประกอบด้วยกงอันสำเร็จด้วยการสำรวจ  
เท้า.

หตฺถสญฺญมปฺกฺขโรติ หตฺถสญฺญมมเยน  
ปฺกฺขเรน สมนฺนาคโต. กุจฺฉิ-  
สญฺญมมพฺภนฺโตติ กุจฺฉิสญฺญมสงฺขาเตน  
मितฺโกชนมเยน เตเลน อพฺภณฺชนฺโต.  
วจาสญฺญมกฺชไนติ วจาสญฺญมเมน  
อฺกฺชไน.

คำว่า มีการสำรวจมือเป็นขอบล้อรถ  
ได้แก่ ประกอบด้วยขอบล้อรถอันสำเร็จ  
ด้วยการสำรวจมือ. คำว่า มีการสำรวจ  
ท้องเป็นน้ำมันหยอด ได้แก่ การหยอด  
น้ำมันด้วยความสำเร็จการบริโภคอาหาร  
พอประมาณ กล่าวคือความสำเร็จใน  
ท้อง. คำว่า การสำรวจวजाเป็นแอกรถ  
ได้แก่ เป็นแอกรถด้วยการสำรวจวजा.

สจฺจวากฺยสมตฺตงฺโคติ สจฺจวากฺเยน  
ปริปฺปนฺณองฺโค อชนฺุทฺตรงฺโค.  
อเปสฺสญฺญสฺสญฺญโตติ อเปสฺสญฺญเณน  
สฺกุจฺสุ สญฺญโต สฺมุสฺสโต. คิราสฺซิล-  
เนลฺงฺโคติ สฺซิลาย สณฺุหฺวจาย  
นิทฺุเทสฺงฺโค มฺกุจฺรณฺงฺโค.

คำว่า มีการกล่าวคำสัตย์เป็นองค์  
รถบริบูรณ์ ได้แก่ องค์รถอันบริบูรณ์  
คือ องค์รถไม่เป็นชิ้นส่วน ด้วยการกล่าว  
คำสัตย์. คำว่า มีการไม่กล่าวคำส่อเสียด  
เป็นการเข้าหน้าไม้อันสนิท ได้แก่  
การเข้าหน้าไม้ด้วยดี คือการเข้าหน้าไม้  
สนิทดี ด้วยไม่กล่าวคำส่อเสียด. คำว่า  
มีการกล่าวคำอ่อนหวานเป็นเครื่องรถอัน  
เกลี้ยงเกลา ความว่า เครื่องรถอัน  
เกลี้ยงเกลาไม่มีโทษ ย่อมมีได้ด้วยการ  
กล่าวคำอ่อนหวาน คือคำละเอียดอ่อน.

मितฺภาณิสฺสเลสิโตติ มิตฺภาณีสฺสงฺขาเตน  
สฺสเลเสน สฺกุจฺสุ สมฺพนฺุโธ สทฺุฐาโลภ-  
สฺสสงฺขาโรติ. กมฺมผลสทฺุทฺทหนฺสงฺขาเตน

คำว่า มีการกล่าวพอประมาณเป็นเครื่อง  
ผูกมัด ความว่า การผูกพันอย่างดีด้วย  
เครื่องผูกมัด กล่าวคือการกล่าวพอ

สทุธามเยน ๑ อโลภมเยน ๑  
 สุนุทเรน อลงกาเรน สมณุนาคโต.

ประมาณ. คำว่า มีศรัทธาและความ  
 ไม่โลภเป็นเครื่องประดับ ความว่า  
 ประกอบด้วยเครื่องประดับ อันดีงาม  
 ซึ่งสำเร็จด้วยศรัทธาและความไม่โลภ  
 กล่าวคือความเชื่อกรรมและผลแห่งกรรม.

นิวาตณฺชลิทฺทพฺโพโรติ สีลวณฺตานิ นิวาต-  
 วุตฺติมเยน เจว อณฺชลิทฺทมฺมเยน ๑  
 กุพฺพเรน สมณุนาคโต. **อถทฺตทาน-**  
**ตีสาโกติ** สขิลสมฺโมทกภาวสงฺขาทาย  
 อถทฺตตาย อานตธีโส โถกานตธีโสติ  
 อตฺโต.

คำว่า มีการถ่อมตนและกราบไหว้  
 เป็นกุบ ความว่า ผู้ประกอบด้วยกุบซึ่ง  
 สำเร็จด้วยการถ่อมตน และสำเร็จด้วย  
 อัญชลีกรรมแก่คนผู้มีศีลทั้งหลาย. คำว่า  
 มีความไม่กระด้างเป็นงอนรถ อธิบายว่า  
 ชื่อว่างอนรถ คือองอนขึ้นน้อยหนึ่ง ด้วย  
 ความไม่กระด้าง กล่าวคือความเป็นผู้  
 อ่อนโยน เป็นผู้ให้ความบันเทิง.

**สีลสํวณฺทฺธโนติ** อชณฺทปญฺจสีล-  
 ๑กฺขณฺทริยาทีสํวรสงฺขาทาย นทฺธนรชฺชยา  
 สมณุนาคโต.

คำว่า มีการสำรวมศีลเป็นเชือก  
 ขันชะเนาะ ความว่า ผู้ประกอบด้วย  
 เชือกขันชะเนาะ กล่าวคือความสำรวม  
 ในศีล ๕ ไม่ให้ขาด และอินทรีย์ ๕  
 มีจักขุนทรีย์เป็นต้น ไม่ให้ขาด.

**อกุโธณมนุคฺมาฎีติ** อกุโธณ-  
 ภาวสงฺขาทน อณุคฺมาญฺเณ สมณุนาคโต.  
**ธมฺมปณฺทฺรชฺตฺตโกติ** ทสฺกุสลกมฺมปถ-  
 ธมฺมสงฺขาทน ปณฺทฺรชฺตฺตเตน สมณุนาคโต.  
**พาทุสฺสจฺจุปาลมฺโพติ** อตฺตสนฺนิสฺสิต-  
 พหุสฺสุตภาวมเยน อูปาลมฺเพน  
 สมณุนาคโต.

คำว่า มีความไม่โกรธเป็นอาการ  
 ไม่กระเทือน ความว่า ผู้ประกอบด้วย  
 ความไม่กระเทือน กล่าวคือ ความไม่  
 โกรธ. คำว่า มีกุศลธรรมเป็นเศวตฉัตร  
 ความว่า ผู้ประกอบแล้วด้วยเศวตฉัตร  
 กล่าวคือกุศลกรรมบถ ๑๐. คำว่า  
 มีพาทุสัจจะเป็นสายทาบ ความว่า ผู้

จิตฺตํ ปาณินํ โลกมฺเมหิ อวิกมฺปน-  
 ภาเวน สุฏฺฐุ จิตฺตํ อคฺคตาภาวปฺปตฺต-  
 จิตฺตสงฺขาเตน อฺปาณินา อุตฺตรตฺถรณฺน  
 วา ราชาสเนน วา สมณฺนาคโต.  
 กาลญฺญตฺตํ จิตฺตํ ไรติ "อโย ทานสฺส  
 ทินฺนกาโล อโย สีสฺส รกฺขณกาโล"ติ  
 เอวํ กาลญฺญตฺตํ สงฺขาเตน กาลํ  
 ชานิตฺวา กเตน จิตฺเตน กุสลจิตฺตํ สาเรณ  
 สมณฺนาคโต.

อิทํ วุตฺตํ โหติ ยถา มหาราช  
 รตฺตสฺส นาม อาณิ อาทิ กตฺวา  
 สพฺพํ ทพฺพสมฺภารชาตํ ปริสุทฺธํ  
 สारมยญฺจ อิจฺฉิตพฺพํ. เอวํ หิ โส  
 รโถ อทฺธานกฺขโม โหติ เอวํ ตว  
 กายโรปิ กาลํ ชานิตฺวา กเตน  
 จิตฺเตน ปริสุทฺเธน ทานาทินา  
 กุสลสาเรณ สมณฺนาคโต โหตุ.

เวสารชฺชติทณฺทโกติ ปริสมชฺฉเ  
 กเถนฺตสฺสาปิ วิสารทภาวสงฺขาเตน  
 ติทฺถุเทน สมณฺนาคโต. นิวาตวุตฺติ-

ประกอบด้วยสายทาบอันสำเร็จความเป็น  
 พหูสูตอันอาศัยประโยชน์.

คำว่า มีการตั้งจิตมั่นเป็นที่มั่น ความว่า  
 ผู้ประกอบด้วยที่มั่นคือเครื่องลาดอย่างสูง  
 หรือราชอาสน์ กล่าวคือจิตถึงความ  
 เป็นเอกัคคตาตั้งอยู่อย่างดีโดยความไม่หวั่นไหว  
 เพราะโลกธรรมทั้งหลาย. คำว่า ความ  
 รู้จักกาลเป็นแก่นแห่งจิต ความว่า  
 ผู้ประกอบด้วยจิตที่รู้กาลแล้วกระทำ  
 กล่าวคือ ความเป็นผู้รู้กาลอย่างนี้ว่า  
 "กาลนี้เป็นกาลที่บุคคลจะให้ทาน กาลนี้  
 เป็นกาลที่บุคคลจะรักษาศีล" ดังนี้ ชื่อว่า  
 เป็นแก่นของจิตคือกุศล.

ท่านอธิบายคำนี้ว่า ข้าแต่มหาราช  
 ทัพพสัมภาระของรถทั้งหมด กระทำลิ้ม  
 ให้เป็นต้น เป็นของบริสุทธิ์ และล้วนเป็น  
 สาระ ย่อมเป็นของอันบุคคลพึงปรารถนา  
 ฉันทใด ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น รถนั้นย่อมจะ  
 ทนไปได้นาน แม้รถคือพระวรกาย ของ  
 พระองค์ ก็ฉันทนั้น จงประกอบด้วยแก่น  
 คือกุศลมีทานเป็นต้นอันเป็นจิตบริสุทธิ์  
 รู้กาลแล้วกระทำ.

คำว่า มีความแก่กล้าเป็นไม้สามง่าม  
 สำหรับค้ำรถ ความว่า ผู้ประกอบด้วย  
 ไม้สามแฉกค้ำรถกล่าวคือ ความเป็นผู้



โยตฺตงฺโคติ โอิวาทะ วตฺตณสงฺขาเตน  
 มุทฺธนา อูโรโยตฺเตน สมณฺนาคโต,  
 มุทฺธนา หิ อูโรโยตฺเตน พทฺธธมฺ  
 สินฺธวา สุขํ วหนฺติ เอวํ ตวปี  
 กายรโถ ปณฺทิตานํ โอิวาทวตฺติตาย  
 อาพฺนุโร สุขํ ยาตีติ อตฺถโถ.  
**อนติมานยุโค ลหฺติ** อนติมานสงฺขาเตน  
 ลหฺเกณ. ยุเคน สมณฺนาคโต.

**อลีนจิตตสนฺธาโรติ** ยถา นาม  
 รโถ ทนฺตมเยน อูฟ้าเรน สนฺถเรน  
 โสภติ, เอวํ ตว กายรโถ ทานาทีนา  
 อลีนอสงฺกุฎิจิตตสนฺธาโร โหตุ.

**วฑฺฒเสวี** รโหโตติ ยถา นาม รโถ  
 วิสเมน ราชฺญจานมคฺเคน คจฺจนฺโต  
 รโหกิจฺญเณ น โสภติ, สเมน วิรเชน  
 มคฺเคน คจฺจนฺโต โสภติ, เอวํ ตว  
 กายรโถปี ปณฺณวฑฺฒเสวีตาย สมตลฺ  
 อชฺชมคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา หตฺรโห โหตุ.

กล้าหาญ แม้เมื่อกล่าวอยู่ในท่ามกลาง  
 บริษัท. คำว่า **มีความประพฤติถ่อมตน**  
**เป็นเชือกชั้นแรก** ความว่า ผู้ประกอบ  
 ด้วยเชือกชั้นแรกอันอ่อน กล่าวคือความ  
 เป็นไปในโอวาท, อธิบายว่า ม้าสินธพ  
 ทั้งหลาย ย่อมนำรถที่ผูกด้วยเชือกชั้นแรก  
 อันอ่อนไปได้ง่าย ฉันทิ รถคือพระวรกาย  
 แม้ของพระองค์ ก็ฉันทิ ที่พันผูกด้วย  
 ความเป็นไปในโอวาทของบัณฑิตทั้งหลาย  
 ย่อมไปได้สะดวก. คำว่า **มีความไม่**  
**เยอหยิ่งเป็นเอกเบา** ความว่า ผู้  
 ประกอบด้วยเอกเบาแล้วคือ ความไม่  
 เยอหยิ่ง.

คำว่า **มีจิตไม่หดหู่เป็นเครื่องลาด**  
 ความว่า รถย่อมงามด้วยเครื่องลาดซึ่ง  
 แล้วด้วยงาอันโอฬารชื่อฉันทิ รถคือ  
 พระวรกายของพระองค์ จงเป็นจิตไม่  
 หดหู่ ไม่ท้อถอย เป็นเครื่องลาดด้วย  
 กุศล มีทานเป็นต้นฉันทินี้เกิด.

คำว่า **มีการคบบุคคลผู้เจริญเป็นเครื่อง**  
**กำจัดธุลี** ความว่า รถเมื่อไปโดยทาง  
 เป็นสถานที่ที่มีธุลีอันไม่เสมอก็จะเปราะอะเปื้อน  
 ธุลี ย่อมไม่งาม เมื่อไปโดยทางเสมอมิ  
 ธุลีไปปราศแล้ว ย่อมจะงาม ชื่อฉันทิ  
 แม้รถ คือพระวรกายของพระองค์ก็ฉันทิ

สติ ปโตโท ธีรสฺสชาติ ธีรสฺส  
 ปณฺทิตสฺส ตว ตสฺมี รเถ  
 สุปฺติภูจิตฺตติ ปโตโท โหตุ. ธิติ โยโค  
 ๑ รสฺมิโยติ อพฺโภจฺฉินฺนวิริยสงฺขาตา  
 ธิติ หนีตปฺปฏิปตฺตติยํ ยฺชฺชชฺนภาวสงฺขาโต  
 โยโค ๑ ตว ตสฺมี รเถ สฺวตฺตติตา  
 ธิรา รสฺมิโย โหตุ.

มโน ทนฺตํ ปถํ เนติ สมทฺนฺเตหิ  
 วาสิภีติ ยถา นาม รโถ วิสมทฺนฺเตหิ  
 สินฺธุเวหิ อฺปฺปถํ ภาชติ, สมทฺนฺเตหิ  
 สมตฺติกฺขิตฺเตหิ ยฺตุโต อฺชฺชปถเมว อนฺนเวติ,  
 เอวํ ตว มโนปี ทนฺตํ นิพฺพิเสวณํ  
 กุมฺมคฺคํ ปหาย อฺชฺชคฺคํ คณฺหติ.  
 ตสฺมา สฺทฺนฺตํ อจารสมฺปนฺนํ จิตฺตํ  
 ตว กายรตฺตสฺส สินฺธุวภิจฺจํ สาเชตฺต.

จงเป็นผู้มีธุลีอันขจัดแล้ว เพราะดำเนิน  
 ไปสู่ทางตรงพื้นเสมอเพราะความเป็นผู้  
 คบคนเจริญด้วยปัญญา.

คำว่า สติเป็นปฏิภาณของนักปราชญ์  
 ความว่า สติอันตั้งมั่นดีแล้ว ในรณนั้น  
 ของพระองค์ จงเป็นปฏิภาณของนักปราชญ์  
 คือของบัณฑิต. คำว่า มีความเพียร  
 เครื่องประกอบเป็นสายบังเหียน ความว่า  
 ความขยันกล่าวคือความเพียรอันไม่ขาด  
 สายและความเพียร กล่าวคือความ  
 ประกอบในข้อปฏิบัติอันเป็นประโยชน์  
 เกื้อกูลเป็นสายบังเหียนที่มั่นคง เป็นไป  
 ดีแล้วในรถของพระองค์นั้น.

คำว่า มีใจฝึกฝนดีแล้ว ย่อมนำไป  
 สู่ทาง ดุจรถที่เทียมด้วยม้าทั้งหลาย ที่  
 ฝึกแล้วย่อมนำไปสู่ทางฉะนั้น ความว่า  
 รถที่เทียมด้วยม้าสินธพที่ฝึกไม่เรียบร้อย ย่อม  
 เดินนอกทาง, รถที่เทียมด้วยม้าสินธพ  
 ที่ฝึกเรียบร้อยแล้ว คือให้ศึกษาพร้อมแล้ว  
 จะไปสู่ทางตรงทีเดียว ชื่อฉันใด, แม้  
 พระทัยของพระองค์ที่ฝึกแล้ว ละทางคด  
 ดำเนินไปทางตรงได้ฉันนั้น. เพราะฉะนั้น  
 พระทัยที่ฝึกดีแล้ว ที่สมบูรณ์ด้วยอาจารย์  
 จะยังกิจม้าสินธพของรถ คือพระวรกาย  
 ของพระองค์ให้สำเร็จได้.

อิฉา โลกิ จาติ ตตถ อปฺปตฺเตสุ  
 วตฺถุสุ อิฉา, ปตฺเตสุ โลกิติ อัย  
 อิฉา จ โลกิ จ กุมฺมคฺโค นาม,  
 กุฎฺโถ อนุชฺมคฺโค อปายเมว เนติ.  
 ทสกฺสลกมฺมปถวเสน ปน อฏฺฐจฺจิก-  
 มคฺเคน วา ปวตฺโต สีสฺสญฺญโม  
 อชฺชมคฺโค นาม. โส ตว กายรตฺตสุ  
 มคฺโค โหตุ.

รูปฺติ เอเตสุ มนาปิเยสุ  
 ฐปาทีสุ กามคฺเณสุ นิमितฺตํ คเหตุวา  
 ธาวนตฺตสุ ตว กายรตฺตสุ อปฺปถํ  
 ปฏฺิพนฺนสุส ราชรตฺตสุ สินฺธุเว  
 อาโกญฺจตุวา นิวารณฺปโตทลฺลภูจฺจิ วย  
 ปญฺญา อาโกญฺจนี โหตุ. สฺวา หิ  
 นํ อปฺปถกมฺนโต นิวาเรตุวา อชฺชํ  
 สุจฺจิตมคฺคํ อาโรเปสุสฺสติ.

ตตถ อตฺตาวาติ ตสฺมี ปน ตว  
 กายรเถ อญฺโถ สฺวารถิ นาม นตฺถิ,  
 ตว อตฺตาว สฺวารถิ. สเจ เอเตน

คำว่า ความปรารถนา (สิ่งที่ยังไม่ได้)  
 อิฉาและความโลกิ (ในสิ่งที่ได้แล้ว)  
 ความว่า ความปรารถนาและความโลกินี้  
 คือความปรารถนาในวัตถุที่ยังไม่ได้ และ  
 ความโลกิในวัตถุที่ได้แล้วนั้น ชื่อว่า ทางคด  
 ในที่นั้น ทางคดคือทางไม่ตรง ย่อมนำ  
 นรชนไปสู่อบายภูมิเท่านั้น. ส่วนบุคคล  
 ผู้ประพฤติด້วยอำนาจแห่งกุศลกรรมบถ  
 ๑๐ หรือด้วยมรรค ประกอบด้วยองค์ ๘  
 และความสำรวมในศีล ชื่อว่า ทางตรง.  
 ทางตรงนั้น จงเป็นทาง(ดำเนินไป)แห่งรถ  
 คือพระวรกายของพระองค์เถิด.

คำว่า ในรูปเป็นต้น ความว่า  
 ปัญญาเป็นเครื่องกระตุ้นเตือน รถคือ  
 พระวรกายของพระองค์ ซึ่งแล่นไปยึดถือ  
 นิमितในกามคุณทั้งหลาย มีรูปเป็นต้น  
 อันเป็นที่ชอบใจเหล่านั้น เหมือนไม้ปัก  
 อันเป็นเครื่องทูปห้ามม้าสินธพแห่งรถ  
 ของพระราชา ซึ่งเดินนอกทางฉะนั้น.  
 เพราะปัญญา จักห้ามรถนั้นจากการไป  
 นอกทางแล้วยกขึ้นสู่ทางตรงคือสุจจิต.

คำว่า พระองค์นั้นแล(เป็นสารถิ)ในรถ  
 นั้น ความว่า คนอื่นชื่อว่า เป็นสารถิในรถ  
 คือพระวรกายของพระองค์นั้น ย่อมไม่มี  
 พระองค์นั้นแล เป็นสารถิของพระองค์.

ยานเนาติ มหาราช ยสุเสต์ เอรูพานัน  
ยานัน สเจ อตฺถิ เอเตน ยานเนน.

สมจฺริยา ทฬฺหา ธิตฺติ ยสุส  
สมจฺริยา จ ธิตฺติ จ ทฬฺหา โหติ  
ถิรา, โส เอเตน ยานเนน ยสุมา  
เอส รโถ สพฺพกามทฺโห ราช  
ยถาปตฺถิตฺเต สพฺพกามเต ติ, ตสฺมา  
น ชาตุ นิริยํ วเซติ เอกํเสน  
ตํ ธาเวหิ เอรูเปน ยานเนน นิริยํ  
น คจฺฉลฺล, อิติ โข มหาราช ยํ  
มํ อวจ "อาจิกฺข เม นารท  
วิสุทฺธิมคฺคํ, ยถา อหํ โน นิริยํ  
ปเตยฺยนุ"ติ อยฺนุเต โส มยา  
อเนกปริยาเยน อกฺขาโตติ.

เอวมสฺส ฐมฺมํ เทเสตุวา  
มิจฺฉาทิฏฺฐี โอิหาเรตุวา สีเล ปติฏฺฐา-  
เปตุวา "อิตฺโต ปฏฺฐาย ปาปมิตฺเต  
ปหาย กลฺยาณมิตฺเต อุตฺตมมม  
นิจฺจํ อปฺปมตฺโต โหหิ"ติ, ราชานัน

คำว่า ด้วยยานนี้ไซ้ ความว่า ข้าแต่  
มหาราชเจ้า ถ้ายานมีรูปอย่างนี้นั้นของ  
บุคคลใดมีอยู่ (ก็พึงไป) ด้วยยานนั้น.

คำว่า ความประพฤติชอบและความ  
เพียรมั่น ความว่า ความประพฤติชอบ  
และความเพียรมั่นคงของบุคคลใด มีอยู่  
บุคคลนั้น (พึงไป) ด้วยยานนั้น ข้าแต่  
พระราชา เพราะรถนั้นให้ความไคร่  
ทุกอย่าง ย่อมให้สำเร็จความปรารถนา  
ทั้งปวงตามที่ตนปรารถนา เพราะเหตุนั้น  
ยานนั้นจะไม่พาไปเกิดในนรก พระองค์  
จงทรงยานนั้นไว้โดยส่วนเดียว พระองค์  
จะไม่ไปสู่นรก เพราะยานเห็นปานนั้น  
ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์จงตรัสคำ  
ดังนี้แล กับข้าพเจ้าว่า "ดูกรพระนารท  
ท่านจงบอกทางอันบริสุทธิ์แก่เรา โดย  
ประการที่เรา จะไม่พึงตกไปสู่นรก".  
พระนารททูลว่า ทางนี้นั้นอันอாதมภาพ  
ทูลถวายแก่พระองค์แล้วโดยปริยายเป็น  
อันมากดังนี้.

ครั้งพระนารทฤาษี แสดงธรรม  
ถวายพระเจ้าอังกติ ให้ทรงละมิจฉาทิฐิ  
ให้ตั้งอยู่ในศีลดังนี้แล้ว จึงถวายโอวาท  
แก่พระราชาว่า "ตั้งแต่บัดนี้ไป พระองค์  
จงทรงละปาปมิตร เข้าไปหากัลยาณมิตร

โอวทิตฺวา ราชธิดํ คุณฺเณ วณฺเณตฺวา  
ราชปริสาย ๑ ราโชโรธานญฺจ โอวาทํ  
ทตฺวา มหนฺเตนानุภาเวน เตสํ  
ปสฺสฺสนฺตานํเยว พุรหฺมโลกํ คโต.

ราชา ตสฺส โอวาทํ จิตฺ  
มิจฺฉาทิฏฺฐิํ ปหาย ทานาทินิ ปุณฺณานิ  
กตฺวา สคฺคปฺรายนํ อโหสิ.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อahrtิตฺวา  
“น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพปิ  
มया ทิฏฺฐิชาลํ ภินฺทิตฺวา  
อุรุเวลกสฺสไป ทมิโตเยวา”ติ วตฺวา  
ชาตกํ สโมธานนฺโต โอสานํ อิมํ  
คาถา อภาสิ

๑๓๔๓. “อลาโต เทวทตฺโตสิ  
สุนาโม อาสิ ภาททชิ  
วิชโย สาริปฺตฺโตสิ  
โมคฺคคฺลฺลาโนสิ วิชโก.

๑๓๔๔. สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปฺตฺโต  
คุณฺเณ อาสิ อเจลก  
อานนฺโทวรุจา อาสิ  
ยา ราชานํ ปสาสยิ.

แล้ว จงไม่ประมาทตลอดกาลเป็นนิตย์”  
ได้พรรณนาคุณของพระนางรจจाराชธิดา  
แล้วให้โอวาทแก่บริษัทพระราชา และ  
นางสนมพระราชา เมื่อมหาชนเหล่านั้น  
กำลังดูอยู่นั้นแหละได้กลับไปยังพรหมโลก  
ด้วยอานุภาพอันใหญ่แล้ว.

พระเจ้าอังคติ ทรงตั้งอยู่ในโอวาท  
ของพรหมนารทะ ทรงละมิจฉาทิฐิ  
กระทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น ได้เป็น  
ผู้มีสวรรค์เป็นที่เสด็จไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรม  
เทศนานี้มาแล้ว จึงตรัสว่า “ดูกรภิกษุ  
ทั้งหลาย ไซ้แต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่  
แม้ในครั้งก่อน เราก็ได้ทำลายข้ายคือทิฐิ  
ทรมานอุรุเวลกัศสปะเหมือนกัน” เมื่อ  
จะทรงประมวลชาดก ได้ตรัสคาถาที่สุด  
นี้ว่า

๑๓๔๓. “อลาตเสนาบดี เป็นเทวทัต  
สุนามอำมาตย์ เป็นภัททชิ  
วิชยอำมาตย์ เป็นสารีบุตร  
ทาสวิชกบุรุษ เป็นโมคคัลลานะ.

๑๓๔๔. สุนักขัตตะเป็นลิจฉวิบุตร คุณา-  
ชีวกเป็นอเจลกะ พระนางรจจ  
าราชธิดา ผู้ยังพระราชาให้  
เลื่อมใส เป็นอานนท.

๑๓๔๕. อรุเวลกสฺสโป ราชา  
 ปาปทิกฺขิ ตทา อหุ  
 มหาพรหฺมา โพิสฺสตฺโต  
 เอวํ ธาเรถ ชาตกนฺ"ติ.

๑๓๔๕. พระเจ้าอังคติ ผู้มีทิวส์ชว ใน  
 กาลนั้น เป็นอรุเวลกัสนปะ  
 มหาพรหมโพธิสัตว์ เป็นเรา  
 ตถาคต ท่านทั้งหลาย จงทรง  
 จำชาดกไว้ ด้วยประการฉะนี้".

มหานารทกสฺสปชาตกวนฺณนา อฏฺฐมา. พรรณนามหานารทกัสนปะชาดก ที่ ๘ จบ.

## ๙. วิรุทธาทก (๕๕๖)

### โทหพกณฺท

๑๓๔๖. ปณฺฑุ กีสึยาสิ ทุพฺพลา  
วณฺณรูปี น ตเวทิสํ ปุเร  
วิมเล อกฺขาหิ ปุจฺจिता  
กีสึสิ ตฺยํ สรீรเวทนา.

๑๓๔๗. ธมฺโม มนุเชสุ มาตีนํ  
โทหโพ นาม ชนินฺท วุจฺจติ  
ธมฺมาหตี นาคกฺุณฺชร  
วิรุสฺส ททยาภิปตฺถเย.

๑๓๔๘. จนฺทํ โข ตวํ วิมเล โทหพายสิ  
สุริยํ วา อถวาปี มาลุตํ  
ทูลฺลภํ หิ วิรุสฺส ทสฺสนํ  
โก วิรุํ อธิ อานยิสฺสติ.

## ๙. วิรุทธาทก (๕๕๖)

### ว่าด้วยพระวิรุฑฒิตบําเพ็ญ สัจจบารมี

### โทหพกัณท์

๑๓๔๖. เธอมีผิวพรรณเหลือง ชุ่มฉอม  
ถอยกำลัง เมื่อก่อนรูปพรรณ  
ของเธอมิได้เป็นเช่นนี้เลย ดูกร  
พระน้องวิมลมา น้องถูกพี่ถาม  
แล้ว ขอจงบอกว่า เวทนาเกิด  
ในกายของเธอ เป็นเช่นไร.

๑๓๔๗. ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมหมู่ขนาด  
ชื่อว่า ความแพ้ท้องซึ่งหมู่มนุษย์  
ในโลกเรียกว่า เป็นธรรมดาของ  
มารดาทั้งหลาย ในหมู่มนุษย์  
ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐสุด ใน  
หมู่ขนาด หม่อมฉันปรารถนา  
ดวงหทัยของวิรุฑฒิตที่บุคคล  
นำมาโดยชอบธรรม.

๑๓๔๘. ดูกรพระน้องวิมลมา เธอแพ้ท้อง  
(ปรารถนาหทัยของวิรุฑฒิต)  
ดังจะปรารถนาพระจันทร์ พระ  
อาทิตย์หรือลม เพราะว่าวิรุฑ  
ฒิต ยากที่บุคคลจะเห็นได้

๑๓๔๙. กิณฺณุ ตาต ตฺวํ ปชฺฌมายสิ  
ปทุมํ หตฺถคตฺตํ เต มุขํ  
กิณฺณุ ทุมฺมนรฺรูปสิ อิสฺสร  
มา ตฺวํ โสจิ อมิตฺตตาปน.
๑๓๕๐. มาตา हि त्व ओरुत्ति  
विठ्ठल्ल हथ्यं णियुयति  
तुल्लगं हि विठ्ठल्ल तल्लनं  
โก विठ्ठं ओठ मानयिस्सति.
๑๓๕๑. ตํ ภาตฺตารํ ปริเยสนํ จร  
โย วิठ्ठํ โอठ मानยิस्सติ  
ปีตฺโน จ สา สุตฺวา วากุญฺ  
รตฺตี นิกฺขมฺม อวสฺสตี จริ.
๑๓๕๒. เก คนฺธพฺเพ เก รกฺษเส จ นาเค  
เก กิปริเส อถวาปี มานุเส
- ใครจักนำ วิธรรบัติตมา  
นาคพิภพนี้ได้.
๑๓๔๙. ข้าแต่สมเด็จพระบิดา เหตุไร  
หนอ สมเด็จพระบิดาจึงทรง  
ชบเซา พระพักตร์ของสมเด็จพระ  
บิดา เป็นประดุจดอกปทุม  
ถูกขยำด้วยมือให้ชอกช้ำ ข้าแต่  
สมเด็จพระบิดาผู้เป็นใหญ่ เป็น  
ที่เกรงขามของคัตรู เหตุไรหนอ  
พระองค์จึงทรงเป็นทุกข์พระหฤทัย  
ขอสมเด็จพระบิดาอย่าทรงเศร้า  
พระหฤทัยไปเลย.
๑๓๕๐. อิทฺถนฺตึลฺลกรัก ก็พระมารดาของเจ้า  
ปรารถนาดวงหทัยของวิธรรบัติต  
เพราะวิธรรบัติตยากที่บุคคลจะ  
เห็นได้ ใครจักนำวิธรรบัติต  
มาในนาคพิภพนี้ได้.
๑๓๕๑. ดุกรแม่ เจ้าจงเที่ยวแสวงหา  
ภัสดา ผู้จักนำวิธรรบัติตมาใน  
นาคพิภพนี้ นางนาคมาณวิกานั้น  
ได้สดับพระดำรัส ของพระบิดา  
แล้ว เป็นผู้มีจิตชุ่มด้วยกิเลส  
เที่ยวแสวงหาสามีในคีนนั้น.
๑๓๕๒. คนธรรพ รากษส นาค กิณนร  
หรือบุคคลเป็นผู้ฉลาด สามารถ



เก ปณฺธิเต สพฺพกามทเท  
ที่มฺรตฺตํ ภาตฺตา เม ภวิสฺสตี.

ให้สิ่งที่น่าใคร่ทั้งปวงได้ คนไหน  
ก็ตาม ที่จักเป็นสามีของเรา  
ตลอดกาล (ต้องนำเนื้อหทัยของ  
วิรุฉบัณฑิต มาถวายมารดา  
ของเรา).

๑๓๕๓. อสฺสาส เหสฺสामी เต ปติ  
ภาตฺตา เต เหสฺสาปี อนินฺทโลจเน  
ปณฺณา หิ มม ตถาวิชา  
อสฺสาส เหสฺสตี ภริยา มม.

๑๓๕๓. ดูกร นางผู้มีนัยน์ตาแดง หาที่ติ  
มิได้ เธอจงเบาใจเถิด เราจักเป็น  
สามีของเธอ จักเป็นผู้เลี้ยงดูเธอ  
เพราะปัญญาของเรา อันสามารถ  
จะนำเนื้อดวงหทัยของวิรุฉบัณฑิต  
มาให้ จงเบาใจเถิด เธอจักเป็น  
ภรรยาของเรา.

๑๓๕๔. อวจาสิ ปุณฺณกํ อีรฺนฺทตี  
ปุพฺพปถานุคเตน เจตฺสา  
เอหิ คจฺฉาม ปิตุ มมนฺติเก  
เอเสว เต เอตมตฺถํ ปวฺกฺขตี.

๑๓๕๔. อีรันทดีมีใจกำหนัดรักใคร่เพราะ  
เคยร่วมกันในภพก่อน จึงกล่าว  
กับปุณณกยักษ์ว่า มาเถิดท่าน  
เราจักไป ในสำนักพระบิดาของ  
ดิฉัน พระบิดาของดิฉัน จักตรัส  
บอกเนื้อความนั้นแก่ท่าน.

๑๓๕๕. อลงฺกตา สุวสนา  
มาลินี จนฺทนุสฺสทา  
ยภฺขี หตฺถे คเหตุวาน  
ปิตุสนฺติกมฺปาคมิ.

๑๓๕๕. นางอีรันทดีประดับประดาแต่งผ้า  
เรียบร้อย ทัดทรงดอกไม้ประพรม  
ด้วยจุนแก่นจันทร์ จูงมือ  
ปุณณกยักษ์ เข้าไปสู่สำนัก  
พระบิดา.

๑๓๕๖. นาควร วโจ สุนาหิ เม  
ปฏฺริปิ ปฏฺปิซฺช สฺงฺกียํ

๑๓๕๖. ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐกว่าหมู  
นาค ขอพระองค์ได้ทรงสดับ

ปตฺถेमิมิ อิรินุทตี  
ตาย สมงฺคิ กโรหิ มํ ตฺวํ.

๑๓๕๗. สติ หตฺถิ สติ อสุสา  
สติ อสุสตรึ ภา  
สติ วลภโย ปุณฺณา  
นानรตนสุส เภวลา  
เต นาค ปฏิปชฺชสุ  
ธิตฺริ เทหิ อิรินุทตี.

๑๓๕๘. ยาว อามนฺตเย ภาตี  
มิตฺเต จ สุททชฺชเน  
อนามนฺตกตกมฺมํ  
ติ ปจฺฉา อนฺตปฺปติ.

๑๓๕๙. ตโต โส วรุโณ นาโค  
ปวิสิตฺวา นิเวสนํ  
ภริยํ อามนฺตยิตฺวาน  
อิทํ วจนมพฺรวิ

๑๓๖๐. อยํ โส ปุณฺณโก ยกฺโข  
ยาจติ มํ อิรินุทตี

ถ้อยคำของข้าพระองค์ ขอ  
พระองค์ จงทรงรับสินสอดตาม  
สมควร ข้าพระองค์ปรารถนา  
พระนางอิรินุทตี ขอพระองค์ได้  
ทรงพระกรุณาให้ข้าพระองค์ ได้  
อยู่ร่วมกับพระนางอิรินุทตีเถิด.

๑๓๕๗. ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอได้  
ทรงพระกรุณารับสินสอดนั้นคือ  
ช้าง ๑๐๐ เชือก ม้า ๑๐๐ ตัว  
รถเทียมม้า ๑๐๐ คัน เกวียน  
บรรทุกของเต็ม ล้วนด้วยแก้ว  
ต่าง ๆ ๑๐๐ เล่ม ขอได้โปรด  
พระราชทานพระราชธิดาอิรินุทตี  
แก่ข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า.

๑๓๕๘. ท่านจงรออยู่ จนเราได้ปรึกษา  
หารือกับญาติ และเพื่อนสนิท  
เสียก่อน เพราะว่ากรรมที่กระทำ  
ด้วยไม่ปรึกษาหารือนั้นย่อมตาม  
เดือดร้อนในภายหลัง.

๑๓๕๙. ลำดับนั้น ท้าววรุณนาคราชนั้น  
เสด็จเข้าสู่निเวศน์ ตรัสปรึกษา  
พระชายาแล้วได้ตรัสคำนี้ว่า

๑๓๖๐. ปุณฺณกัณฺษณินํ มาขอลูก  
อิรินุทตีของเรา เราจะให้ลูก

พหุณา วิตุตลาภาน  
ตสฺส เทม ปิยํ มม.

อิรันทตี ซึ่งเป็นที่รักของเราแก่  
ปุณณกยักร์นั้น เพราะได้ทรัพย์  
เครื่องปลื้มใจ เป็นจำนวนมาก  
หรือ.

๑๓๖๑. น ธเนน น วิตุเตน  
ลพฺภา อมฺหํ อิรันทตี  
สเจ จ โข หทยํ ปณฺทิตสฺส  
ธมฺเมเน ลทฺธา อิธ มาหเรยฺย  
เอเตน วิตุเตน กุมาริ ลพฺภา  
นาถุณฺถํ ธนํ อุตฺตริ ปตฺถยาม.

๑๓๖๑. ปุณณกยักร์ ไม่พึงได้ลูกอิรันทตี  
ของเรา เพราะทรัพย์ เพราะ  
เครื่องปลื้มใจ แต่ถ้าปุณณกยักร์  
ได้ดวงหทัยของวิรุจฉาดกมาใน  
นาคพิภพนี้โดยชอบธรรม เพราะ  
เครื่องปลื้มใจนั้นแล จะพึงได้นาง  
กุมารี(ลูกสาวของเรา) หม่อมฉัน  
จะปรารถนาทรัพย์อื่นยิ่งไปกว่า  
ดวงหทัยของวิรุจฉาดกก็หาไม่ได้.

๑๓๖๒. ตโต โส วรุณเณ นาโค  
นิกฺขमितฺวา นิเวสนา  
ปุณฺณกามนฺตยิตฺวาน  
อิทํ วจนมพฺรวิ

๑๓๖๒. ลำดับนั้น วรุณนาคราชเสด็จ  
ออกจากราชนิเวศน์แล้ว ตรัส  
เรียกปุณณกยักร์มา ตรัสว่า

๑๓๖๓. น ธเนน น วิตุเตน  
ลพฺภา อมฺหํ อิรันทตี  
สเจ ตฺวํ หทยํ ปณฺทิตสฺส  
ธมฺเมเน ลทฺธา อิธ มาหเรยฺย  
เอเตน วิตุเตน กุมาริ ลพฺภา  
นาถุณฺถํ ธนํ อุตฺตริ ปตฺถยาม.

๑๓๖๓. ท่านไม่พึงได้ ลูกอิรันทตีของเรา  
เพราะทรัพย์เพราะเครื่องปลื้มใจ  
แต่ถ้าท่านได้ดวงหทัย ของวิรุ-  
จฉาดกมาในนาคพิภพนี้ โดย  
ชอบธรรม เพราะเครื่องปลื้มใจ  
นั้นแล จะพึงได้นางกุมารี(ลูกสาว  
ของเรา) หม่อมฉันจะปรารถนา  
ทรัพย์อื่น ยิ่งไปกว่าดวงหทัย  
ของวิรุจฉาดกก็หาไม่ได้.

๑๓๖๔. ยัม ปณฺธิโตเตยฺเก วทฺนฺติ โลกเก  
ตเมว พาโลติ ปุณฺหาหุ อญฺเณ  
อกุขาหิ เม วิปฺปวทฺนฺติ เจตถ  
กัม ปณฺธิตัม นาค ตูวํ วเทสิ.

๑๓๖๕. โกรพฺยราชสฺส ธนญฺชยสฺส  
ยทิ เต สฺสุโต วิธุโร นาม กตฺตา  
อาเนหิ ตัม ปณฺธิตัม ธมฺมลทฺธา  
อิรฺนุทฺตี ปาทจราว เต โหตุ.

๑๓๖๖. อิทฺตฺวา สฺสุตฺวา วรฺณสฺส วากุญฺ  
อญฺจาย ยกฺโข ปรมปฺปิตฺโต  
ตตฺถเว สนฺโต ปุริสํ อสฺสิ  
อาเนหิ อาชญฺณมิเชว ยุตฺตัม.

๑๓๖๗. ชาตฺรฺปมฺยา กณฺณา  
กาจฺมฺหิจฺมฺยา ชฺรฺา  
ชฺมฺโพนทสฺส ปากสฺส  
สฺวณฺณสฺส อฺรจฺจโท.

๑๓๖๔. ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ บุคคล  
บางพวกในโลกนี้ ย่อมเรียก  
บุคคลใดว่าเป็นบัณฑิต คนพวก  
อื่นกลับเรียกบุคคลนั้นนั่นแล ว่า  
เป็นพาล ในเรื่องนี้ บุคคลทั้งหลาย  
ยังกล่าวแย้งกันอยู่ ขอพระองค์  
ตรัสบอกแก่ข้าพระองค์ พระองค์  
ตรัสเรียกใครว่าเป็นบัณฑิต.

๑๓๖๕. บัณฑิตชื่อวิฑูระ ผู้ทำการสั่งสอน  
อรรถธรรม แก่พระเจ้าธัญชัย-  
โกรพยะ ถ้าท่านได้ฟังได้ยินมา  
แล้ว ท่านจงนำบัณฑิตนั้นมา  
เพราะได้มาโดยธรรมอิริยชาติธิดา  
ของเรา จงเป็นภรรยาของท่านเถิด.

๑๓๖๖. ก็ปุณณกยักร์ ได้ฟังพระดำรัส  
ของท้าววรรณนาคราชนี้ ยินดี  
ยิ่งนัก ลุกขึ้นแล้ว ไปสั่งบุรุษ  
(ผู้เป็นคนใช้ของตน) ในที่นั้นว่า  
เจ้าจงไป นำม้าอาชาไนยที่  
ประกอบไว้แล้วมา ณ ที่นี้.

๑๓๖๗. ม้าสินธพอาชาไนย มีหูทั้งสอง  
ประดับด้วยทองคำ มีกีบหุ้มด้วย  
แก้วแดง มีเครื่องประดับออก  
ล้วนแล้วด้วยทองชมพูนุท อัน  
สุกใส.

๑๓๖๘. เทววาหวนิ ยานัน  
 อสุสมารุยห ปุณฺณโก  
 อลงฺกโต กปฺปิตเกสมสฺสุ  
 ปกุกามิ เวหายสมนฺตลิกฺเข.

๑๓๖๙. โส ปุณฺณโก กามราเคน คิทฺุโร  
 อีรฺนฺทตี นาคกณฺณํ ชีคฺฉิ  
 คนฺตุวาน ตํ ภูตปฺตี ยสฺสสฺสี  
 อิจฺจพฺุริ เวสฺสวณฺํ กุเวริ.

๑๓๗๐. โภควตี นาม มนฺุทิเร  
 วาสา หิรฺณฺยวตีตี วุจฺจติ  
 นครเ นิมนฺิตเ กาณฺจนฺมเย  
 มณฺุทลสฺสุ อฺุรคสฺสุ นิฏฺุจตี.

๑๓๗๑. อฏฺุฎาลกา โอิฏฺุจคฺิวโย  
 โลหิตงฺคสฺสุ มสฺวารคฺุลิโน  
 ปาสาเทตฺุถสิลามยา  
 โสวณฺุณรตเนน ฉาฑิตา.

๑๓๗๒. อมฺุพา ติลกา จ ชมฺุพูโย  
 สตฺุตปณฺุณา มุจฺุจลินฺุทเกตกา

๑๓๖๘. ปุณฺณกยฺกษฺ์ ผู้ประดับประดา  
 แล้ว แต่งผมและหวดเรียบร้อย  
 แล้ว ขึ้นม้าอันเป็นยานพาหนะ  
 ของเทวดา เหาะไปในอากาศ  
 กลางหาว.

๑๓๖๙. ปุณฺณกยฺกษฺ์นั้น กำหนดแล้ว  
 ด้วยกามราคะ ปราธณานาง  
 อีรฺนฺทตีนาคกัณฺุญา ไปทูลท้าว  
 เวสฺวณฺุเวรผู้เรืองยศ ซึ่งเป็นใหญ่  
 แห่งยฺกษฺ์นั้นว่า.

๑๓๗๐. ราชมนฺุเทียร เรียกชื่อว่า  
 โภควตีนครบ้าง วาสนนครบ้าง  
 หิรฺณฺยวตีนครบ้าง เป็นเมืองที่  
 บุญกรรมนิรมิต ล้วนด้วยทองคำ  
 สำเร็จแก่พญานาคผู้บริบูรณ์ด้วย  
 โภคทรัพย์ทุกอย่าง.

๑๓๗๑. ป้อมและเชิงเทิน สร้างโดย  
 สันฐานคอกุฐิ ล้วนแล้วด้วย  
 แก้วแดงและแก้วลายในนาคพิภพ  
 นั้น มีปราสาทล้วนแล้วด้วยหิน  
 มุงด้วยกระเบื้องทอง.

๑๓๗๒. ในนาคพิภพนั้น มีไม้มะม่วง  
 ไม้หมากเฒ่า ไม้หว่า ไม้ตีนเป็ด  
 ไม้จิก ไม้กระแตก ไม้ประยงค์

ปิยงคูกา<sup>๑</sup> อุททาลกา สหา  
อุปริ ภณชกา สีนุทวาริตา.<sup>๒</sup>

๑๓๗๓. จมฺเปยฺยกา นาคมลุลิกา  
ภคินีมาลา อเถตถ โกลิยา  
เอเต ทูมา ปริณามิตา  
โสภยนฺตี อรรคสฺส มนุทริเร.<sup>๓</sup>

๑๓๗๔. ชชฺชฺเรตฺถ สีสลามยา  
สฺวณฺณธฺวปฺปิตา พหุ  
ยตฺถ วสโตปปาติโก  
นาคราชา วรุณ มหิทฺธิโก.

๑๓๗๕. ตสฺส โภมาริกา ภริยา  
วิมลา กาญจนเวลฺลิวិคุคฺหา  
กาฬิา ตรุณาว อุกฺคตา  
ปฺจิมนุทตฺถนี จารุทสฺสนา.

๑๓๗๖. ลาซารสฺสวตฺตสฺสจฺฉวี  
กณิการาว นิวัตปฺปิตา  
ติทิวอกฺจรวา อจฺฉรา  
วิชฺชวพฺภมฺนาว นิสฺสิฎฺฐา.

ไม้ราชพฤกษ์ ไม้มะม่วงหอม  
ดอกชบา ไม้่างทราย.

๑๓๗๓. จำปา กากะทิง มะลิซ้อน  
มะลิลา ไม้ตะแบก ไม้กระเบา  
หมูไม้เหล่านั้ น้อมเข้าหากัน  
ย่อมงามในนาคพิภพนั้น.

๑๓๗๔. อินทผลัมในเมืองนาค เป็นที่  
ประทับของพญาวรณนาค ซึ่ง  
เป็นเจ้าของพิภพผู้มีฤทธิ์มาก มี  
กึ่งก้านล้วนแล้วด้วยหิน มีดอกไม้  
ทองบานแล้วเป็นนิตย์.

๑๓๗๕. ภรรยาของท้าวเธอ กำลังรุ่นสาว  
ทรงพระนามว่า พระนางวิมลา  
มีพระรูปโฉมงดงาม ดุจก้อนทอง  
มีพระถันยุคลทั้งคู่ ดุจผลมะพลับ  
น่าดูยิ่งนัก สะอิดสะอင့်ตั้งเถา  
อ่อนจึงจ้อดำ.

๑๓๗๖. มีพระฉวีวรรณแดง ดุจน้ำครึ่ง  
เปรียบเหมือนดอกกรรณิการ์ อัน  
แย้มบาน เปรียบดังนางอัปสร  
ผู้อยู่ในสวรรค์ชั้นไตรทศ หรือ

<sup>๑</sup> ฉ. ปิยงค.

<sup>๒</sup> ฉ. สีนุทวารกา.

<sup>๓</sup> ฉ. มนุทริ.

๑๓๗๗. ส่า โทหพิณี สุวิมูหิตา  
 วิรุจฺสุส หทยํ ฌนียยติ  
 ตํ เนลฺลํ ททามิ อิสฺสุสร  
 เตน เต เทนฺติ อีรฺนฺทตี มมฺ.

๑๓๗๘. โส ปุณฺณโก ภูตปตี ยสฺสุลฺลํ  
 อามนฺตย เวสฺสุวณฺํ กุเวรํ  
 ตตฺถเว สนฺโต ปุริสํ อลฺลํ  
 อาเนหิ อาชณฺณมิจฺเชว ยุตฺตํ.

๑๓๗๙. ชาตฺฐปมฺยา กณฺณา  
 กาจฺมุหิจฺมยา ชุรา  
 ชมฺพุนทสฺสุ ปากสฺสุ  
 สุวณฺณสฺสุ อฺรจฺจโท.

๑๓๘๐. เทววาหฺวหิ ยานํ  
 อสฺสุมารุยฺห ปุณฺณโก  
 อลงฺกโต กปฺปิตเกสฺมสฺสุ  
 ปกฺกามิ เวหายสฺมนฺตลิกฺเข.

เปรียบดัง สายฟ้าแลบออกจาก  
 กลีบเมฆ.

๑๓๗๗. ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่ พระนาง  
 วิมลานั้น ทรงแพ้พระกรรม  
 ทรงปรารถนาดวงหทัย ของ  
 วิรุภัณฑ์ ข้าพระองค์จะถวาย  
 ดวงหทัยของวิรุภัณฑ์แก่ท้าว  
 วรณนาคราช และพระนางวิมล  
 นั้น จะพระราชทานพระนาง  
 อีรันทตี พระราชธิดาแก่  
 ข้าพระองค์.

๑๓๗๘. ปุณณกยักษ์นั้น ครั้นทูลลาท้าว  
 เวสวัณกุเวร ผู้เรืองยศผู้เป็นใหญ่  
 ในหมู่ยักษ์แล้ว ไปสั่งบุรุษคนใช้  
 ของตนผู้อยู่ในที่นั้นว่า จงนำม้า  
 อาชาไนยที่ประกอบแล้วมา ณ ที่นี้

๑๓๗๙. ม้าสินธพนั้น มีหูทั้งสองประดับ  
 ด้วยทองคำ มีกีบหุ้มด้วยแก้วแดง  
 มีเครื่องประดับอกล้วนด้วยทองคำ  
 ชมพูนุท อันสุกใส.

๑๓๘๐. ปุณณกยักษ์ ผู้ประดับประดา  
 แล้ว แต่งผมและหนวดดีแล้ว  
 ขึ้นขี่ม้าอันเป็นยานพาหนะ ของ  
 เทวดา เหาะหลีกไปในอากาศ  
 กลางดาว.

๑๓๘๑. โส อคมา ราชคหิ์ สุรมมัม  
องคสุส รณโณ นคริ ทุราสทัม  
พหุตภกขัม พหุอนนพานัม  
มสกุกสาริ วีย วาสวสุส.

๑๓๘๒. มยฺหุโกณฺจ คณสงฺฆุญฺจ  
ทิจาภิสงฺฆุญฺจ ทิจาสงฺฆเสวิตัม  
นानาสกุกณาริทุม สุวณฺณัม  
ปุปฺผาภิกิณฺณัม หิมวํว ปพฺพตัม.

๑๓๘๓. โส ปุณฺณโก วิปุลมภิกฺขุห  
สิลฺลจฺจยัม ก็ปฺริสานุจिณฺณัม  
อนฺเวสฺมาโน มณฺิรตนัม อุฬาริ  
ตมทฺทส ปพฺพตกฺกุฏมชฺเช.

๑๓๘๔. ทิสฺวา มณิ ปภสฺสริ ชาติวนฺตัม  
ธนาหริ มณฺิรตนัม อุฬาริ  
ททฺทลฺลมานัม ยสฺสา ยสฺสสินัม  
โอภาสตี วิชฺชุลิวนฺตลิกฺข.

๑๓๘๑. ปุณณกยักรัชนันได้เหาะไปสู่กรุง  
ราชคฤห์ อันน่ารื่นรมย์ยิ่งนัก  
เป็นนครของพระเจ้าอังคราช อัน  
พวกข้าศึกไม่กล้าเข้าใกล้ มี  
รักษาหารและข้าวน้ำ มากมาย  
ดุจดั่งมัลลกสารภพ (ภพชั้น  
ดาวดึงส์) ของท้าววาสวะ.

๑๓๘๒. เป็นนครก็ก่อกอง ด้วยหมู่บญญ  
และนกกกระเรียน อื้ออึงด้วยฝูง  
นกต่างชนิด เป็นที่เสพอาศัย  
ของฝูงทิวาชาติ นกต่าง ๆ พากัน  
ส่งเสียงร้อง มีภูมิภาคราบเรียบ  
ดาดดาษไปด้วยบุปผชาติ ดัง  
ขุนเขาหิมวันต์.

๑๓๘๓. ปุณณกยักรัชนันขึ้นสู่วิบูลบรรพต  
อันเป็นภูเขาศิลาล้วนเป็นที่อาศัย  
ของหมู่กนินร เที้ยวแสวงหา  
แก้วมณีดวงประเสริฐอยู่ ได้เห็น  
ดวงแก้วมณีนั้น ณ ท่ามกลาง  
ยอดภูเข.

๑๓๘๔. แก้วมณีอันประเสริฐสุดสามารถ  
นำทรัพย์มาให้ (ตั้งใจปรารถนา)  
รุ่งโรจน์ชัชวาลย์ ด้วยหมู่บริวาร  
เป็นอันมาก สว่างไสวดั่งสายฟ้า  
ในอากาศกลางหา.



๑๓๘๕. ตมคคหี เวฬุริย์ มหคคหี  
มโนหรี นาม มหานุกาว่า  
อาชฌณมารุญห อโนมวณฺเณ  
ปกุกามิ เวหายสมนฺตลิกฺเข.

๑๓๘๖. โส อคมา นครี อินฺทปตฺตํ  
โอรุญฺหฺปาคณฺฉิ สภํ กุรุณํ  
สมาคเต เอกสฺตํ สมคฺเค  
อาหุยิตฺถ ยกฺโข อวิกมฺปมาโน.

๑๓๘๗. โกนีธ รมุณํ วมภาชีเต  
กมาภีเชยฺยาม วรฺทฺธเนน  
กมนฺตฺตรํ รัตนวรี ชินาม  
โก วาปี โน เชติ วรฺทฺธเนน.

๑๓๘๕. ปุณณกยักรัศ ครั้นเห็นแก้วมณี  
มีรัศมีผุดผ่อง ได้ถือเอาแก้วมณี  
นั้น อันเป็นแก้วไพฑูรย์ มีชื่อว่า  
มโนหรีจินดามีค่ามาก มีอำนาจ  
มาก เป็นผู้มีวรรณะไม่ทราม  
แผ่นซันหลังม้าสินธพ อาชาไนย  
เหาะหลีกไปในอากาศกลางหา.

๑๓๘๖. ปุณณกยักรัศ ได้เหาะไปยัง  
อินทปัตตนคร ลงจากหลังม้าแล้ว  
เข้าไปสู่ที่ประชุม ของชาวกรุงรัฐ  
ไม่กลัวเกรงพระราชอา ๑๐๑ พระ  
องค์ ที่ประชุมพร้อมเพรียงกัน  
อยู่ ณ ที่นั้น.

๑๓๘๗. กล่าวทำทนายด้วยสกาว่า บรรดา  
พระราชอา ในราชสมาคมนี้  
พระองค์ไหน จะทรงชิงเอาแก้ว  
อันประเสริฐ ของข้าพระองค์ได้  
หรือว่า ข้าพระองค์จะพึงชนะ  
พระราชอาองค์ไหน ด้วยทรัพย์  
อันประเสริฐ อนึ่ง ข้าพระองค์  
ชิงเอาแก้วอันประเสริฐยิ่ง กับ  
พระราชอาองค์ไหน หรือพระราช  
อาองค์ไหน จะทรงชนะข้าพระองค์  
ด้วยทรัพย์อันประเสริฐ.

๑๓๘๘. กุหิ นุ ฏฐเส ตว ชาตัญญิมิ  
น โกรพยสุเสว วโจ ตเวทัง  
อภิตาสี โน วณฺณนิกาย สพฺเพ  
อกุขาหิ เม นามญฺจ พนฺธเว จ.

๑๓๘๙. กจฺจายโน มาณวโกสุมิ ราช  
อนฺนนาโม อิติ มวฺหยนฺติ  
องฺเคสุ เม ฅาตโก พนฺธวา จ  
อกุเขน เทวสุมิ อิทานุปฺตโต.

๑๓๙๐. กิ มาณวสุสฺส รตนานิ อตฺถิ  
เย ตัง ชินฺนโต หเร อกฺขรฺตโต  
พฺหุณี รณฺณํ รตนานิ อตฺถิ  
เต ตวํ ทลิตฺุเท กถมาหุเยสิ.

๑๓๙๑. มโนหโร นาม มณิ มมายัง  
ธนาหริ มณิรตน์ อุฬารัง

๑๓๘๘. ชาตัญญิมิของท่าน อยู่ในแคว้นแคว้น  
ไหน ถ้อยคำของท่านนี้ มิใช่  
ถ้อยคำของชาวโกรัพยะ ท่าน  
มิได้กลัวเกรงเราทั้งปวง ด้วย  
รัศมีแห่งผิวพรรณ ท่านจงบอก  
ชื่อและพวกพ้องแก่เรา.

๑๓๘๙. ข้าแต่พระราชา ข้าพระองค์  
เป็นมาณพจกจ่ายนโคตร ญาติ  
และพวกพ้องของข้าพระองค์ อยู่  
ในแคว้นแคว้นอังคะ ย่อมเรียก  
ข้าพระองค์ว่า อนฺนนามะ(ผู้มี  
ชื่อไม่บอกพระองค์) ข้าแต่พระองค์  
ผู้ประเสริฐ ข้าพระองค์มาถึง  
เมืองนี้ ด้วยต้องการจะเล่นพนัน  
สกา.

๑๓๙๐. พระราชาผู้ชำนาญการเล่นสกา  
เมื่อทรงชนะ ท่านจะพืงนำแก้ว  
เหล่านใดไป แก้วเหล่านั้นของ  
มาณพมีอยู่หรือ แก้วของพระ  
ราชามีอยู่เป็นจำนวนมาก ท่าน  
เป็นคนเขี้ยใจ จะมาพนันกับ  
พระราชาเหล่านั้นได้อย่างไร.

๑๓๙๑. แก้วมณี ของข้าพระองค์ดวงนี้  
ชื่อว่า สามารถนำทรัพย์มาให้ได้  
ตั้งใจปรารถนา นักเลงเล่นสกา

อิหมญจ อาชณฺณํ อมิตตตปํ  
เอตํ เม ชินิตฺวา หเร อภฺขรฺตฺโต.

๑๓๙๒. เอโก มณิ มาณว ก็ กริสฺสติ  
เอชานิเยโก ปน ก็ กริสฺสติ  
พหุณี รณฺโณ รตนานิ อตฺถิ  
อาชานิยา วาตชวา อนฺปฺปกา.

โทหฬกณฺฑํ นาม.

ชนะข้าพระองค์แล้ว ฟังนำแก้ว  
มณีดวงประเสริฐ นำทรัพย์มาให้  
และม้าอาชาไนย เป็นที่เกรงขาม  
ของศัตรูนี้ไป.

๑๓๙๒. ดูกรรมาณพ แก้วมณีดวงเดียว  
จักทำอะไรได้ อนึ่งม้าอาชาไนย  
ตัวเดียว จักทำอะไรได้ แก้วของ  
พระราชามีเป็นอันมาก ม้า  
อาชาไนย ที่มีกำลังรวดเร็วดัง  
ลมพัดของพระราชามีมิใช่น้อย.

(นี้)ชื่อโทหฬกัณท์.

### มณิกณฺฑ

๑๓๙๓. อิทญฺจ เม มณิรตนํ  
ปสฺส ตวํ ทฺวิปทุตฺตม  
อิตฺถินํ วิคฺคหา เจตฺถ  
ปฺริสฺสานญฺจ วิคฺคหา.

๑๓๙๔. มิคานํ วิคฺคหา เจตฺถ  
สฺกุนานญฺจ วิคฺคหา

### มณีกัณท์

๑๓๙๓. ข้าแต่พระองค์ ผู้สูงสุดกว่า  
ประชาชน ขอพระองค์จงทอด  
พระเนตรแก้วมณีดวงนี้ของข้า-  
พระองค์ รูปหญิงและรูปชาย  
ปรากฏในแก้วมณีนั้น.

๑๓๙๔. รูปเนื้อและรูปนกปรากฏในแก้วมณี  
นั้น ขอพระองค์จงทอดพระเนตร

- นาคราชาเช สุปณฺณา จ  
มณฺิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
๑๓๙๕. หตฺถานีกํ รถานีกํ  
อสุเส ปตฺตํ จ วมฺมิเน  
จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตํ เสนํ  
มณฺิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
๑๓๙๖. หตฺถาโรเห อนิกฺกฺจ  
รติเก ปตฺติการเก  
พลคฺคานิ วิยฺหานิ  
มณฺิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
๑๓๙๗. ปุริ อฏฺฏาลสมฺปนฺนํ  
พหุปาการโตรณํ  
สิงฆาตเก สุกฺกมฺมฺโย  
มณฺิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
๑๓๙๘. เอลิกา ปริชาโย จ  
ป्लीฆํ อคฺคพานิ จ  
อฏฺฏาลเก จ ทฺวาเร จ  
มณฺิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
- พญาครุฑและพญานาค อัน  
ธรรมาติสร้างสรค้ไว้ ใน  
แก้วมณฺี.
๑๓๙๕. ขอเชิญทอดพระเนตร จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตํ-  
เสนา คือกองช้าง กองม้า  
กองรถ และกองเดินเท้าที่สวม  
เกราะ อันธรรมาติสร้างสรค้  
ไว้ ในแก้วมณฺีดวงนี้.
๑๓๙๖. ขอเชิญทอดพระเนตรพลทหารที่  
จัดไว้เป็นกรม ๆ คือ กรมช้าง  
กรมม้า กรมรถ กรมราบ  
อันธรรมาติสร้างสรค้ไว้ ใน  
แก้วมณฺีดวงนี้.
๑๓๙๗. ขอเชิญทอดพระเนตร พระนคร  
อันสมบุรณฺ์ด้วยป้อม มีกำแพง  
และค้ายเป็นอันมาก มีถนน  
๓ แพร่ง ๔ แพร่ง มีพื้นราบเรียบ  
อันธรรมาติสร้างสรค้ไว้แล้ว  
ในแก้วมณฺีดวงนี้.
๑๓๙๘. ขอเชิญทอดพระเนตร ระเบียบ  
เสาระเนียด คู กลอนประตู  
บานประตู และซุ้มประตู อัน  
ธรรมาติสร้างสรค้ไว้ ใน  
แก้วมณฺีดวงนี้.

๑๓๙๙. ปัสส โตรณมคฺเคสุ  
 นานาทีชคณา พหู  
 หัสสา โภญจา มยุรา จ  
 จกุกวากา จ กุกุกุหา.

๑๔๐๐. กุณาลกา พหู จิตฺรา  
 สิขินฺที ชีวชีวกา  
 นานาทีชคณาภิณฺณํ  
 มณิมฺหิ ปัสส นิมฺมิตฺ.

๑๔๐๑. ปัสส นครี สุปาการิ  
 อพฺภูตํ โลมหัสนํ  
 สมฺมุสฺสิตทฺธชฺชํ รมฺมํ  
 สุวณฺณวาลุกฺสนฺถตฺ.

๑๔๐๒. ปัสสเสตฺถ ปณฺณสาลาโย  
 วิภตฺตา ภาคโส มิตา  
 นิเวสเน นิเวเส จ  
 สนฺธิพฺยุเพฺห จ วิธิโย.

๑๔๐๓. ปานาคาเร จ โสณฺฑเท จ  
 สุนา โอิทนิยา ฆรา

๑๓๙๙. ขอเชิญทอดพระเนตรฝูงนกต่างๆ  
 มากมาย ที่เสาค่าย และหนทาง  
 คือฝูงหงส์ นกกระเรียน นกยูง  
 นกจากพราว และนกเขา อัน  
 ธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน  
 แก้วมณีดวงนี้.

๑๔๐๐. ขอเชิญทอดพระเนตร พระนคร  
 อันชุกชุมไปด้วยฝูงนกต่างๆ คือ  
 นกดุเหว่าลาย ไก่ฟ้า นกไพเราะดก  
 เป็นจำนวนมาก อันธรรมชาติ  
 สร้างสรรค์ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๐๑. ขอเชิญทอดพระเนตร พระนคร  
 อันแวดล้อมไปด้วยกำแพงทอง  
 เป็นนครนำอัศจรรย์ ขนพอง  
 สยองเกล้า เขาชกธงขึ้นประจำ  
 ราวด้วยทรายทอง นำรื่นรมย์  
 (อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน  
 แก้วมณีดวงนี้).

๑๔๐๒. ขอเชิญทอดพระเนตรบรรณศาลา  
 อันสมบุรณ์ด้วย สิ้นค้าต่างๆ  
 เรือน สิ่งของในเรือน ซอย และ  
 ถนนใหญ่ อันธรรมชาติสร้าง-  
 สร้างสรรค์ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๐๓. ขอเชิญทอดพระเนตร โรงสุรา  
 นักเลงสุรา พ่อครัว เชียง

- เวสี ๑ คณิกาโย ๑  
มณิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
๑๔๐๔. มาลากาเร ๑ ราชเก  
คณฺฐิกเก อถ ทุสฺสฺสีเก  
สุวณฺณกาเร มณิกาเร  
มณิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
๑๔๐๕. อาฬาริกเก ๑ สุเท ๑  
นฺนุญฺญนฺนุญฺญกคายิเน  
ปาณิสฺสเร กุมภกฺกุนิกเก  
มณิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
๑๔๐๖. ปสฺส เภริมฺพทิงฺคา ๑  
สงฺขา ปณฺวเทนฺทิตฺมา  
สพฺพญจ ตาลาวจรั  
มณิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
๑๔๐๗. สมฺมตาลญจ วิณญจ  
นจจคิตฺตํ สุวาทิตฺตํ  
ตุลฺยตาลิตสงฺฆญจ  
มณิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
- โรงครัว พ่อก้าว และหญิงแพศยา  
อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน  
แก้วมณีดวงนี้.
๑๔๐๔. ขอเชิญทอดพระเนตรช่างดอกไม้  
ช่างย่อมน ช่างปรุงของหอม  
ช่างทอผ้า ช่างทองและช่างแก้ว  
อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน  
แก้วมณีดวงนี้.
๑๔๐๕. ขอเชิญทอดพระเนตร ช่างของ-  
หวาน ช่างของคาว นักมหรสพ  
บางพวกพ่อนำขบร้อง บางพวก  
ปรบมือ บางพวกตีกลอง อัน  
ธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน  
แก้วมณีดวงนี้.
๑๔๐๖. ขอเชิญทอดพระเนตร กลอง  
ตะโพน สังข์ บัณเฑาะว์  
มโหระทึก และเครื่องดนตรี  
ทุกอย่าง อันธรรมชาติสร้างสรรค์  
ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.
๑๔๐๗. ขอเชิญทอดพระเนตร เปิงมาง  
กัณธดาบ และพิณ การพ่อนำ  
ขบร้อง เครื่องดนตรี คือ ดีด สี  
ตี เป่า อันเขาประโคนครีกครื้น  
อันธรรมชาติสร้างสรรค์ ไว้ใน  
แก้วมณีดวงนี้.

๑๔๐๘. ลงุฌิกา มุฏฐิกา เจตถ  
 มายากาธา จ โสภิยา  
 เวตาลิเก จ ชลฺลเ จ  
 มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺ.

๑๔๐๙. สมชฺชา เจตถ วตฺตนฺติ  
 อากิณฺณา นรนาธิโก  
 มญฺจาติมญฺเจ ภูมฺปิโย  
 มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺ.

๑๔๑๐. ปสฺส มลฺลเ สมชฺชสฺมิ  
 ไปณฺนเต ทิคฺคณฺ ภูชฺ  
 นีหเต นีหตมาเน จ  
 มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺ.

๑๔๑๑. ปสฺส ปพฺพตปาเทสุ  
 นานามิคคณา พหุ  
 สีหา พยคฺฆมา วราหา จ  
 อจฺจโกกตฺรจฺจโย.

๑๔๑๒. ปลสตา จ คฺวชา จ  
 มหีสฺวา โรหิตา รุฑ  
 เอณฺณยฺยา สรภาเจว  
 คณฺนิโน นิกฺกสฺสุกรา.

๑๔๐๘. ขอเชิญทอดพระเนตรนักกระโดด  
 นักมวยปล้ำ นักเล่นกล หญิง  
 ชายมีความงาม คนเฝ้ายาม  
 และช่างตัดผม อันธรรมชาติ  
 สร้างสรรค์ไว้ ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๐๙. แท้จริงในแก้วมณีนี้ มีงาน  
 มหรสพ อันเคลื่อนกล่นไปด้วย  
 ชายหญิง เชิญทอดพระเนตร  
 พื้นที่เป็นที่เล่นมหรสพบนเตียงที่  
 ช้อนกันเป็นชั้น ๆ อันธรรมชาติ  
 สร้างสรรค์ไว้ ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๑๐. ขอเชิญทอดพระเนตร นักมวย  
 ซึ่งกำลังต่อยกัน ด้วยแขนทั้งสอง  
 ในสนามเป็นที่เล่นมหรสพ ทั้ง  
 ผู้ชนะ ทั้งผู้แพ้ อันธรรมชาติ  
 สร้างสรรค์ไว้ ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๑๑. ขอเชิญทอดพระเนตร ผุ่งเนื้อ  
 ต่าง ๆ เป็นอันมาก ที่เชิงภูเขา  
 คือ ราชสีห์ เสือโคร่ง หมูป่า  
 หมี เสือดาว.

๑๔๑๒. แรด โคลาน กระบือ ละมั่ง  
 อีเก้ง เนื้อทราย ระมัด กวาง  
 สุกกรบ้าน.

๑๔๑๓. กททลีมิกา พหู จิตรา  
 วิฬาร่า สสกณฺณกา  
 นานามิคคณากิณฺณํ  
 มณฺนิมฺหิ ปสฺสุ นิมฺมิตฺตํ.

๑๔๑๔. นชฺชาโย . สุปตฺติตฺถาโย  
 โสวณฺณวาลุกสนฺนตฺตา  
 อจฺฉา สวณฺติ อมฺพุนิ  
 คจฺฉคฺมุพฺนิเวสิตา.

๑๔๑๕. กุมฺภิลลา มกรา เจตฺถ  
 สํสุมารา จ กจฺฉปา  
 ปาจฺฉินา พหุสา มจฺฉา  
 พลชา มุณฺชโรหิตา.

๑๔๑๖. นานาทิชคณากิณฺณา  
 นานทุมคณายุตฺตา  
 เวฬุริยผลกโรทาโย  
 มณฺนิมฺหิ ปสฺสุ นิมฺมิตฺตํ.

๑๔๑๗. ปสฺสุเสตฺถ ปุเกุชฺรณฺนิโย.  
 สุวิภตฺตฺตา จตฺตฺทิสฺสา

๑๔๑๓. ชะมด แมวป่า กระต่าย และ  
 กระแต ซึ่งมีอยู่มากมายหลาย-  
 หลาก ขอเชิญทอดพระเนตรฝูง  
 เนื้อต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่เกลื่อนกลาด  
 อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน  
 แก้วมณีดวงนี้.

๑๔๑๔. ในแก้วมณีดวงนี้ มีแม่น้ำ มีท่า  
 อันราบเรียบ ลาดด้วยทรายทอง  
 มีน้ำใสสะอาดไหลไปไม่ขาดสาย  
 เป็นที่อยู่อาศัยของฝูงปลา.

๑๔๑๕. อนึ่ง ในแม่น้ำนี้ มีฝูงจระเข้  
 มังกร ปลาฉลาม เต่า ปลา  
 สลาด ปลาสวาย ปลาค้าว  
 ปลาตะเพียน ท่องเที่ยวไปมา  
 ในแม่น้ำ (เชิญทอดพระเนตร  
 สัตว์น้ำเหล่านี้ อันธรรมชาติ  
 สร้างสรรค์ไว้ ในแก้วมณีดวงนี้).

๑๔๑๖. แม่น้ำชุกชุมด้วยฝูงนกนานาชนิด  
 ประกอบด้วย หมู่ไม้หลายหลาก  
 จงทอดพระเนตรเสียงดังแห่งแผ่น  
 แก้วไพฑูรย์ อันธรรมชาติสร้าง  
 สร้างสรรค์ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๑๗. ขอเชิญทอดพระเนตร สระ  
 ไบภรณี ในแก้วมณีดวงนี้ อัน  
 ธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้เรียบร้อย



นानาทิชคณาภิณฺณา  
 ปุณฺณโลมจฺจเสวิตา.

ดี ทั้ง ๔ ทิศ เกือบกล่นด้วย  
 ผุ่งนกต่างชนิด เป็นที่อยู่อาศัย  
 ของปลาใหญ่.

๑๔๑๘. สมณุตฺตทกสมฺปนฺนํ  
 มหิ สาคฺรกฺุณฺทลํ  
 อุเปตํ วนฺราเชภิ  
 มณฺิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺ.

๑๔๑๘. ขอเชิญทอดพระเนตร แผ่นดิน  
 อันมีน้ำล้อมโดยรอบ เป็นกุณฑล  
 แห่งสาคร ประกอบด้วยทิวป่า  
 ทั้งหลาย อันธรรมชาติสร้างสรรค์  
 ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๑๙. ปุรโต วิเทเห ปสฺส  
 โคยานิเย จ ปจฺจโต  
 กุรุโย ชมฺพทึปญฺจ  
 มณฺิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺ.

๑๔๑๙. ขอเชิญทอดพระเนตร ปุพพิเทห-  
 ทวีปข้างหน้า อมรโคยานทวีป  
 ข้างหลัง อุตตรกุรุทวีปข้างเหนือ  
 ชมพูทวีปข้างใต้ อันธรรมชาติ  
 สร้างสรรค์ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๒๐. ปสฺส จนฺทญฺจ สุริยญฺจ  
 โอิภาเสนฺเต จตฺตทิสฺสา  
 สินฺนํ อนุปริยายนฺเต  
 มณฺิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺ.

๑๔๒๐. (ขอเชิญทอดพระเนตรสิ่งอัศจรรย์  
 อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน  
 แก้วมณีดวงนี้พระเจ้าข้า) ขอ  
 เชิญ ทอดพระเนตรพระจันทร์  
 และพระอาทิตย์ อันเวียนรอบ  
 สิ้นรอบบรรพต ส่องสว่างไปทั่ว  
 ๔ ทิศ.

๑๔๒๑. สินฺนํ นิมฺวณฺตญฺจ  
 สาคฺรญฺจ มหิทฺธิยํ  
 จตฺตาโร จ มหाराเช  
 มณฺิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺ.

๑๔๒๑. (ขอเชิญทอดพระเนตรสิ่งอัศจรรย์  
 อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน  
 แก้วมณีดวงนี้พระเจ้าข้า) ขอ  
 เชิญ ทอดพระเนตรสิเนรุบรรพต  
 นิมวันตบรรพต สมุทรสาคร พื้น

๑๔๒๒. อารามะ วนคุมพะ จ  
ปาฎิเย จ สีลัจฉเย  
รมมะ ก็ปฺริสากิณฺณเ  
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
๑๔๒๓. ปารุสกันฺ จิตฺตลตฺติ  
มิสฺสกันฺ นนฺทนํ วนํ  
เวชยนฺตญฺจ ปาสาทํ  
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
๑๔๒๔. สุธมฺมํ ตาวตีสญฺจ  
ปาริจฺฉตฺตญฺจ ปุปฺพิตฺตํ  
เอราวณํ นาคราชานํ  
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
๑๔๒๕. ปสฺสเสตฺถ เทวกญฺญาโย  
นภา วิชฺชุนฺนาคคตา  
นนฺทเน วิจฺจุนฺตโย  
มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.
๑๔๒๒. แผ่นดินใหญ่ และทำวมหาราช  
ทั้ง ๔ อันธรรมาชาติสร้างสรรค  
ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.
๑๔๒๒. ขอเชิญทอดพระเนตร พุ่มไม้ใน  
สวนแผ่นดิน และเนินหิน อัน  
น่ารื่นรมย์ เกือบยกขึ้นไปด้วย  
พวกกินนร อันธรรมาชาติสร้าง  
สรรค ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.
๑๔๒๓. ขอเชิญทอดพระเนตรเหล่าสวน  
สรรค คือ ปารุสกันฺ จิตต-  
ลดาวัน มิสสกันฺและนันทวัน  
ทั้งเวชยันตปราสาท อันธรรมาชาติ  
สร้างสรรค ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.
๑๔๒๔. ขอเชิญทอดพระเนตร สุธรรม-  
เทวสภา ต้นปาริจฉตตกพฤษ  
อันมีดอกแย้มบาน และพญาช้าง  
เอราวณ ซึ่งมียู่ในดาวตึงสพิภพ  
อันธรรมาชาติสร้างสรรคไว้ ใน  
แก้วมณีดวงนี้.
๑๔๒๕. ขอเชิญทอดพระเนตรคูนางเทพ  
กัญญา อันทรงโฉมล้ำเลิศดัง  
สายฟ้าแลบ ออกจากกลีบเมฆ  
เที่ยวเล่นอยู่ในนันทวัน อัน  
ธรรมาชาติสร้างสรรคไว้ ใน  
แก้วมณีดวงนี้.

๑๔๒๖. ปัสเสตถ เทวกญญาโย  
เทวปุตตปโลภินี  
เทวปุตเต รมาเน  
มณิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺ.

๑๔๒๗. ปโรสหัสสํ ปาสาทะ  
เวปุริยผลกสนฺถเต  
ปชฺชสนฺเตน วณฺเณน  
มณิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺ.

๑๔๒๘. ดาวดีเส ๑ ยามะ ๑  
ตุสฺสิตะ จาปี นิมฺมิตะ  
ปรินิมฺมิตวสฺวัตติโน  
มณิมหิ ปสฺส นิมฺมิตฺ.

๑๔๒๙. ปัสเสตถ โปกฺขรณิโย  
วิปฺปสนฺโนทกา สุจฺฉิ  
มณฺฑทาลเกหิ สญฺจนฺนา  
ปทุมฺปฺปลเกหิ ๑.

๑๔๓๐. ทเสตถ ราชียะ เสตา  
ทสฺสนียา มโนรมา  
ฉ ปิงฺคลา ปณฺณรสา  
หฺลิตฺทา ๑ จตุทฺทส.

๑๔๒๖. ขอเชิญทอดพระเนตรเหล่านาง  
เทพกัญญา ผู้ประเล้าประโลม  
เทพบุตร ผู้อภิรมย์เหล่าเทพ-  
กัญญา อยู่ในนันทวันนั้น อัน  
อันธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ใน  
แก้วมณีดวงนี้ ขอเชิญทอดพระ  
เนตรเถิด พระเจ้าข้า.

๑๔๒๗. ขอเชิญทอดพระเนตร ปราสาท  
มากกว่าพัน ในดาวดั่งสพิภพ  
พื้นลาดด้วยแผ่นแก้วไพฑูรย์ มี  
รัศมีรุ่งเรือง อันธรรมชาติ  
สร้างสรรค์ ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๒๘. ขอเชิญทอดพระเนตรชั้นดาวดั่งสี  
ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี  
ชั้นปรินิมิตวสวัตติ อันธรรมชาติ  
สร้างสรรค์ ไว้ในแก้วมณีดวงนี้.

๑๔๒๙. ขอเชิญทอดพระเนตรสระโบกขรณี  
ในสวรรค์ชั้นนั้น ๆ มีน้ำใสสะอาด  
ดาราดาษไปด้วยบัวหลวง ดอก  
ปทุมและอุบล.

๑๔๓๐. ลายขาว ๑๐ แห่ง อันนำดู  
น่ารื่นรมย์ใจ ลายเหลืองอ่อน  
๒๑ แห่ง ลายเหลืองขมิ้น ๑๔  
แห่ง มีอยู่ในแก้วมณีนั้น.

๑๔๓๑. วีสติ ตตถ โสวณฺณา  
 วีสติ รชตามยา  
 อินฺทโคปกวณฺณาภา  
 ตาว ทิสฺสนฺติ ตีสฺติ.

๑๔๓๒. ทเสตฺถ กาทิโย จ จ  
 มณฺเฐฎฺฐา ปณฺจวีสติ  
 มิสฺสา พนฺธุกฺปฺเปเห  
 นิลุปลฺลวิจิตฺตกา.

๑๔๓๓. เอวํ สพฺพคฺสมฺปนฺนํ  
 อจฺฉิมนฺตํ ปภสฺสรํ  
 โอิธิสฺสํ กํ มหาราช  
 ปสฺส ตวํ ทฺวิปทุตฺตม.

มณิกณฺฑํ นาม.

๑๔๓๑. ลายสีทอง ๒๐ แห่ง ลายสีน้ำเงิน  
 ๒๐ แห่ง ลายสีแมลงค่อมทอง  
 ๓๐ แห่ง มีปรากฏอยู่ในแก้วมณี  
 ดวงนี้.

๑๔๓๒. ในแก้วมณีดวงนี้ มีลายดำ ๑๖  
 แห่ง มีลายแดง ๒๕ แห่ง อัน  
 เจือด้วยดอกชบา วิจิตรด้วย  
 ดอกบัวเขียว.

๑๔๓๓. ข้าแต่มหाराชผู้สูงสุดกว่าปวงชน  
 ขอเชิญพระองค์ ทอดพระเนตร  
 แก้วมณีดวงนี้ อันสมบุรณ์ด้วย  
 องค์ทั้งปวง มีรัศมีรุ่งเรืองผุดผ่อง  
 อันเป็นเขตแดนภาณีอย่างนี้.

(นี้) ชื่อมณีกัณท์.

### อกุบกณฺฑ

๑๔๓๔. อุปาคตํ ราช อุเปหิ ลกฺขํ  
 เนตาทิสํ มณฺริตฺนํ ตวตฺถ  
 ธมฺเมน ชียฺยาม อสฺาหเสน  
 ชิโต จ โน ชิปปมวากโรหิ.

### อักขกัณฺฑ

๑๔๓๔. ข้าแต่พระราชา กรรมในโรงเล่น  
 สกาสำเร็จแล้ว เชิญพระองค์  
 เสด็จไปทรงเล่นสกา แก้วมณี  
 เช่นนี้ของพระองค์ไม่มี เรา  
 ทั้งหลาย พึงชนะกันโดยธรรม

๑๔๓๕. ปญฺจาล ปจฺจุคฺคต สุรเสน  
มจฺฉา จ มทฺทา สห เกกเกภี  
ปสฺสนนฺตุ โนเต อสฺเสน ยฺทุธฺ  
น โน สภายํ น กโรนฺติ กิณฺจิ.

๑๔๓๖. เต ปาวิสฺสึ อกฺขมเทน มตฺตา  
ราชา กฺฐนํ ปุณฺณโก จาปี ยกฺโข  
ราชา กลี วิจินมคฺคเหสี  
กฏมคฺคหิ ปุณฺณโกปี ยกฺโข.

๑๔๓๗. เต ตตฺถ ชฺชเต อภโย สมากเต  
รณฺณํ สกาเส สชินนฺจ มชฺฉเ  
อเชสี ยกฺโข นรวิโรเสฏฺฐจํ  
ตตฺถปฺปนาโท ตฺมุโล พฺภว.

ไม่พึงชนะกัน โดยไม่ชอบธรรม  
ถ้าข้าพระองค์ จักชนะพระองค์  
ไซ้ไร ขอพระองค์อย่าทรงทำให้  
เนิ่นช้า.

๑๔๓๕. ข้าแต่พระเจ้าสุรเสนปัญจาละ ผู้  
โด่งดัง พระเจ้ามัจฉะและพระเจ้า  
มัททะ ทั้งพระเจ้าเอกกะ พร้อม  
ด้วยชาวชนบท ชื่อเกกกะ ขอจง  
ทอดพระเนตร ข้าพเจ้าทั้งสอง  
จะสู้กันด้วยสกา โดยไม่โอ้อวด  
กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี ไม่ได้  
ทำอะไร ๆ ไว้ให้เป็นสักขีพยาน  
ในที่ประชุมก็หาไม่.

๑๔๓๖. พระราชาของชาวกรุงรัฐ และ  
ปุณณกยักร์ ผู้มัวเมาด้วยการ  
เล่นสกา เข้าไปสู่โรงเล่นสกา  
แล้ว พระราชาทรงเลือกได้  
ลูกบาศก์ที่มีโทษ ทรงถือเอา  
ข้างปราชัย ฝ่ายปุณณกยักร์  
ได้ถือเอาข้างชนะ.

๑๔๓๗. พระราชา และปุณณกยักร์  
ทั้งสองนั้น เมื่อเจ้าพนักงานเอา  
สกามาพร้อมพร้อมแล้วได้เล่นสกา  
กันในโรงสกา นั้น ปุณณกยักร์  
ได้ชัยชนะพระราชา ผู้แก่ล้าคล้า

๑๔๓๘. ชโย มหาราช ปราชโย จ  
 อายุหัตถ์ อญฺญตรสฺส โหติ  
 ชนินฺท ชินฺโนสิ วรฺณธเนน  
 ชิตฺโต จ เม ชิปปมิวากโรหิ.

๑๔๓๙. หตฺถิ ควสฺสา มณฺนิกฺุณฺฑลา จ  
 ยญฺจาปี ตฺยหิ รตนํ ปจฺพฺยา  
 คณฺหาหิ กจฺจายน วริ ธนानํ  
 อาทาย เยนิจฺฉสิ เตน คจฺฉ.

ประเสริฐกว่านรชน ในระหว่าง  
 พระราชา ๑๐๑ พระองค์ และ  
 ทำกลางเพื่อนที่เหลือ เสีย  
 บ้านลื้อล้นได้มีขึ้น ในมณฑลสภา  
 นั้น ๓ ครั้ง.

๑๔๓๘. ข้าแต่มหาราชเจ้า ผู้ทรงเป็น  
 จอมนรชน บรรดาเราทั้งสองผู้  
 พยายามเล่นสกา ความชนะ  
 และความแพ้ ย่อมมีแก่คนใด  
 คนหนึ่ง เป็นธรรมดา (ถ้าพระองค์  
 ทรงชนะ ก็ทรงได้ทรัพย์อัน  
 ประเสริฐ แต่คราวนี้พระองค์  
 ทรงปราชัย ก็ทรงเสื่อมจากทรัพย์  
 เพราะเหตุนั้น พระองค์อย่าทรง  
 วิตกไปเลย) พระองค์ทรงเสื่อม  
 แล้วจากทรัพย์อันประเสริฐ อนึ่ง  
 ข้าพเจ้าชนะพระองค์แล้วขอโปรด  
 พระราชทานทรัพย์เป็นค่าพนัน  
 แก่ข้าพเจ้าเร็ว ๆเถิด.

๑๔๓๙. ช้าง ม้า โค แก้วมณี กุณฑล  
 และแก้ว อันประเสริฐกว่าทรัพย์  
 ทั้งหลาย มีอยู่ในแผ่นดินของเรา  
 ท่านจงรับเอาเถิด เชิญชวนเอาไป  
 ตามปรารถนา.

๑๔๔๐. หตฺถิ ควสุสา มณิกุณฺฑลา จ  
 ยญจาปี ตฺยหํ รตนํ ปจฺพยา  
 เตสํ วโร วิรุโร นาม กตฺตา  
 โส เม ชิตฺ ตํ เม อวากโรหิ.

๑๔๔๑. อตฺตา จ เม โส สรณํ คตี จ  
 ทีโป จ เลเณ จ ปฺรายนฺ จ  
 อสนฺตุเลยฺโย มม โส ธเนน  
 ปาณฺเนน เม สทิสฺโส เอส กตฺตา.

๑๔๔๒. จิรํ วิวาโท มม ตฺยฺหฺมสุส  
 กามญฺจ ปุจฺฉาม ตเมว คนฺตุวา  
 เอเสว โน วิวรตุ เอตมตฺถํ  
 ยํ วกฺขติ โหตุ ตถา อุกฺกนฺนํ.

๑๔๔๓. อทฺธา หิ สจฺจํ ภาณสิ  
 น จ มาณว สาหสิ

๑๔๔๐. ช้าง ม้า โค แก้วมณี กุณฑล  
 แก้วอย่างอื่น แต่บรรดาที่มีใน  
 แผ่นดินของพระองค์ (ข้าพเจ้า  
 ไม่ปรารถนา) วิรุบบัณทิต ชื่อว่า  
 เป็นแก้วอันประเสริฐกว่าทรัพย์  
 เหล่านั้น ข้าพเจ้าก็ชนะพระองค์  
 แล้ว ขอพระองค์จงพระราชทาน  
 วิรุบบัณทิต ผู้เป็นแก้วอันสูงสุด  
 นั้น แก่ข้าพเจ้าเถิดพระเจ้าข้า.

๑๔๔๑. วิรุบบัณทิตเป็นตัวของเรา เป็น  
 ที่พึ่ง เป็นคติ เป็นเกาะ เป็นที่  
 เร้น และเป็นทีไป ในเบื้องหน้า  
 ของเรา ท่านไม่ควรเปรียบ  
 วิรุบบัณทิตนั้น กับทรัพย์ของเรา  
 วิรุบบัณทิตนั้น เช่นกับชีวิตของ  
 เรา คือเป็นตัวเรา.

๑๔๔๒. การโต้เถียงกัน ของข้าพระองค์  
 และพระองค์ จะพึงมีเป็นกาล  
 ช้านาน ขอเชิญเสด็จไปถาม  
 วิรุบบัณทิตนั้นดีกว่า วิรุบบัณทิต  
 นั้น จงเปิดเผยเนื้อความนั้น  
 วิรุบบัณทิต จักกล่าวคำใดคำนั้น  
 จงเป็นอย่างนั้นแก่เราทั้งสอง.

๑๔๔๓. ดูกรรมาณพ ท่านพูดจริงแท้  
 ที่เดียว และไม่พูดผลุนผลัน เรา

ตเมว คนุตฺวา ปุจฺฉาม  
เตน ตฺสฺสามุโภ ชนา.

๑๔๔๔. สจฺจํ นุ เทวา วิทฺหุ กุณฺโณ  
ธมฺเม จิตฺ วิธุรฺนฺนาม มจฺจํ  
ทาโสสิ รณฺโอบ อถฺวาสิ ภาติ  
วิธุโรติ สงฺขยา กตฺเมสิ โลก.

๑๔๔๕. อามายทาสาปี ภวนฺติ เหเก  
ธเนน กิตาปี ภวนฺติ ทาสา  
สยฺปิ เหเก ทาสา อุปยฺนฺติ  
ภยา ปนฺนฺนาปี ภวนฺติ ทาสา.

๑๔๔๖. เอเต นรานํ จตุโรว ทาสา  
อทุธา หิ โยนิโต อหฺปี ทาโส  
ภโว จ รณฺโอบ อภโว จ รณฺโอบ  
ทาโสหํ เทวสุส ปรีปี คนุตฺวา  
ธมฺเมน มํ มาณว ตฺยฺห ทชฺชา.

๑๔๔๗. อยฺปิ ทฺติโย วิชโย มมชฺช  
ปฺภูโจ หิ กตฺตา วิวริตฺถ ปณฺหํ

ไปตามวิธรรบัตินั้นเกิด เรา  
ทั้งสอง จงยินดีคำที่วิธรรบัตินั้น  
พูดนั้น.

๑๔๔๔. เทวดาทั้งหลายย่อมรู้จักอำมาตย์  
ในแคว้นกัรรฐ ชื่อว่าวิธรรเป็น  
ผู้ตั้งอยู่ในธรรมจริงหรือ การนับ  
ชื่อว่าวิธรรในโลกนั้น ท่านเป็น  
อะไร เป็นทาสหรือเป็นพระ-  
ประยูรญาติของพระราชา.

๑๔๔๕. บรรดาหมื่นรชน ทาส(ในโลกนี้)  
มี ๔ จำพวก คือ ทาสครอก  
จำพวก ๑ ทาสไถ่มาด้วยทรัพย์  
จำพวก ๑ ทาสที่ยอมตัวเป็น  
ข้าเฝ้าจำพวก ๑ ทาสเชลย  
จำพวก ๑ แม้ข้าพเจ้า ก็เป็น  
ทาสโดยกำเนิดแท้ทีเดียว.

๑๔๔๖. ความเจริญก็ตาม ความเสื่อม  
ก็ตามจะมีแก่พระราชา แม้  
ข้าพเจ้าจะไปยังที่อื่น ก็คงเป็นทาส  
ของสมมติเทพนั่นเอง ดูกรรมาณพ  
พระราชา เมื่อจะพระราชทาน  
ข้าพเจ้า ให้เป็นค่าพนนแก่ท่าน  
ก็พึงพระราชทานโดยธรรม.

๑๔๔๗. วันนี้ความชนะได้มีแก่ข้าพระองค์  
เป็นครั้งที่ ๒ เพราะว่าวิธรรบัตินั้น



อธมฺมรุโป วต ราชเสฏฺโฐ  
สุภาสิตํ นานุชานาสี มยฺหํ.

ผู้เป็นปราชญ์อันเข้าพระองค์ถาม  
แล้ว ได้เปิดเผยปัญหาให้แจ่มแจ้ง  
แก่ข้าพระองค์ในท่ามกลางบริษัท  
นี้ แต่พระราชารู้ประเสริฐไม่ทรง  
ตั้งอยู่ในธรรมหนอ ทรงทราบคำ  
อันวิรุทธบัณฑิตกล่าวดีแล้วไม่ทรง  
ยอมให้วิรุทธบัณฑิตแก่ข้าพระองค์.

๑๔๔๘. เอวญฺจ โน โส วิวริตฺถ ปญฺหํ  
ทาโสหฺมสมฺมิ น จ ไซฺสมฺมิ ภาติ  
คณฺหาหิ กจฺจายน วรํ ฐนํ  
อาทาย เยนิจฺฉลฺลิตฺเตน คจฺฉ.

๑๔๔๘. ดูกรรมาณพผู้กระจายนโคตร ถ้า  
วิรุทธบัณฑิตนั้น เปิดเผยปัญหา  
แก่เราทั้งหลายอย่างนี้ว่า เราเป็น  
ทาส เราหาเป็นญาติไม่ ท่าน  
จงรับเอาวิรุทธบัณฑิตผู้เป็นทรัพย์  
อันประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งหลาย  
พาไปตามที่ท่านปรารถนาเถิด.

อกุชกณฺฑํ นาม.

(นี้)ชื่ออักษกัณฑ์.

### มรवासปญฺหา

๑๔๔๙. วิรุฑฺ วสฺมานสุส  
คณฺจสุส สกํ ฆรํ  
เขมา วุตฺติ กถํ อสุส  
กถนฺนุ อสุส สงฺคโห.

### มรवासปญฺหา

๑๔๔๙. ท่านวิรุทธบัณฑิต คฤหัสถ์ผู้อยู่  
ครองเรือน จะพึงมีความ  
ประพฤติ อันปลอดภัยได้อย่างไร  
ไร จะพึงมีความสงเคราะห์ได้  
อย่างไร.

๑๔๕๐. อพฺยาปชฺฌมํ กถํ อสฺส  
 สจฺจวาที จ มาณโว  
 อสฺมา โลกกา ปรี โลกํ  
 กถํ เปจฺจ น โสจติ.

๑๔๕๑. ตํ ตตฺถ คติมา ธิติมา  
 มติมา อตฺถทสฺสีมา  
 สงฺฆาตา สพฺพธมฺมานํ  
 วิธุโร เอตทพฺพรวิ

๑๔๕๒. น สาธารณทวารสฺส  
 น ภูณฺเช สาธุเมกโก  
 น เสเว โลกายติกํ  
 เนตํ ปญฺญา ย วฑฺฒนํ.

๑๔๕๓. สึลฺวา วตฺตสมฺปนฺโน  
 อปฺปมตฺโต วิจกฺขณ  
 นิวาตวตฺติ อตฺถทฺโธ  
 สุรโต สขิลो มุทุ.

๑๔๕๐. จะพึงมีความไม่เบียดเบียน ได้  
 อย่างไม่ และอย่างไรมาณพ  
 จึงจะชื่อว่า มีปรกติกกล่าวคำ  
 สัตย์ จากโลกนี้ ไปยังโลกหน้า  
 อย่างไม่ จึงจะไม่เศร้าโศก.

๑๔๕๑. ท่านวิรุรบัณฑิตผู้มีคติ มีความ  
 เพียร มีปัญญา มีอรรถธรรม  
 อันสุขุม กำหนดรู้ธรรมทั้งปวง  
 ได้กราบทูลพระราชานั้น ใน  
 โรงธรรมนั้นว่า

๑๔๕๒. ผู้ครองเรือน ไม่ควรคบหญิง  
 สาธารณะเป็นภรรยา ไม่ควร  
 บริโภคอาหารมีรสอร่อยแต่ผู้เดียว  
 ไม่ควรชองเสพถ้อยคำ อันให้ติด  
 อยู่ในโลก (ไม่ให้สววรรคินิพพาน)  
 เพราะถ้อยคำเช่นนั้น ไม่ทำให้  
 ปัญญาเจริญ.

๑๔๕๓. ผู้ครองเรือนพึงเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์  
 ด้วยวัตร ไม่ประมาท มีปัญญา  
 เครื่องสอดส่องเหตุผล มีความ  
 ประพฤติถ่อมตน ไม่เป็นคน  
 ตระหนี่เหนียวแน่น เป็นผู้สงบ-  
 เสงี่ยม กล่าวถ้อยคำจับใจ  
 อ่อนโยน.

๑๔๕๔. สงคเหตวา จ มิตฺตานํ  
 สํวิภาคิ วิธานวา  
 ตปฺเปยฺย อนฺนปาเนน  
 สทา สมณพฺรหฺมณเณ.

๑๔๕๕. ธมฺมกาโม สุตาธาโร  
 ภเวยฺย ปริปุจฺจโก  
 สกุกจํ ปยิริฐปาเสยฺย  
 สีลวนฺเต พหุสฺสุเต.

๑๔๕๖. ฆรมาวสฺमानสฺส  
 คณฺฐจฺจสฺส สกํ ฆริ  
 เขมา วุตฺติ สียา เอวํ  
 เอวํ นุ อสฺส สงคโห.

๑๔๕๗. อพฺยาปชฺโชโม สียา เอวํ  
 สจฺจวาที จ มาณโว  
 อสฺมา โลกา ปรี โลกํ  
 เอวํ เปจฺจ น โสจติ.

ฆราวาสปญฺหา นาม.

๑๔๕๔. ผู้ครองเรือน พึงเป็นผู้สงเคราะห์  
 มิตรจำแนกแจกทาน รู้จักจัดทำ  
 พึ่งบำรุงสมณพราหมณ์ ด้วย  
 ข้าว น้ำ ทุกเมื่อ.

๑๔๕๕. ผู้ครองเรือน พึงเป็นผู้ไคร้ธรรม  
 จำทรงอรรถธรรม ที่ได้สดับมา  
 แล้ว หมั่นไต่ถาม พึ่งเข้าไปหา  
 ท่านผู้มีศีลเป็นพหูสูตโดยเคารพ.

๑๔๕๖. คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน มีเรือนเป็น  
 ของตน พึงมีความประพฤติ  
 ปลอดภัยได้อย่างนี้ พึงมีความ  
 สงเคราะห์ได้อย่างนี้.

๑๔๕๗. จะพึงมีความไม่เบียดเบียนกันได้  
 อย่างนี้ และมาณพพึงปฏิบัติ  
 อย่างนี้ จึงจะชื่อว่า มีปรกติกกล่าว  
 คำสัตย์ จากโลกนี้แล้ว ไปยัง  
 โลกหน้า จะไม่เศร้าโศกด้วย  
 อาการอย่างนี้แล.

(นี้) ชื่อฆราวาสปัญญา.

## ลักษณะกณท

๑๔๕๘. เอหิทานิ คมิสฺสาม  
 ทินฺโน โน อีสฺสเรน เม  
 มเมวตฺถํ ปฏิปชฺช  
 เอส ธมฺโม สนนฺตโน.
๑๔๕๙. ชานามิ มาณว ตยาหฺมสฺมิ  
 ทินฺโนหฺมสฺมิ ตว อีสฺสเรน  
 ตีหฺนฺจ ตํ วาสเยมฺ อคาเร  
 เยนทฺธฺนา อนุสาเสมฺ ปฺตฺเต.
๑๔๖๐. ตมฺเม ตถา โหตุ วเสมฺ ตีหิ  
 กุรุติ ภาวํ อชฺช สฺมเรสุ กิจฺจ  
 อนุสาสตี ปฺตฺตทาเร ภาวชฺช  
 ตถา ตยิ เปจฺจ สุชี ภาเวยฺย.
๑๔๖๑. สาธุติ วตฺวาน ปฺนฺตกาโม  
 ปกฺกามิ ยกฺโข วิธฺเรน สทฺธิ

## ลักษณะกัณฑ์

๑๔๕๘. ท่านจงมา เราจักไปเดี๋ยวนี้แหละ  
 พระเจ้าแผ่นดิน ผู้เป็นอิศราธิบดี  
 พระราชทานท่านให้แก่ข้าพเจ้า  
 แล้ว ขอให้ท่านจงปฏิบัติประโยชน์  
 แก่ข้าพเจ้า ธรรมนี้เป็นธรรมเก่า.
๑๔๕๙. ดูกรรมาณพ ข้าพเจ้าย่อมรู้ว่า  
 ท่านได้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่  
 สมเด็จพระเจ้าธัญชัย ผู้เป็น  
 อิศราธิบดี พระราชทานแก่ท่าน  
 แต่ว่า ข้าพเจ้าขอให้ท่านพักอยู่  
 ในเรือนนี้สัก ๓ วัน ขอให้ท่าน  
 ยับยั้งอยู่ ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้า  
 สั่งสอนบุตรและภรรยา ก่อน.
๑๔๖๐. คำที่ท่านกล่าวนั้น จงมีแก่  
 ข้าพเจ้าเช่นนั้น ท่านพึงพักอยู่  
 ตลอด ๓ วันตั้งแต่วันนี้ ท่าน  
 จงทำกิจในเรือนทั้งหลาย ท่าน  
 จงสั่งสอนตั้งแต่วันนี้โดยประการ  
 ที่เมื่อท่านไปแล้ว บุตรภรรยา  
 ของท่านที่อยู่ข้างหลัง จะพึงมี  
 ความสุข.
๑๔๖๑. ปุณณกยักรัษ ผู้มีสมบัติอันน่าใคร่  
 มากมาย ครั้นกล่าวว่า ดีละ ดังนี้

ตี กุณฺชราชญฺญหยาณฺุจิณฺณํ  
ปาเวกฺขิ อนฺุเตปุรมริยเสฏฺโฐ.

ได้หลีกไปพร้อมวิรุทธบัณฑิต เป็น  
ผู้มีมรรยาท อันประเสริฐสุด  
เข้าไปภายในบ้าน ของวิรุทธ-  
บัณฑิต อันบริบูรณ์ด้วยช้างและ  
ม้าอาชาไนยนั้น.

๑๔๖๒. โกลฺยจํ มยฺยุรญฺจ ปิยํ จ เกตํ  
อุปาคมิ ตตฺถ สฺรมมรूपิ  
ปหฺุตภกฺขิ พหฺุอนฺุณปานํ  
มสฺกุกสาริ วีย วาสวสฺส.

๑๔๖๒. ปราสาทของพระมหาสัตว์ มีอยู่  
๓ หลัง คือ โกลฺยปราสาท ๑  
มยฺยุรปราสาท ๑ ปิยเกตปราสาท  
๑ ในปราสาททั้ง ๓ หลังนั้น  
พระมหาสัตว์ ได้พาปุณณกยักร์  
เข้าไปยังปราสาท (เป็นที่อยู่  
ของตน) อันเป็นที่น่ารื่นรมย์ มี  
ภัณฑหารบริบูรณ์ มีข้าว น้ำ  
เป็นอันมาก ประดุจดั่งมัสก-  
กสารภพ วิมานของท้าววาสวะ  
ณะนั้น.

๑๔๖๓. ตตฺถ นจฺจนฺติ คายนฺติ  
อวฺุหยนฺติ วราวริ  
อจฺจรา วีย เทเวสุ  
นาริโย สมลฺกุตตา.

๑๔๖๓. นารีทั้งหลาย ผู้ประดับประดา  
งดงาม ดังนางเทพอัปสรใน  
เทวโลก ฟ้อนรำขับร้องเพลง  
อันไพเราะจับใจ กล่อมปุณณก-  
ยักร์ อยู่ในปราสาทนั้น.

๑๔๖๔. สมฺมุคฺคิตฺวา ปมทาหิ ยกฺขิ  
อนฺุเนน ปาเนน จ ฐมฺมปาโล  
อตฺตตฺถเมวานฺุจิณฺตยฺนฺุโต  
ปาเวกฺขิ ภริยาย ตทา สกาเส.

๑๔๖๔. พระมหาสัตว์ ผู้รักษาธรรม  
รับรองปุณณกยักร์ ด้วยนาง  
บำเรอที่น่ายินดี ทั้งข้าวและน้ำ  
แล้วคิดถึงประโยชน์ ของตน

๑๔๖๕. ตั้ จนนทนคนุทธธานุสิตตตั้  
 สุนนุณชมุโพนทนิกขสาทิสั้  
 ภริยั้ อวจ เอหิ สุนเณหิ โภติ  
 ปุตตานิ อามนุตย ตมพเนตเต.

๑๔๖๖. สุตวาน วากุยั้ ปติโน อโนชา  
 สุนิสั้ อวจ ตมพนชั้ สุนेतตตั้  
 อามนุตย จมมธรานิ เจเต  
 ปุตตานิ อินทวรปุปผสาเม.

๑๔๖๗. เต อาคเต มุทุณิ ธมฺมปาไล  
 จุมพิตวา ปุตเต อวิกมฺปมาโน  
 อามนุตยิตวาน อโวจ วากุยั้  
 ทินฺโนหิ รญฺญา อธิ มาณวสุส.

๑๔๖๘. ตสฺสชฺชหิ อตฺตสฺสึ วิเธยฺโย  
 อาทาย เยนิจฺฉติ เตน คจฺฉติ

เท่านั้นได้ไปในสำนักแห่งภรรยา  
 ในกาลนั้น.

๑๔๖๕. พระมหาสัตรีได้กล่าวกะภรรยา  
 นั้น ผู้ลอบได้ด้วยจุนจันท์และ  
 คัณธรส มีผิวพรรณผุดผ่องดุจ  
 แห่งทองชมพูทว่า ดูกรนาง  
 ผู้เจริญ ผู้มีดวงเนตรอันแดงงาม  
 มาเนื้เกิด เจ้าจงเรียกบุตรธิดา  
 มาฟังคำสั่งสอน.

๑๔๖๖. นางอโนชาได้ฟังคำของสามีแล้ว  
 ได้กล่าวกับลูกสะไภ้ ผู้มีเล็บแดง  
 มีตาอันงามว่า ดูกรเจ้าผู้มี  
 ผิวพรรณดุจดอกนิลบุล เจ้าจง  
 เรียกบุตรของเราผู้ทรงโล่ เป็น  
 ผู้แก้ล้าล้าสามารถเหล่านั้นมา.

๑๔๖๗. พระมหาสัตรี ผู้รักษารธรรม  
 ได้จุมพิตบุตรธิดาผู้มาแล้วนั้น ที่  
 กระหม่อม ไม่หวั่นไหวอยู่ เรียก  
 บุตรธิดามาพร้อมแล้ว ได้กล่าว  
 สั่งสอนว่า พระราชาในพระนคร  
 อินทปัตตะนี ได้พระราชทานพ่อ  
 แก่มาณพแล้ว.

๑๔๖๘. พ่อเพียงมีความสุขส่วนตนเอง ได้  
 เพียง ๓ วัน ตั้งแต่นั้นไป พัน

อหฺญจ โว อนุสาสิตุ อาคโตสมิ  
กถิ อหิ อปริตตาย คจฺเฉ.

จากนั้นไป พ่อก็ต้องเป็นไปใน  
อำนาจของมาณพนั้น เขาจะ  
พาพ่อไปตามที่เขาปรารถนา ก็  
พ่อมา เพื่อสั่งสอนลูกทั้งหลาย  
เพราะยังไม่ได้ทำเครื่องป้องกันให้  
แก่ลูกทั้งหลายแล้ว พ่อจะฟังไป  
ได้อย่างไร.

๑๔๖๙. สเจ โว ราชา กุรุฏฐวาสิ  
ชนสนุโธ ปุจฺเฉยฺย ปหุตกาโม  
กิมานิกานาถ ปุเร ปุราณิ  
กิ โว ปิตา อนุสาเส ปุรตฺถา.

๑๔๖๙. ถ้าว่าพระราชา ผู้ปกครองกุรุรัฐ  
ผู้มีราชสมบัติอันน่าใคร่ เป็น  
อันมาก ทรงต้องการกัลยาณมิตร  
จะฟังตรัสถามลูกทั้งหลาย ว่า  
เมื่อก่อนเจ้าทั้งหลาย ย่อมรู้เหตุ  
เก่า ๆ อะไรบ้าง พ่อของเจ้า  
ทั้งหลาย ได้พำสอนอะไรไว้ใน  
กาลก่อนบ้าง.

๑๔๗๐. สมานาสนา โหถ มยา จ สพฺเพ  
โก นิธ รณฺโณ อพฺภติโก มนุสฺโส  
ตมณฺชลิ กิริย วเทถ เอว  
มา เทว เทว น หิ เอส ธมฺโม  
วียคฺมราชสฺส นิหีนชจฺจ  
สมานาสโน เทว กถิ ภาเวยฺย.

๑๔๗๐. ถ้าพระราชา จะฟังมีพระราช  
โองการ ตรัสว่า เจ้าทั้งปวงเป็น  
ผู้มีอาสนะเสมอกันกับเรา ใน  
ราชสกุลนี้ มนุษย์คนใด ซึ่งจะมี  
ราชสกุล สมควรกับพระราช  
ไม่มี ลูกทั้งหลาย ฟังถวายบังคม  
กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์  
ผู้ประเสริฐ พระองค์อย่าได้รับสั่ง  
อย่างนี้เลยพระเจ้าข้า เพราะ  
ข้อนี้ไม่ใช่ธรรมเนียม ขอเดชะ

ข้าพระองค์ มีชาติอันต่ำต้อย  
ไม่สมควรมีอาสนะ เสมอด้วย  
พระองค์ผู้สูงศักดิ์ เหมือน  
สุนัขจิ้งจอก ผู้มีชาติต่ำต้อย  
จะพึงมีอาสนะ เสมอด้วยพญา-  
ไกรสรราชสีห์ อย่างไรได้  
พระเจ้าข้า.

ลกฺขณกณฺหํ นาม.

(นี้)ชื่อลักษณกัณท์.

### ราชสวัสดิ

๑๔๗๑. โส จ ปุตฺเต อมฺจุเจ จ  
    ภาตโย สุททชฺชเน  
    อลีนมนสงฺกปฺโป  
    วิธุโร เอตทพฺุริ
๑๔๗๒. เถยฺยยา ราชสวัสดิ  
    นีสิตฺตฺวา สุนาถ เม  
    ยถา ราชกฺลํ ปตฺโต  
    ยสํ โปโส นิคฺจฺจติ.
๑๔๗๓. น หิ ราชกฺลํ ปตฺโต  
    อญฺญาโต ลภเต ยสํ

### ราชวัสติ

๑๔๗๑. วิธุรบัณฑิตัน มีคามดำริแห่ง  
    ใจไม่หดหู่ ได้กล่าวกับบุตรธิดา  
    ญาติมิตรและเพื่อนสนิทว่า
๑๔๗๒. ดูกรลูกรักทั้งหลาย ลูกทั้งหลาย  
    จงมานั่งฟังราชวัสติ อันเป็นเหตุ  
    ให้บุคคล ผู้เข้าไปสู่ราชสกุล  
    ได้ประสพยศ.
๑๔๗๓. ผู้เข้าไปสู่ราชสกุล ที่พระราชา  
    ยังไม่ทรงทราบ (ความสามารถ)



นาตีสูโร นาติทุมเมโธ  
นปฺปมตฺโต กุทาจนฺ.

๑๔๗๔. ยทาสฺส สึลฺลํ ปณฺณญจ  
โสเจยฺยญฺจาธิกจฺจติ  
อถ วิสฺสาสเต ตมฺหิ  
คฺยุหฺญจฺสฺส น รกฺขติ.

๑๔๗๕. ตฺลภา ยถา ปคฺคฺหิตา  
สมทณฺฑทา สุธาริตา  
อชฺฌมิฏฺโง น วิกรมเปยฺย  
ส ราชวสตี วเส.

๑๔๗๖. ตฺลภา ยถา ปคฺคฺหิตา  
สมทณฺฑทา สุธาริตา  
สพฺพพานิ อภิสฺมุโณนฺโต  
ส ราชวสตี วเส.

๑๔๗๗. ทิวา วา ยทิ วา รตฺตตี  
ราชกิจฺเจสฺส ปณฺทิตฺโต

ย่อมไม่ได้ยศ ราชเสวกไม่ควร  
กล้าเกินไป ไม่ควรจะฉลาด  
เกินไป ควรเป็นผู้ไม่ประมาท  
ในกาลทุกเมื่อ.

๑๔๗๔. เมื่อใดพระราชา ทรงบรรลุความ  
ประพัตติปรกติ ปัญญาและ  
ความบริสุทธิ์ของราชเสวกนั้น  
เมื่อนั้น ย่อมทรงวางพระทัยใน  
ราชเสวกนั้น และไม่ทรงรักษา  
ความลับ.

๑๔๗๕. ราชเสวก อันพระราชาตรัสใช้  
ไม่ควรหวั่นไหว ด้วยอำนาจ  
จันทาคติเป็นต้น ดังตราฐ ที่  
บุคคลประคอง ให้มีคั่นเสมอ  
เที่ยงตรงดี ฉะนั้น ราชเสวกนั้น  
พึงอยู่ในราชสำนักได้.

๑๔๗๖. ราชเสวกนั้น พึงตั้งใจกระทำ  
ราชกิจทุกอย่าง ให้เสมอดันเสมอ  
ปลาย เหมือนตราฐที่บุคคล  
ประคอง ให้มีคั่นเสมอเที่ยงตรง  
ดี ฉะนั้น ราชเสวกนั้นพึงอยู่ใน  
ราชสำนักได้.

๑๔๗๗. ราชเสวก ต้องเป็นคนฉลาดใน  
ราชกิจ อันพระราชาตรัสใช้ใน

- อชฺฌมิฏฺโฐ น วิกรมเปยฺย  
 ส ราชวสตี วเส.
๑๔๗๘. ทิวา วา ยทิ วา รตฺตี  
 ราชกิจฺเจสุ ปณฺหิตโต  
 สพฺพานิ อภิสฺมุโณโต  
 ส ราชวสตี วเส.
๑๔๗๙. โย จสุสฺ สุกโต มคฺโค  
 รณฺโณ สุปฺภียาติโต  
 น เตน วุตฺโต คจฺเจยฺย  
 ส ราชวสตี วเส.
๑๔๘๐. น รณฺโณ สมฺกั ภูณฺเช  
 กามโณเค กุทาจนํ  
 สพฺพตฺถ ปจฺจโต คจฺเจ  
 ส ราชวสตี วเส.
๑๔๘๑. น รณฺโณ สทิสฺสํ วตฺถํ  
 น มาลํ น วิเลปนํ  
 อากปฺปี สรกฺตฺตี วา  
 น รณฺโณ สทิสฺมาจเร

เวลากลางวันหรือกลางคืนก็ตาม  
 ไม่พึงหวาดหวั่นในการทำราชกิจ  
 นั้น ๆ ราชเสวกนั้น พึงอยู่ใน  
 ราชสำนักได้.

๑๔๗๘. ราชเสวกนั้น ต้องเป็นคนฉลาด  
 ในราชกิจ ตั้งใจทำราชกิจ  
 ทุกอย่างในกลางวันหรือกลางคืน  
 ให้สำเร็จไปโดยเรียบร้อย พึงอยู่  
 ในราชสำนักได้.
๑๔๗๙. ทางใดที่เขาตกแต่งไว้เรียบร้อยดี  
 สำหรับพระราชา ราชเสวกถึง  
 พระราชาทรงอนุญาตแล้ว ก็ไม่  
 ควรเดินโดยทางนั้น ราชเสวก  
 นั้น พึงอยู่ในราชสำนักได้.
๑๔๘๐. ราชเสวก ไม่พึงบริโภคสมบัติ  
 ที่น่าใคร่ ทัดเทียมกับพระราชา  
 ในกาลไหน ๆ ควรเดินข้างหลัง  
 ในทุกสิ่งทุกอย่าง ราชเสวกนั้น  
 พึงอยู่ในราชสำนักได้.
๑๔๘๑. ราชเสวก ไม่ควรใช้สอยประดับ  
 ประดา เสื้อผ้า มาลา เครื่อง  
 ลูบไล้ ทัดเทียมกับพระราชา ไม่  
 พึงประพฤติกิริยาหรือพูดจา  
 ทัดเทียมกับพระราชา ควรทำ

- อณฺเฏ กเรยฺย อากปฺปิ  
ส ราชวสตี วเส.
๑๔๘๒. กิเพ ราชา อมฺจุเจหิ  
ภริยาหิ ปริวาริตโต  
นามจฺโจ ราชภริยาสุ  
ภาวํ กุพฺพเพถ ปณฺชิตโต.
๑๔๘๓. อนฺนุทฺธโต อจฺปโล  
นิปโก สํวฺตินฺนุทฺธิโย  
มโนปณฺธิสฺสมปฺนุโน  
ส ราชวสตี วเส.
๑๔๘๔. นาสุส ภริยาหิ กิเพยฺย  
น มนฺนุเตยฺย รโหคโต  
นาสุส โกสาธนํ คณฺนุเห  
ส ราชวสตี วเส.
๑๔๘๕. น นินฺทํ พหุ มณฺณเวยฺย  
น มทาย สุรมฺปิเว  
นาสุส ทายเ มิเค หณฺณเ  
ส ราชวสตี วเส.
๑๔๘๖. นาสุส ปิจฺจํ น ปฺลุลงกํ  
น โภจฺจํ น นาวํ ฐถํ
- อากปฺกิริยาเป็นอย่างอื่น ราชเสวก  
นั้น พึงอยู่ในราชสำนักได้.
๑๔๘๒. พระราชา ทรงสำราญอยู่กับ  
หมู่อำมาตย์ อันสนมก้านัลใน  
เฝ้าแหนอนอยู่ เสวกามาตย์เป็น  
คนฉลาด ไม่พึงกระทำการทอด  
สนิท ในพระสนมก้านัลใน.
๑๔๘๓. ราชเสวก ไม่ควรเป็นคนฟุ้งซ่าน  
ไม่คะนองกาย วาจา มีปัญญา  
เครื่องรักษาตน สำรวมอินทรีย์  
สมบูรณ์ด้วยการตั้งใจไว้ดี ราช-  
เสวกนั้น พึงอยู่ในราชสำนักได้.
๑๔๘๔. ราชเสวก อยู่ในที่ลับไม่ควรเล่น  
หัว เจรจาปราศรัยกับพระสนม  
ก้านัลใน ไม่ควรถือเอาทรัพย์  
จากพระคลังหลวง ราชเสวกนั้น  
พึงอยู่ในราชสำนักได้.
๑๔๘๕. ราชเสวก ไม่พึงเห็นแก่การ  
หลับนอนมากนัก ไม่พึงดื่มสุรา  
จนเมามาย ไม่พึงฆ่าเนื้อใน  
สถานที่พระราชทานอภัย ราช-  
เสวกนั้น พึงอยู่ในราชสำนักได้.
๑๔๘๖. ราชเสวก ไม่พึงขึ้นร่วมพระตั้ง  
ราชบัลลังก์ พระราชอาสน์

สมมโตมเหสี อารุพเห  
ส ราชวสดี วเส.

๑๔๘๗. นาติทุเร ภาเช ญโณ  
นาจจาสนุเน วิจกฺขณเ  
สมกฺขญฺจสุส ติฏฺเฐย  
สนฺทิสฺสนฺโต สภตฺตฺโน.

๑๔๘๘. น เม ราชา สขา โหติ  
น ราชา โหติ เมถุโน  
ชิปปิ กุชฺฌนฺติ ราชานเ  
สุเกนฺกฺขิวิ สฺมฺภูฏิตฺ.

๑๔๘๙. น ปุชฺชิตอ มญฺญมาโน  
เมธาวิ ปณฺทิตอ นโร  
ผรุสฺส ปฏิมนฺเตยฺย  
ราชานํ ปริสฺส คตฺนฺติ.

๑๔๙๐. ลทฺถทฺวารโ ลภ ทฺวาริ  
เนว ราชฺสุ วิสุสเส  
อคฺคิวิ สยฺโต ติฏฺเฐ  
ส ราชวสดี วเส.

เรือและรถพระที่นั่ง ด้วยการ  
สำคัญตกว่า เราเป็นคนอันพระ  
ราชาโปรดปราน ราชเสวกนั้น  
พึงอยู่ในราชสำนักได้.

๑๔๘๗. ราชเสวก ต้องเป็นผู้มีปัญญา  
เครื่องพิจารณา ไม่ควรเฝ้าให้  
ไกลนักควรยืนเฝ้า พอให้ท้าวเธอ  
ทอดพระเนตรเห็นถนัด ในสถานที่  
พอจะได้ยินพระราชดำรัส เบื้อง  
พระพักตร์ของพระราชา.

๑๔๘๘. ราชเสวก ไม่ควรทำความวางใจ  
พระราชา เป็นเพื่อนของเรา  
พระราชาเป็นคู่กันกับเรา พระ  
ราชาทั้งหลาย ย่อมทรงพิโรธ  
ได้เร็วไว เหมือนนัยน์ตา อันผง  
กระทบแล้ว.

๑๔๘๙. ราชเสวก ไม่ควรถือตัวว่าเป็น  
นักปราชญ์ ราชบัณฑิต พระ  
ราชาทรงบูชา ไม่ควรเพ็ดทูล  
ถ้อยคำหยาบคายกับพระราชา  
ซึ่งประทับอยู่ในราชบริษัท.

๑๔๙๐. ราชเสวก ผู้ได้รับพระราชทาน  
พระทวารเป็นพิเศษ ก็ไม่ควร  
วางใจในพระราชาทั้งหลาย พึง  
สำรวม ดำรงตนไว้เพียงดังไฟ

๑๔๙๑. ปุตต์ วา ภาตริ สั วา  
 สมุปกคณหาติ ขตติโย  
 คาเมหิ นิคเมหิ วา  
 รมุเจหิ ชนปเทหิ วา  
 ตุนหิภูโต อุเปกุเขย  
 น ภณเณ เจกปาปกั.

๑๔๙๒. หตถาโรหา อนิกฎจา  
 ฤทิกา ปตติการกา  
 เตสั กมมาปทาเนน  
 ราชา วชุเตมติ เวตุนัน  
 น เตสั อนนตรา คจุเจ  
 ส ราชวสตี วเส.

๑๔๙๓. จาไปว โอนเม ธีโร  
 วิโส วาปี ปกมุปเย  
 ปฎิโลมัม น วตเตย  
 ส ราชวสตี วเส.

๑๔๙๔. จาไปวภูทโร อสุส  
 มจโณวสุส อชิวหตา  
 อปปาลี นิปโก สุโร  
 ส ราชวสตี วเส.

ราชเสวกนั้น พึงอยู่ในราชสำนัก  
 ได้.

๑๔๙๑. พระเจ้าอยู่หัว จะทรงยกย่อง  
 พระราชโอรส หรือพระราชวงศ์  
 ด้วยบ้าน นิคม แวนแคว้น  
 ชนบท ราชเสวกควรนึ่งดูก่อน  
 ไม่ควรด่วนเพ็ดทูลคุณหรือโทษ.

๑๔๙๒. พระราชา จะทรงปูนบำเหน็จ  
 รางวัลให้แก่ กรมช้าง กรมม้า  
 กรมรถ กรมเดินเท้า ตามความ  
 ชอบใจราชการของเขา ราชเสวก  
 ไม่ควรทูลทัดทานลาภผลของเขา  
 ราชเสวกนั้น พึงอยู่ในราชสำนัก  
 ได้.

๑๔๙๓. ราชเสวกผู้เป็นนักปราชญ์ พึง  
 โอนไปดุจคันธู และพึงไหวไป  
 ตาม ดุจไม้ไผ่ ไม่ควรทูลทัดทาน  
 ราชเสวกนั้น พึงอยู่ในราชสำนัก  
 ได้.

๑๔๙๔. ราชเสวก พึงเป็นผู้มีท่อน้อย  
 ดุจดังคันธู พึงเป็นผู้ไม่มีลิ้น  
 เหมือนปลา พึงเป็นผู้กินน้อย  
 ในโภชนะ มีปัญญาเครื่องรักษา

๑๔๙๕. น พาทุหิ อิตถิ คจฺเจยฺย  
สมฺมสฺสํ เตชสงฺขยํ  
กาสิ สาสิ ทริ พาลุยํ  
ชีณเมโร นิคจฺจติ.
๑๔๙๖. นาติเวลํ ปภาเสยฺย  
น ตฺณฺหิ สพฺพทา สียา  
อวิกิณฺณํ มิติ วาจํ  
ปตฺเต กาเล อุทฺริเย.
๑๔๙๗. อโกธโน อสํฆฺฏโฆ  
สจฺใจ สโณห อเปสฺสโณ  
สมฺมํ คิริ น ภาเสยฺย  
ส ราชวสตี วเส.
๑๔๙๘. มาตาเปติภโร อสฺส  
กุเล เขฎฺฐาปจายิกิ  
สโณห สขิลสมฺภาโส  
ส ราชวสตี วเส.
๑๔๙๙. วินิตฺโต สิปปวา ทนฺโต  
กตฺตฺโต นียโต มุทฺ
๑๔๙๕. ตน เป็นผู้แก้งวักล่า ราชเสวก  
นั้น พึงอยู่ในราชสำนักได้.
๑๔๙๕. ราชเสวก ไม่พึงสัมผัสหญิงมาก  
นัก ซึ่งเป็นเหตุสิ้นเดช ผู้สิ้น  
ปัญญา ย่อมได้ประสบโรคไ  
มองคร่อ ความกระวนกระวาย  
ความอ่อนกำลัง.
๑๔๙๖. ราชเสวก ไม่ควรพูดมากเกินไป  
ไม่ควรนิ่งทุกเมื่อ เมื่อถึงเวลา  
พึงเปล่งวาจาพอประมาณ ไม่  
พรั้าเพรีอ.
๑๔๙๗. ราชเสวกเป็นคนไม่มักโกรธ ไม่  
กระทบกระเทียบ เป็นคนพูดจริง  
อ่อนหวานไม่ส่อเสียด ไม่ควร  
พูดถ้อยคำเพื่อเจ้อ ราชเสวกนั้น  
พึงอยู่ในราชสำนักได้.
๑๔๙๘. ราชเสวกพึงเลี้ยงดูมารดา บิดา  
พึงประพฤดิอ่อนน้อม ต่อผู้เจริญ  
ในสกุล มีวาจาอ่อนหวาน กล่าว  
วากลมเกลี้ยง ราชเสวกนั้น  
ควรอยู่ในราชสำนักได้.
๑๔๙๙. ราชเสวก พึงเป็นผู้ได้รับแนะนำ  
ดีแล้ว มีศีลปะ ฝึกฝนแล้ว

อปฺปมตฺโต สุจิ ทกุโข  
 ส ราชวสตี วเส.

เป็นผู้ทำประโยชน์ เป็นผู้คงที่  
 อ่อนโยน ไม่ประมาท สะอาด  
 หมดจด เป็นคนขยัน ราชเสวก  
 นั้น ควรอยู่ในราชสำนักได้.

๑๕๐๐. นิวัตวตฺติ วุฑฺฒเสสุ  
 สปตฺติสุโส สคารโว  
 สุรโต สุขสํวาโส  
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๐๐. ราชเสวก พึงเป็นคนผู้มีความ  
 ประพฤติอ่อนน้อม มีความเคารพ  
 ยำเกรงในท่านผู้เจริญ เป็นผู้  
 สงบเสงี่ยม มีการอยู่ร่วมกัน  
 เป็นสุข ราชเสวกนั้นควรอยู่ใน  
 ราชสำนักได้.

๑๕๐๑. อารกา ปริวชฺเชยฺย  
 สณฺหิตุํ ปหิตุํ ชนํ  
 ภตฺตารณฺเวยุทิกฺขเยยฺย  
 น จ อญฺเวยสฺส ราชฺชิน.

๑๕๐๑. ราชเสวกควรเว้นให้ห่างไกล ซึ่ง  
 ทูตที่ส่งมาเกี่ยวข้องกับความรัก พึง  
 ดูแลแต่เจ้านายของตน ไม่ควร  
 พุดเรื่องลับ ในสำนักพระราช  
 อื่น.

๑๕๐๒. สมณเ พฺรหฺมณเ จาปี  
 สีลวณฺเต พหุสฺสุเต  
 สกุกจฺจํ ปยฺริฐปาเสยฺย  
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๐๒. ราชเสวกพึงเข้าหาสมณะ และ  
 พราหมณ์ ผู้มีศีลเป็นพหูสูตโดย  
 เคารพ ราชเสวกนั้น ควรอยู่ใน  
 ราชสำนักได้.

๑๕๐๓. สมณเ พฺรหฺมณเ จาปี  
 สีลวณฺเต พหุสฺสุเต  
 สกุกจฺจํ อญฺฺวาเสยฺย  
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๐๓. ราชเสวก เมื่อเข้าหาสมณะและ  
 พราหมณ์ ผู้มีศีลเป็นพหูสูต พึง  
 อยู่จำอุโบสถศีล โดยเคารพ  
 ราชเสวกนั้น ควรอยู่ในราช-  
 สำนักได้.

๑๕๐๔. สมณ พุราหมณ จาปี  
 สีสนวนเต พหุสุสุเต  
 ตปุเปยย อนนปาเนน  
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๐๕. สมณ พุราหมณ จาปี  
 สีสนวนเต พหุสุสุเต  
 อาสชช ปญเณ เสเวถ  
 อากงขี วุฑฒิมตฺตโน.

๑๕๐๖. ทินฺนปฺพุพิ น หาเปยย  
 ทานํ สมณพุราหมณ  
 น จ กิณฺจิ นิวาเรยย  
 ทานกาเล วณิพฺพเก.

๑๕๐๗. ปญฺญา พุฑฺธิสมฺปนฺโน  
 วิธานวิธิโกวิท  
 กาลญฺญ สมยญฺญ จ  
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๐๘. อฏฺฐาตา กมฺมเชยฺเยสุ  
 อปฺปมตฺโต วิจกฺขณ  
 สุสฺสวิตกมฺมนฺโต  
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๐๔. ราชเสวก พึ่งบำรุงเลี้ยงสมณะ  
 และพราหมณ์ ผู้มีศีล เป็นพหูสูต  
 ด้วยข้าวและน้ำ ราชเสวกนั้น  
 ควรอยู่ในราชสำนักได้.

๑๕๐๕. ราชเสวก ผู้หวังความเจริญแก่  
 ตน พึ่งเข้าไปคบหาสมณะและ  
 พราหมณ์ผู้มีศีล เป็นพหูสูต มี  
 ปัญญา.

๑๕๐๖. ราชเสวก ไม่ควรทำทานที่เคย  
 พระราชทาน ในสมณพราหมณ์  
 ให้เสื่อมไป อนึ่ง เห็นพวกวณิพก  
 ซึ่งมาในเวลาพระราชทาน ไม่  
 ควรจะห้ามอะไร ๆ.

๑๕๐๗. ราชเสวก ควรเป็นผู้มีปัญญา  
 สมบูรณ์ด้วยความรู้ ฉลาดใน  
 วิธีจัดราชกิจ รู้จักกาลและ  
 รู้จักสมัย ราชเสวกนั้นควรอยู่  
 ในราชสำนักได้.

๑๕๐๘. ราชเสวก พึ่งเป็นคนขยัน  
 หมั่นเพียร ไม่ประมาท มีปัญญา  
 สอดส่อง พิจารณาในการทำงาน  
 ที่ตนพึงทำจัดการงานให้สำเร็จ  
 ด้วยดี ราชเสวกนั้น ควรอยู่ใน  
 ราชสำนักได้.



๑๕๐๙. ขลัม สาลี ปลุ่ เขตต์  
 คนตุวา จสุส อภิกุขณ  
 มิตฺ ฐณฺณํ นิธาเปยฺย  
 มิตฺ จ ปาจเย สมเร.

๑๕๑๐. ปุตฺตํ วา ภาตริํ สํ วา  
 สีเลสุ อสมาหิตํ  
 อนนฺควา หิ เต พาลา  
 ยถา เปตา ตเถว เต  
 โจพิญฺจ เนสํ ปิณฺฑทญฺจ  
 อาสีนानํ ปทาปเย.

๑๕๑๑. ทาเส กมฺมกเร ไปเส  
 สีเลสุ สุตมาหิต  
 ทกฺเข อญฺ्ञานสมฺปนฺเน  
 อาธิปจฺจสมิ จาปเย.

๑๕๑๒. สีลวา จ อโลโก จ  
 อนฺวตฺโต จ ราชีโน  
 อาวี รโห หิตโต ตสุส  
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๑๓. ชนฺทญฺญ ราชีโน จสุส  
 จิตฺตญฺโจ จสุส ราชีโน

๑๕๐๙. อนึ่ง ราชเสวก ฟิงไปตรวจตรา  
 คูลานข้าวสาลี ปศุสัตว์ และ  
 ไร่นาเนื้องๆ ฟิงตวงข้าวเปลือก  
 ให้รู้ประมาณ แล้วให้เก็บไว้ใน  
 ฉาง ฟิงนับบริวารชนในเรือน  
 แล้วให้หุงต้มพอประมาณ.

๑๕๑๐. ไม่ควรตั้ง บุตร ธิดา พี่น้องหรือ  
 วงศ์ญาติ ผู้ไม่ตั้งอยู่ในศีลให้  
 เป็นใหญ่ เพราะคนเหล่านั้น  
 เป็นคนพาล ไม่จัดว่าเป็นพี่น้อง  
 คนเหล่านั้น เป็นเหมือนคนที่  
 ตายแล้ว แต่ว่าเขาเหล่านั้น  
 มาถึงสำนักก็ควรให้ผ้านุ่มผ้าห่ม  
 และอาหาร.

๑๕๑๑. ควรตั้งพวกทาส หรือกรรมกร  
 ผู้ตั้งมั่นอยู่ในศีล เป็นคนขยัน  
 หมั่นเพียรให้เป็นใหญ่.

๑๕๑๒. ราชเสวกฟิงเป็นผู้มีศีล ไม่โลภ  
 มาก ฟิงประพฤติตามพระราช  
 ประพฤติประโยชน์แก่พระราช  
 นั้น ทั้งที่แฉ่งและที่ลับ ราชเสวก  
 นั้น ฟิงอยู่ในราชสำนักได้.

๑๕๑๓. ราชเสวกฟิงเป็นผู้รู้จักพระราช-  
 อัธยาศัย และฟิงปฏิบัติตาม

อกัณฺฐกวุตฺติสฺส

ส ราชวสตี วเส.

พระราชประสงค์ไม่ควรประพฤติ  
ขัดต่อราชประสงค์ ราชเสวกนั้น  
ควรอยู่ในราชสำนักได้.

๑๕๑๔. อจฺฉาตเน จ นุหุปเน  
โธเว ปาเท อโธสิริ  
อาหโตปี น กุปฺเปยฺย  
ส ราชวสตี วเส.

๑๕๑๔. ราชเสวก ฟังกัมคี่ระชะลงชำระ  
พระบาท ในเวลาผลัดพระภูษา-  
ทรงและในเวลาทรงสนาน แม้  
จะถูกกริ้ว ก็ไม่ควรโกรธตอบ  
ราชเสวกนั้นควรอยู่ในราชสำนัก  
ได้.

๑๕๑๕. กุมฺภิมฺหิ อญฺชลี กยิรา  
วาทิ จาปี ปทกฺขิณฺ  
กิเมว สพุพกามาณิ  
ทาทาริ ธีรมุตฺตมฺ.

๑๕๑๕. บุรุษ ผู้หวังความเจริญแก้ตน  
ฟังกระทำอัญชลีในหม้อน้ำ และ  
ฟังทำประทักษิณ นกแอ่นลม  
เหตุไรเขาจึง ไม่ฟังนอบน้อม  
พระราชา ผู้เป็นนักปราชญ์สูงสุด  
ผู้พระราชทาน สมบัติंनाใคร  
ทุกอย่างเล่า.

๑๕๑๖. โย เทติ สยนํ วตฺถํ  
ยานํ อาวสถํ สมฺ  
ปชฺชุนฺโนริว ภูตานิ  
โกเคหิ อภิวสฺสตี.

๑๕๑๖. พระราชา พระราชทานที่นอน  
ผ้านุ่ม ผ้าห่ม ยวดยาน ที่อยู่  
อาศัย บ้าน เรือน ยังโภคสมบัติ  
ให้ตกทั่วถึงเหมือนมหาเมฆยังฝน  
ให้ตกเพื่อหมู่มสัตว์ทั่วไป ฉะนั้น.

๑๕๑๗. เอเสยฺยา ราชวสตี  
วตฺตมาโน ยถา นโร

๑๕๑๗. ดูกรเจ้าทั้งหลาย ราชวสตีนี้เป็น  
อนุศาสน์ สำหรับปราชญ์เสวก  
เหมือนนรชนประพฤติตาม ย่อม  
ยังพระราชา ให้ทรงโปรดปราน

อาราธยติ ราชานัน  
 ปุชฺฌิ ลภตฺติ ภตฺตฺสสุ.  
 ราชวสฺติ นาม.

และย่อมได้การบูชา ในเจ้านาย  
 ทั้งหลาย.

(นี้) ชื่อราชวงศ์.

### อนฺตรเปยฺยาล

๑๕๑๘. เหวํ สมนุสฺสาสิตฺวา  
 ฅาตฺติสงฺฆํ วิจกฺขณฺ  
 ปริกิณฺณณฺ สุหเทหิ.  
 ราชานมฺปสงฺกมฺ.
๑๕๑๙. วนฺทิตฺวา สิรฺสา ปาเท  
 กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณฺ  
 วิรุโร อวจ ราชานัน  
 ปคฺคเหตุวาน อณฺชลิ
๑๕๒๐. อัยํ มํ มาณโว เนติ  
 กตฺตกาโม ยถามตี  
 ฅาตฺตีนตฺถํ ปวกฺขามิ  
 ตํ สุณฺเฬหิ อรินฺทม.

### อนฺตรเปยฺยาล

๑๕๑๘. วิรุรฺบัณฑิต ผู้มีปัญญาเครื่อง  
 พิจารณา ครั้นพราสาทอนหมุญฺญาติ  
 อย่างนี้ อันหมุญฺญาติมิตรห้อมล้อม  
 เข้าไปเฝ้าพระราชา.
๑๕๑๙. ถวายบังคมพระยุคลบาท ด้วย  
 เคียรเกล้า และทำประทักษิณ  
 ท้าวเธอ แล้วประคองอัญชลิ  
 กราบทูลพระราชาวา
๑๕๒๐. ข้าแต่พระองค์ ผู้ทรงปราบศัตรู  
 มาณพนี้ ปรรณนาจะทำตาม  
 ความประสงค์ จึงจะนำข้า-  
 พระองค์ไป ข้าพระองค์จะกราบ  
 ทูลประโยชนแห่งญาติทั้งหลาย  
 ขอพระองค์ทรงสดับประโยชน  
 นั้น.

๑๕๒๑. ปุตเต จ เม อุทิกุเขสิ  
 ยญจมนญญํ สมเร ฐนํ  
 ยถา ปจฺฉา น หายเถ  
 ณาติสงฺฆโม มยํ คเต.

๑๕๒๒. ยถเว ชลติ ภูมียํ  
 ภูมฺยาเยว ปติภูจติ  
 เอเวตํ ชลิตํ มยฺหํ  
 เอตํ ปสฺสามิ อจฺจยํ.

๑๕๒๓. สกฺกา น คนฺตุํ อิติ มยฺหํ โหติ  
 สมฺตฺวา วรฺตฺวา อธิ กาทิยานํ  
 อิวฺว โหหิ อิติ มยฺหํ รุจฺจติ  
 มา ตฺวํ อคา อุตฺตมฏฺริปฺนฺน.

๑๕๒๔. มา เหว ฐมฺเมสุ มนํ ปณฺีทหิ  
 อตฺเถ จ ฐมฺเม จ ยุตฺโต ภาวสุสุ  
 ธิรตฺถุ กมฺมํ อกฺสลํ อนริยํ  
 ยํ กตฺวา ปจฺฉา นิรยํ วชฺเชยฺย.

๑๕๒๑. ขอพระองค์ ได้ทรงพระกรุณา  
 เอาพระทัยใส่ดูแลบุตร ภรรยา  
 ของข้าพระองค์ ทั้งทรัพย์สินอย่าง  
 อื่นใดที่มีอยู่ในเรือน โดยประการ  
 ที่หมู่ญาติของข้าพระองค์จะไม่  
 ยิงทรัพย์สินนั้นให้เสื่อม ในภายหลัง  
 เมื่อข้าพระองค์ถวายบังคมลาไป.

๑๕๒๒. ความพลั้งพลาดของข้าพระองค์  
 นี้ เหมือนบุคคลพลัดล้มบน  
 แผ่นดิน ย่อมกลับยืนอยู่บน  
 แผ่นดินนั่นเอง ฉะนั้น ข้าพระองค์  
 ย่อมเห็นโทษนี้.

๑๕๒๓. ท่านไม่อาจจะไปนั้นแล เป็น  
 ความพอใจของเรา เราจะฆ่า  
 ตัดออกเป็นท่อน ๆ แล้วหมกไว้  
 ให้มิดชิดในเมืองนี้ ท่านอยู่ใน  
 ที่นี้แหละ การทำดังนี้เราชอบใจ  
 ดูกรบัณฑิต ผู้มีปัญญาอันสูงสุด  
 กว้างขวางดุจแผ่นดิน ท่านอย่า  
 ไปเลย.

๑๕๒๔. ขอได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท อย่า  
 ทรงตั้งพระราชหฤทัยไว้ ใน  
 อธรรมเลย ขอจงทรงประกอบ  
 พระองค์ไว้ในอรรถ และในธรรม  
 เกิด นํ้าดีเตียนกรรมอันเป็น

๑๕๒๕. เนเวส ธมฺโม น ปุเนติ กิจจํ  
 อยิโร หิ ทาสสุส ชนินฺท อิสฺสโร  
 มาเตตุํ ฌาเปตุํ อโถปิ หนตุํ  
 น จ มยฺหํ โภจตุถิ วชฺชามิหํ.

๑๕๒๖. เขฎฺฐปุตฺตํ อุกฺคยฺห  
 วิเนยฺย หทยเย ทริ  
 อสฺสุปฺนฺณเณหิ เนตฺเตหิ  
 ปาวิสิ โส มหาสมฺริ.

๑๕๒๗. สาลาว สมฺปมทฺทิตา  
 มาลฺุเตน ปมทฺทิตา  
 เสนฺติ ปุตฺตา จ ทารา  
 จ วิรุจฺสุส นิเวสเน.

๑๕๒๘. อิตฺถิสฺหสฺสํ ภริยานํ  
 ทาสีสุตฺตสฺตานิ จ  
 พาหา ปคฺคยฺห ปกุกฺกนฺทํ  
 วิรุจฺสุส นิเวสเน.

๑๕๒๙. โอโรธา จ กุมารา จ  
 เวสิยานา จ พุราหฺมณา

อกุศลไม่ประเสริฐ ที่บุคคลทำ  
 แล้ว พึงเข้าถึงนรกในภายหลัง.

๑๕๒๕. นี้ไม่ใช่ธรรมเลย ไม่เข้าถึงกิจที่  
 ควรทำ ข้าแต่พระเจ้าจอมพระชาชน  
 ธรรมดา นายผู้เป็นใหญ่ของ  
 ทาส จะทูปตีก็ได้ จะเฆาก็ได้  
 จะฆ่าเสียก็ได้ ข้าพระองค์ไม่มี  
 ความโกรธ และข้าพระองค์ขอ  
 กราบทูลลาไป.

๑๕๒๖. พระมหาสัตว์นั้น มีเนตรทั้งสอง  
 มองด้วยน้ำตา กำจัดความ  
 กระวนกระวายในหทัยแล้ว สวม  
 กอดบุตรคนโต จึงเข้าไปสู่เรือน  
 ใหญ่แล้ว.

๑๕๒๗-๑๕๒๘. บุตร ๑,๐๐๐ ธิดา  
 ๑,๐๐๐ ภรรยา ๑,๐๐๐ และ  
 ทาสี ๗๐๐ ในนิเวศน์ของ  
 วิรุจบัณฑิต. ต่างประคองแขน  
 ทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญ  
 กลิ้งเกลือกทับกันไป เหมือนป่า  
 ไม้ร้าง ถูกลมพัดล้มระเนระนาด  
 ทับกันไป ฉะนั้น.

๑๕๒๙. พระสนมกำนัล พระราชกุมาร  
 พวกพ่อค้า ช่างนาและพราหมณ์

- พาทา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ  
วิรุสฺส นินฺเวสเน.
๑๕๓๐. หตฺถาโรหา อนินฺกฺกุสา  
รติกา ปตฺติการกา  
พาทา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ  
วิรุสฺส นินฺเวสเน.
๑๕๓๑. สมากตา ชนปทา  
เนคมา จ สมากตา  
พาทา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ  
วิรุสฺส นินฺเวสเน.
๑๕๓๒. อิตฺถีสหสฺสํ ภริยานํ  
ทาสาสตฺตสตานิ จ  
พาทา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ  
กสฺมา ใน วิชฺhesฺสสิ.
๑๕๓๓. โอโรธา จ กุมารา จ  
เวสิยานา จ พฺราหฺมณา  
พาทา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ  
กสฺมา ใน วิชฺhesฺสสิ.
๑๕๓๔. หตฺถาโรหา อนินฺกฺกุสา  
รติกา ปตฺติการกา
- ทั้งหลาย ต่างพากันประคองแขน  
ร้องให้คร่ำครวญ อยู่ในนิเวศน์  
ของวิรุบบัณทิต.
๑๕๓๐. พวกกองช้าง กองม้า กองรถ  
กองเดินเท้า ต่างก็มาประคอง  
แขนทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญ  
อยู่ในนิเวศน์ของวิรุบบัณทิต.
๑๕๓๑. ชาวชนบทมาประชุมกัน และ  
ชาวนิคมนักก็มาประชุมกัน ต่างพา  
กันประคองแขนทั้งสอง ร้องให้  
คร่ำครวญ ในนิเวศน์ของ  
วิรุบบัณทิต.
๑๕๓๒. ภรรยา ๑,๐๐๐ และทาสี ๗๐๐  
ต่างพากัน ประคองแขนทั้งสอง  
ร้องให้คร่ำครวญว่า เพราะเหตุไร  
ท่านจึงจักละดิฉันทั้งหลายไป.
๑๕๓๓. พระสนมกำนัล พระราชกุมาร  
พ่อค้า ชาวนาและพราหมณ์  
ทั้งหลาย ต่างประคองแขน  
ทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญว่า  
เพราะเหตุไร ท่านจึงจะละเรา  
ทั้งหลายไป.
๑๕๓๔. พวกกองช้าง กองม้า กองรถ  
กองเดินเท้า ต่างก็มาประคอง

พาหา ปคฺคยฺห ปกุกนฺทํ  
กสฺมา โน วิชฺเชสฺสตี.

แขนทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญว่า  
เพราะเหตุไร ท่านจึงจักละเรา  
ทั้งหลายไป.

๑๕๓๕. สมากตา ชานปทา  
เนคมา จ สมากตา  
พาหา ปคฺคยฺห ปกุกนฺทํ  
กสฺมา โน วิชฺเชสฺสตี.

๑๕๓๕. ชาวชนบทและชาวนิคมน ต่างมา  
ประชุม ประคองแขนทั้งสอง  
ร้องให้คร่ำครวญว่า เพราะเหตุไร  
ท่านจึงจักละข้าพเจ้าทั้งหลายไป.

๑๕๓๖. กตฺวา สมเรสุ กิจฺจานิ  
อนุสาสิตฺวา สกํ ชนํ  
มิตฺตามจฺเจ จ ภจฺเจ จ  
ปุตฺตทาเร พนฺธเว.

๑๕๓๖. พระมหาสัตว์ กระทำกิจทั้งหลาย  
ในเรือน สั่งสอนคนของตนคือ  
มิตรสหาย คนใช้ บุตร ธิดา  
ภรรยาและพวกพ้อง.

๑๕๓๗. กมฺมนฺตํ สํวิเชตฺวาน  
อาจิกฺขิตฺวา สมเร ธนํ  
นินฺธิญฺจ อิทฺถานญฺจ  
ปฺนฺณกํ เอตทพฺุริ.

๑๕๓๗. จัดการงาน บอกลมอบทรัพย์ใน  
เรือนขุมทรัพย์ และการใช้หนี้  
เสร็จแล้วได้กล่าวกับปฺนฺณกัยกัษ  
ว่า.

๑๕๓๘. อวสี ตฺวํ มยฺห ตินฺหิ อคฺคาเร  
กตานิ กิจฺจานิ สมเรสุ มยฺหํ  
อนุสาสิตา ปุตฺตทารา มยา จ  
กโรหิ กิจฺจานิ ยถามตินฺุเต.

๑๕๓๘. ท่านได้พักอยู่ ในเรือนของ  
ข้าพเจ้า ๓ วันแล้ว กิจที่จะพึง  
ทำในเรือน ข้าพเจ้าทำเสร็จแล้ว  
อนึ่ง บุตรและภรรยา ข้าพเจ้า  
ได้สั่งสอนแล้ว ท่านจงทำกิจ  
ตามอัธยาศัยของท่าน.

๑๕๓๙. สเจ หิ กตฺเต อนุสาสิตา เต  
ปุตฺตา จ ทารา อนุชิวินิ จ

๑๕๓๙. ดูกรอำมาตย์ ผู้สำเร็จราชการ  
ทั้งปวง ก็ถ้าท่านสั่งสอนบุตร

หนุเทหิทานิ ตรมานรูปุ  
ทีโฆ นิ อทุธาปิ อัย ปุรตฺถา.

ภรรยาและคนอาศัยเหล่านั้นแล้ว  
เชิญท่านมารีบไปในบัดนี้ เพราะ  
กาลข้างหน้ายังไกล.

๑๕๔๐. อสมุภีโตว คณฺหาหิ  
อาชานียสฺส วาลธึ  
อิทํ ปจฺจิมกํ ตฺยฺหึ  
ชีวลอกฺกสฺส ทสฺสนํ.

๑๕๔๐. ท่านอย่ากลัวเลย จงจับหางม้า  
อาชาไนย การเห็นชีวิตโลกของท่าน  
นี่ เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย.

๑๕๔๑. โสํหึ กิสฺसानุภายิสฺสํ  
ยสฺส เม นตฺถิ ทฺถกฺกํ  
กาเยน วาจา มนสา  
เยน คจฺเจยฺย ทฺถคฺคตี.

๑๕๔๑. ข้าพเจ้า จักสะดุ้งกลัวไปทำไม  
เพราะข้าพเจ้า ไม่มีกรรมชั่วทาง  
กาย ทางวาจา และทางใจ อัน  
เป็นเหตุให้ผู้ทำไปสู่ทุกคติ.

๑๕๔๒. โส อสฺสราชา วิธูริ วหนฺโต  
ปกฺกามิ เวหายสมนตฺถิกฺเข  
สาขาสฺ เสเลสฺ อสชฺชมาโน  
กาฬาคีรี ชิปฺปมฺปาคมาสิ.

๑๕๔๒. พญาม้านั้น นำวิธูรบัตติตเหาะ  
ไปในอากาศกลางหาวไม่กระทบ  
กิ่งไม้หรือภูเขา วิ่งเข้าไปสู่  
กาฬคีรีบรรพต โดยเร็วพลัน.

๑๕๔๓. อิตฺถีสหฺสฺสํ ภரியานํ  
ทาสีตตฺตสฺตานิ จ  
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ  
ยฺกฺโข พุราหฺมณฺวณฺณเณน  
วิธูริ อาทาย คจฺจตี.

๑๕๔๓. ภรรยา ๑,๐๐๐ ทาสี ๗๐๐  
ประคองแขนร้องให้คร่ำครวญว่า  
ยักษ์จำแลงเพศเป็นพราหมณ์  
มาพาเอาวิธูรบัตติตไป.

โอโรธา จ กุมารา จ  
เวสียานา จ พุราหฺมณา  
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ.

พระสนมกำนัลใน พระราชากุมาร  
พ่อค้า ชาวนาและพราหมณ์  
ประคองแขนทั้งสอง ร้องให้



ยกุไซ พุราหุมนวณูณน  
วิรุรี อาทาย คจจติ.

หตุธาโรหา อนีกฎจา  
รติกา ปตติการกา  
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุ  
ยกุไซ พุราหุมนวณูณน  
วิรุรี อาทาย คจจติ.

๑๕๔๔. สมากตา ชานปทา  
เนคมา จ สมากตา  
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุ  
ยกุไซ พุราหุมนวณูณน  
วิรุรี อาทาย คจจติ.

๑๕๔๕. อิตฺถิสหสฺสํ ภரியานํ  
ทาสีสตุตสตานิ จ  
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุ  
ปณฺธิโต โส กุหิ คโต.

โอโรธา จ กุมารา จ  
เวสิยานา จ พุราหุมนา  
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทุ  
ปณฺธิโต โส กุหิ คโต.

หตุธาโรหา อนีกฎจา  
รติกา ปตติการกา

คร่ำครวญว่า ยักษจำแลงเพศ  
เป็นพราหมณ์ มาพาเอา  
วิรุรบัตติตไป.

กองช้าง กองม้า กองรถ  
กองเดินเท้า ต่างประคองแขน  
ทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญว่า  
ยักษจำแลงเพศ เป็นพราหมณ์  
มาพาเอาวิรุรบัตติตไป.

๑๕๔๔. ชาวชนบท และชาวนิคมต่างมา  
ประชุมพร้อมกัน ประคองแขน  
ทั้งสองร้องให้คร่ำครวญว่า ยักษ  
จำแลงเพศเป็นพราหมณ์ มาพา  
เอาวิรุรบัตติตไป.

๑๕๔๕. ภรรยา ๑,๐๐๐ และทาสี ๗๐๐  
ต่างประคองแขน ร้องให้คร่ำ-  
ครวญว่า วิรุรบัตติตนั้นไปไหน.

พระสนมกำนัลใน พระราชกุมาร  
พ่อค้า ชาวนาและพราหมณ์  
ประคองแขนทั้งสอง ร้องให้  
คร่ำครวญว่า วิรุรบัตติตนั้น  
ไปไหน.

กองช้าง กองม้า กองรถ  
กองเดินเท้า ต่างประคองแขน

พาหา ปคฺคยฺห ปกุกนฺทํ  
ปณฺทิตโต โส กุหิ คโต.

๑๕๔๖. สมากตา ชานปทา  
เนคมา จ สมากตา  
พาหา ปคฺคยฺห ปกุกนฺทํ  
ปณฺทิตโต โส กุหิ คโต.

๑๕๔๗. สเจ โส สตุตฺรตฺเตน  
ปณฺทิตโต นาคมิสฺสติ  
สพฺเพ อคฺคิ ปวิสฺสาม  
นตฺถตฺถิ ชีวิตฺเตน โน.

๑๕๔๘. ปณฺทิตโต จ วียตฺโต จ  
วิภาวี จ วิจกฺขโณ  
ชิปปิ โมเจติ อตฺตานํ  
มา ภายิตฺถาคมิสฺสติ.

อนฺตรเปยฺยาลํ นาม.

ทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญว่า  
วิรุบบัณทิตนั้นไปไหน.

๑๕๔๖. ชาวชนบท และชาวนิคมต่างมา  
ประชุมพร้อมกัน ประคองแขน  
ทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญว่า  
วิรุบบัณทิตนั้นไปไหน.

๑๕๔๗. ถ้าท่านวิรุบบัณทิตนั้น จักไม่มา  
โดย ๗ ราตรีไซ้ร้ ข้าพระพุทธเจ้า  
ทั้งหลาย จักเข้าไปสู่กองไฟ  
ทั้งหมด ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย  
หามีความต้องการ ด้วยการ  
เป็นอยู่ไม่.

๑๕๔๘. วิรุบบัณทิต เป็นผู้ฉลาดเฉียบ-  
แหลม ยังประโยชน์และมีใช้  
ประโยชน์ให้แจ้งชัด มีปัญญา  
เป็นเครื่องพิจารณา คงจะเปลื้อง  
ตนได้โดยพลัน ท่านทั้งหลาย  
อย่ากลัวไปเลย วิรุบบัณทิต  
ปลดเปลื้องตนแล้วจักรีบกลับมา.  
(นี้) ชื่ออันตรเปยฺยาล.

**สาธุนรธมมกณฺท**

๑๕๔๙. โส ตตฺถ คนฺตุวาน วิจิณฺตยนฺโต  
 อฺจุจาวจา เจตนาภา ภวนฺติ  
 นยิมสฺส ชีเวน มมตฺติ กิณฺจ  
 หนฺตุวานิมฺ หนฺยํ อานยิสฺสํ.

๑๕๕๐. โส ตตฺถ คนฺตุวา ปพฺพตมฺนฺตรสฺมี  
 อนฺโต ปวิสิตฺวาน ปทฺฐจฺจิตฺโต  
 อสฺสูตสฺมี ชคฺติปฺปเทเส  
 อโรสิริ ธารยิ กาทิยาโน.

๑๕๕๑. โส ลมฺพมาโน นรเก ปปาเต  
 มหพฺภเย โลกหฺมฺเส วิทฺตุคฺคเต  
 อสนฺตสนฺโต กุณฺนํ กตฺตุเสฏฺโฐ  
 อิจฺจุพฺุริ ปุณฺณกํ นาม ยกฺขํ

๑๕๕๒. อริยาวกาโส อนริยฺรูปโ  
 อสณฺณโต สณฺณตสนฺนิกาโส

**สาธุนรธรรมกัณฺท**

๑๕๔๙. ปุณฺณกยฺกัณฺนั้นํ ไปกาฬคิรี  
 บรรพตํนั้นํ คิดว่า ความคิด  
 ย่อมเป็นความคิดสูง ๆ และต่ำ ๆ  
 ความเป็นอยู่ของวิรุธบัณฑิตหามี  
 ประโยชน์อะไร ๆ แก่เราไม่ เรา  
 จักฆ่าวิรุธบัณฑิตนี้เสีย นำเอา  
 แต่ดวงอาทิตย์ไป.

๑๕๕๐. ปุณฺณกยฺกัณฺนั้นํ มีจิตประทุษร้าย  
 ลงจากยอดเขาไปสู่เชิงเขา วาง  
 พระมหาสัตว์ไว้ในระหว่างภูเขา  
 ช้ำแรกเข้าไปภายในภูเขานั้นจับ  
 พระมหาสัตว์เอาศีรษะลงเบื้อง-  
 ล่าง ขว้างลงไปที่พื้นดิน ไม่มี  
 อะไรก็คิดขวาง.

๑๕๕๑. วิรุธบัณฑิตนั้น ผู้เป็นอำมาตย์  
 ประเสริฐสุดของชาวกรุงรัฐ เมื่อ  
 ห้อยศีรษะลงในแหวนั้นชั้น เป็น  
 ที่น่ากลัว น่าสยดสยอง น่า  
 หวาดเสียวมาก ไม่สะดุ้งกลัว  
 ได้กล่าวกะปุณณกยฺกัณฺนั้นว่า

๑๕๕๒. ท่านเป็นผู้มีรูปดังผู้ประเสริฐ แต่  
 หาเป็นผู้ประเสริฐไม่ คล้ายเป็น  
 คนสำรวม แต่หาสำรวมไม่

- อจุจาทิต์ กมฺมํ กโรสิ ลุฑฺฑํ  
ภาเว จ เต กุสลํ นตฺถิ กิณฺจฺจ.
๑๕๕๓. ยํ มํ ปปาตสฺมึ ปาตฺมุจฺจสิ  
โก นุ ตวตฺถิ มรณฺน มยฺหิ  
อมาณฺสสฺเสว ตวชฺช วณฺโณ  
อาจิกฺข เม ตฺวํ กตมาสิ เทวตา.
๑๕๕๔. ยถิ เต สฺสูโต ปุณฺณโก นาม ยกฺโข  
รณฺโณ กุเวรสฺส หิ โส สชฺพิโพ  
ภุมิณฺธโร วรฺโณ นาม นาโค  
พฺรหา สฺจ วณฺณพฺลฺลฺปนฺโน.
๑๕๕๕. ตสฺसानุชฺชํ ธีตฺรํ กามยามิ  
อิรณฺทตี นาม สา นาคกณฺธา  
ตสฺสา สุมชฺฌาย ปิยาย เหตุ  
ปตารยฺหิ ตฺยหิ วธาย ธีร.
๑๕๕๓. ท่านปรารถนาจะโยนข้าพเจ้าใด  
ลงในเหว ประโยชน์อะไรด้วย  
การตายของข้าพเจ้านั้น จะพึง  
มีแก่ท่านหนอ วันนี้ฉิวพรรณ  
ของท่านเหมือนของอมมนุษย์ ท่าน  
จงบอกข้าพเจ้า ท่านเป็นเทวดา  
ชื่ออะไร.
๑๕๕๔. ถ้าข้าพเจ้าเป็นยักษ์ ชื่อปุณณกะ  
เป็นอำมาตย์ของท้าวกุเวร ท่าน  
คงได้ฟังมาแล้ว พญานาคใหญ่  
นามว่าวรุณ ผู้ครอบครอง  
นาคพิภพ มีรูปร่างสะอาด  
สมบูรณ์ด้วยฉิวพรรณ และ  
กำลัง.
๑๕๕๕. ข้าพเจ้ารักใคร่อยากได้นางนาค  
กัญญา นามว่าอิรันทตี ธิดา  
สุดท้องของพญานาคนั้น ดูกร  
ท่านผู้เป็นนักปราชญ์ เพราะเหตุ  
แห่งนางอิรันทตี ผู้มีเอวอันงาม  
น่ารักนั้น ข้าพเจ้าจึงตกลงใจ  
จะฆ่าท่าน.

๑๕๕๖. มา เหว เต ยกฺข อโหสิ โมโห  
นฺนุจา พหุ ทุคฺคหิตน โลกา  
กิณฺเต สุขุขมาย ปิยาย กิจฺจํ  
มรณน เม อิงฺฆ สฺโนมิ สพฺพํ.

๑๕๕๖. ดูกรยักษ์ ท่านอย่าได้ลุ่มหลง  
นักเลย สัตว์โลกเป็นอันมาก  
ฉิบหายแล้ว เพราะการถือผิด  
เพราะเหตุไร ท่านจึงทำความ  
รักใคร่ในนางอิรันทตี ผู้มีเอว  
อันทรงน่ารัก ท่านจะประโยชน์  
อะไร ด้วยความตายของข้าพเจ้า  
เชิญเถิด ข้าพเจ้าจะฟังเหตุ  
ทั้งปวง.

๑๕๕๗. มหานุกาสฺส มโหรรคฺส  
ธิตฺกามา ภาติภโตหฺมสมิ  
ติ ยาจมานํ สสุโร อโวจ  
ยถา มมณฺณิสฺส สุกามนีติ

๑๕๕๗. ข้าพเจ้า ปรรณนาธิดาของพญา  
วรุณนาคราช ผู้มีอานุภาพมาก  
เป็นผู้รับอาสาญาติ (ของนาง  
อิรันทตีมา) เพราะญาติเหล่านั้น  
ได้สำคัญข้าพเจ้าว่า ถูกความรัก  
ครอบงำโดยส่วนเดียว ฉะนั้น  
พญาวรุณนาคราชพ่อตาได้ตรัสกะ  
ข้าพเจ้าผู้ทูลขอนางอิรันทตีนั้นว่า

๑๕๕๘. ทชฺเชมุ โข เต สุตนุํ สฺเนตฺติ  
สุวิมุหิตํ จนนฺนลิตฺตคตฺติ  
สเจ ตฺวํ หทยํ ปณฺชิตฺตสฺส  
ธมฺเมน ลทฺธา อิธมาหเรสิ.

๑๕๕๘. เราทั้งหลายพึงให้ธิดาของเราผู้มี  
ร่างกายอันสวย มีเนตรอันทรง  
น่าพิศวงมีตัวลูบไล้ด้วยจุนจันท์  
ถ้าท่านได้ดวงหทัย ของวิรุ-  
ธบัณฑิต นำมาในนาคพิภพนี้  
โดยธรรม.

เตน วิตุเตน กุมาริ ลพฺภา  
นาณฺณํ ธนํ อุตฺตริ ปตฺถยาม.

เพราะความดีความชอบนี้ ท่าน  
ก็จะได้ธิดาของเรา เราทั้งหลาย

๑๕๕๙. เอวํ น มุฬิหฺสฺมิ สุโณหิ กตฺเต  
น จาปี เม ทุคฺคหิตตฺติ กิณฺจ  
หฺทเยน เต ธมฺมลทฺเธน นาคา  
อิรฺนฺทตี นาคกณฺณํ ททฺนฺติ.

๑๕๖๐. ตสฺมา อหํ ตฺยํ วิชาเย ยุตฺโต  
เอวํ มมตฺโต มรณฺน ตฺยํ  
อิเธว ตํ นรเก ปาตยิตฺวา  
หนฺตฺวาน ตํ ททฺยํ อานยิสฺสํ.

๑๕๖๑. ชิปปิ มมํ อุทฺธร กาทิยาน  
หฺทเยน เม ยทิ เต อตฺติ กิจฺจํ  
เย เกจิเม สาธุ นรฺสฺส ธมฺมา  
สพฺเพว เต ปาตฺกโรมิ อชฺช.

๑๕๖๒. โส ปุณฺณโก กุรฺนํ กตฺตฺสฺเมจฺจํ  
นคฺมฺทฺธนิ ชิปปิ ปติฏฺจเปตฺวา  
อสุสฺตฺถมาสีนํ สเมกฺขิยาน  
ปริปุจฺฉิ กตฺตารมฺมโนมปณฺณํ.

มิได้ปรารถนาทรัพย์อื่น ยิ่งไป  
กว่านั้น.

๑๕๕๙. ดูกรท่านอำมาตย์ ข้าพเจ้าไม่  
ได้เป็นคนหลง ท่านจงฟังอย่างนี้  
อนึ่ง สิ่งที่เกิดอะไร ๆ มิได้มี  
แก่ข้าพเจ้าเลย เพราะดวงหทัย  
ของท่าน ข้าพเจ้าได้ไปโดยชอบ  
ธรรม ทำวรวุณนาคราชและ  
พระนางวิมลลา จะประทานนาง  
อิรันทดีนาคกัญญาแก่ข้าพเจ้า.

๑๕๖๐. เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงพยายาม  
จะฆ่าท่าน ประโยชน์ด้วยการ  
ตายของท่าน มิแก่ข้าพเจ้า  
ข้าพเจ้าจะผลักท่าน ให้ตกลงใน  
เหวนี้ ฆ่าเสียแล้วจักนำดวงหทัย  
ไป.

๑๕๖๑. ท่านจงยกข้าพเจ้าวางลงโดยเร็ว  
เถิด ถ้าท่านมีกิจที่จะต้องทำ  
ด้วยหทัยของข้าพเจ้า ข้าพเจ้า  
จะกระทำสาธุกรรมทั้งปวงให้  
ปรากฏแก่ท่านในวันนี้.

๑๕๖๒. ปุณณกัณษนั้น รีบวางวิธูร-  
บัณฑิต อำมาตย์ผู้ประเสริฐ  
ที่สุดของชาวกรุงรัฐ ลงบนยอด  
บรรพต เห็นวิธูรบัณฑิต ผู้มี

๑๕๖๓. สมุทฺธิโต เมสิ ตูโว ปปาตา  
 หทเยน เต อชฺช มมตฺถิ กิจฺจํ  
 เย เกจิเม สาธุ นรฺสฺส ธมฺมา  
 สพุเพว เม ปาตุกโรหิ อชฺช.

๑๕๖๔. สมุทฺธิโต ตฺยสฺมิ อหํ ปปาตา  
 หทเยน เม ยทิ เต อตฺถิ กิจฺจํ  
 เย เกจิเม สาธุ นรฺสฺส ธมฺมา  
 สพุเพว เต ปาตุกโรมิ อชฺช.

๑๕๖๕. ยาทานุยาเย ๑ ภวาทิ มาณว  
 อลฺลนฺจ ปาณิ ปริวชฺชยสฺสุ  
 มา จสฺสุ มิตฺเตสฺสุ กทาจิ ทฺพฺภี  
 มา ๑ วสํ อสตีนํ นิคฺจฺเจ.

๑๕๖๖. กถํ นุ ยาทํ อุนฺยาเย โหติ  
 อลฺลนฺจ ปาณิ ทฺหเต กถํ โส  
 อสตี ๑ กา โภ ปน มิตฺตทฺพฺโภ  
 อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิตฺโต เอตมตฺถิ.

ปัญญาไม่ทราบ ได้ความสบายใจ  
 นั่งอยู่จึงถามว่า.

๑๕๖๓. ท่าน อันข้าพเจ้ายกขึ้นจากแหวน  
 แล้ว วันนี้ข้าพเจ้ามีกิจที่จะต้อง  
 ทำ ด้วยหทัยของท่าน ท่านจง  
 กระทำสาธุกรรมทั้งหมด ให้  
 ปรากฏแก่ข้าพเจ้าในวันนี้.

๑๕๖๔. ข้าพเจ้า อันท่านยกขึ้นจากแหวน  
 ถ้าท่านมีกิจที่จะต้องทำ ด้วยหทัย  
 ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะแสดง  
 สาธุกรรมทั้งหมด ให้ปรากฏ  
 แก่ท่านในวันนี้ด้วย.

๑๕๖๕. ดูกรรมาณพ ท่านจงเดินไปตาม  
 ทางที่ท่านเดินไปแล้ว ๑ จงอย่า  
 เผาฝ่ามืออันชุ่ม ๑ อย่าได้  
 ประทุษร้ายในหมู่มิตร ในกาล  
 ไหน ๆ ๑ อย่าตกอยู่ในอำนาจ  
 ของพวกหญิงชั่ว ๑.

๑๕๖๖. บุคคลชื่อว่าเป็นผู้เดินไปตามทาง  
 ที่ท่านเดินไปแล้วอย่างไร บุคคล  
 ชื่อว่า เผาฝ่ามืออันชุ่มอย่างไร  
 บุคคลเช่นไร ชื่อว่าประทุษร้าย  
 มิตร หญิงเช่นไรชื่อว่าหญิงชั่ว  
 ท่านอันข้าพเจ้าถามแล้ว ขอจง  
 บอกเนื้อความนั้นแก่ข้าพเจ้า.

๑๕๖๗. อสตุตตี<sup>๑</sup> โนปิจ ทิฏฐปุพพิ  
โย อาสเนนาปิ นิมนตเยยฺย  
ตสุเสว อตุถิ ปุริโส กเรยฺย  
ยาดานุยายีติ ตมาหุ ปณฺทิตา.
๑๕๖๘. ยสฺเสกรตฺติมฺปิ สมเร วเสยฺย  
ยตฺถนฺนปานิ ปุริโส ลภณ  
น ตสฺส ปาปิ มนสาปิ เจตเย  
อลฺลภฺจ ปาณิ ทหเต มิตฺตทฺพฺโก.
๑๕๖๙. ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย  
นิสีเทยฺย สเยยฺย วา  
น ตสฺส สาขิ ภณฺเชยฺย  
มิตฺตทฺพฺโก หิ ปาปโก.
๑๕๗๐. ปุณฺณมฺปิ เจมฺปิ ปจฺวี ธเนน  
ทชฺชิตฺติยา ปุริโส สมฺมตาย  
ลทฺธา ขณฺเฏ อติมณฺเฑยฺย ตมฺปิ  
ตาสฺสิ วสฺสิ อสตีนิ น คจฺเจ.
๑๕๖๗. บุคคลใด พึ่งเชื่อเชื่อบุคคลที่ไม่  
คุ้นเคยกัน ไม่เคยพบเห็นกันแม้  
ด้วยอาสนะ บุรุษพึงทำประโยชน์  
แก่บุคคลนั้นโดยแท้ บัณฑิต  
ทั้งหลาย กล่าวกะบุรุษนั้นว่า  
ผู้เดินไปตามทางที่ท่านเดินแล้ว.
๑๕๖๘. บุคคลพึงอยู่ในเรือนของผู้ใด แม้  
คืนเดียว ได้ข้าวและน้ำในเรือน  
ใด ไม่ควรคิดร้ายแก่ผู้นั้นใน  
เรือนนั้นแม้ด้วยใจ ผู้คิดร้ายต่อ  
บุคคลเช่นนั้น ชื่อว่าเผาฝ่ามือ  
อันชุ่มและชื่อว่าประทุษร้ายมิตร.
๑๕๖๙. บุคคลนั่งหรือนอน ที่ร่มเงาของ  
ต้นไม้ใด ไม่ควรหักรานกิ่งของ  
ต้นไม้ นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตร  
เป็นคนชั่วช้า.
๑๕๗๐. ชายพึงให้ปฏิฐีนี้ อันบริบูรณ์ด้วย  
ทรัพย์แก่หญิงที่ตนยกย่องอย่างดี  
หญิงนั้น ได้โอกาสแล้วพึงดูหมิ่น  
ชายนั้นได้ บุคคลไม่ควรตกอยู่ใน  
ในอำนาจของหญิงเหล่านั้น ผู้  
ชื่อว่าอัสตรี.

<sup>๑</sup> อสนุตฺตฺติปิ ปาโจ.



๑๕๗๑. เอวี่ โข ยาดั อนุยายี โหติ  
 อลุลญจ ปาณี่ ทหเต ปุเนวั  
 อสตี จ สา โส ปน มิตตทุพโก  
 โส ฐมมิโก โหหิ ขหสสุ อฐมมံ.

สาธุธรรมมกณฺฑิ นาม.

### กาฬาคิริกณฺฑ

๑๕๗๒. อวสี อหิ ตฺยหิ ตีหิ อคาเร  
 อนุเนน ปาเนน อฺปฏฺจิตฺตสมิ  
 มิตฺโต มมาสี วิสขุชามหิ ตํ  
 กามํ ฆริ อุตฺตมปญฺญ คจฺฉ.

๑๕๗๓. อปี หายตุ นาคกฺุสฺส อตุโถ  
 อลุมปี เม นาคกณฺฑาย เหตุ

๑๕๗๑. บุคคลชื่อว่า เดินไปตามทาง  
 ที่ท่านเดินแล้วอย่างนี้ ชื่อว่า เมา  
 ฝ่ามืออันชุ่มอย่างนี้ หญิงดังที่  
 กล่าวมาแล้วนั้น ชื่อว่า อสตรี  
 และคนดังกล่าวมาแล้วนั้น ชื่อว่า  
 เป็นผู้ประทุษร้ายมิตร ท่านจง  
 ตั้งอยู่ในธรรม ละอธรรมความชั่ว  
 เสีย.

(นี้)ชื่อสาธุธรรมกัณฺฑิ.

### กาฬศิริกณฺฑ

๑๕๗๒. ข้าพเจ้าได้อยู่ในเรือนท่านตลอด  
 ๓ วัน ทั้งเป็นผู้อันท่านบำรุงด้วย  
 ข้าวและน้ำ ท่านเป็นมิตรของ  
 ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอปล่อยท่าน  
 ดูกรท่านผู้มีปัญญาอันสูงสุด เชิญ  
 ท่านกลับไปเรือนตามปรารถนา  
 เกิด.

๑๕๗๓. ความต้องการของตระกูลพญา-  
 นาค จะเสื่อมไปก็ตามที่ เหตุที่  
 จะให้ได้นางนาคกัณฺฑยา ข้าพเจ้า

โส ตูว์ สเกเนว สุภาสิตน  
มุตฺโตสิ เม อชฺช วธาย ปญฺญ.

๑๕๗๔. หนฺท ตูว์ ยกฺข มมฺปิ เนหิ  
สสุริ เต อตฺถํ มยิ จรสฺสุ  
อหฺมฺปิ นาคาธิปตีวิมานํ  
ทกฺเขมิ นาคสฺส อทิกฺกุจฺปุพฺพ.

๑๕๗๕. ยํ เว นรสฺส อหิตาย อสฺส  
น ตํ ปญฺญโถ อรหติ ทสฺสนาย  
อถ เกน วณฺเณน อมิตฺตคามา  
ตฺวมิจฺฉสิ อุตฺตมปญฺญ คนฺตุ.

๑๕๗๖. อทฺธา ปชานามิ อหฺมฺปิ เอตํ  
น ตํ ปญฺญโถ อรหติ ทสฺสนาย  
ปาปญฺจ เม นตฺถิ กตํ กุหิณฺจ  
ตสฺมา น สงฺเก มรณาคมาย.

เล็กละ ดูกรท่านผู้มีปัญญา  
ท่านเป็นผู้พ้นแล้ว จากการฆ่า  
ของข้าพเจ้าในวันนี้ เพราะคำ  
สุภาสิตของตนนั้นแล.

๑๕๗๔. ดูกรปุณณกยักร์ เชิญท่านนำ  
ข้าพเจ้า ไปยังสำนักพ่อตาของ  
ท่าน จงประพฤติประโยชน์ใน  
ข้าพเจ้า แม้ข้าพเจ้าก็อยากเห็น  
ท้าววรรณอธิบดีของนาค และ  
วิมานของท้าวเธอ ซึ่งข้าพเจ้า  
ไม่เคยเห็น.

๑๕๗๕. คนมีปัญญา ไม่ควรจะดูสิ่งที่ไม่  
เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล แก่  
นรชนนั้นเลย ดูกรท่านผู้มีปัญญา  
อันสูงสุด เออก็เพราะเหตุไรหนอ  
ท่านจึงปรารถนาจะไปยังบ้านของ  
ศัตรูเล่า.

๑๕๗๖. แม้ข้าพเจ้า ก็รู้ชัดซึ่งสิ่งที่ไม่เป็น  
ไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลนั้นแน่แท้  
ผู้มีปัญญา ไม่ควรเห็นสิ่งที่ไม่  
เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลนั้น  
แต่ข้าพเจ้าไม่มีความชั่วที่ทำได้  
ในที่ไหน ๆ เลย เพราะฉะนั้น  
ข้าพเจ้าจึงไม่รังเกียจต่อความ  
ตาย อันจะมาถึงตน.

๑๕๗๗. หนุท จ จานัน อตุลันภาว  
มยา สห ทกขสิ เอหิ กตเต  
ยตถิจจติ นจจคิตเทหิ นาโค  
ราชา ยถา เวสสุวรรณโณ นิพิณณ.

๑๕๗๘. ตัม นาคกณณา จริตัม คณณ  
นิกิพิตัม นิจจมหิ จ รตตี  
ปหุตมาลยัม พหุ ปุปฺผณฺณัน  
โอภาสตี วิชฺฐุริวตฺตลิกฺเข.

๑๕๗๙. อนนเนน ปาเนน อุเปตฺรูปิ  
นจฺเจหิ คีเตหิ จ วาหิตเทหิ  
ปริปุริ กณฺณวาหิ อลงฺกตาหิ  
อุปฺโสภตี วตฺถปิลนฺธเนนา"ติ.

๑๕๘๐. โส ปุณฺณโก กุรุณัม กตฺตเสฏฺฐจัม  
นีสึทยิ ปจฺจโต อาสนสฺมิมิ  
อาทาย กตฺตารมโนมปณฺณัม  
อุปาคมิ ภวานัม นาคกรณฺโณ.

๑๕๗๗. ดูกรบัณฑิต เชิญเถิด ท่านกับ  
ข้าพเจ้ามา ไปดูพิภพของพญา-  
นาคราชซึ่งมีอาณาภาพ หาที่  
เปรียบมิได้ เป็นที่อยู่ซึ่งเป็นที่  
ปรารถนา การพ้อนรำขับร้องของ  
พญานาค เหมือนท้าวเวสวัณ  
ประทับอยู่ในนิพิณณราชธานี.

๑๕๗๘. นาคพิภพนั้น เป็นที่เที่ยวเล่น  
เป็นหมู่ ๆ ของนางนาคกัญญา  
เป็นที่อันพวกนาคกัญญา เล่น  
ตลอดวันและคืนเป็นนิตย์ มี  
พวงดอกไม้เป็นอันมาก ดารดาษ  
ด้วยดอกไม้หลายชนิด สว่างไสว  
ดังสายฟ้าในอากาศ.

๑๕๗๙. บริบูรณ์ด้วยข้าวและน้ำ เพียบ-  
พร้อมด้วยการพ้อนรำขับร้องและ  
การประโคม พร้อมมูลด้วยนาง  
นาคกัญญา ที่ประดับประดา  
สวยงาม งามสง่าไปด้วยผ้า  
นุ่งห่ม และเครื่องประดับ.

๑๕๘๐. ปุณณกัณษนั้น เชิญวิรุจฉาดก  
ผู้ประเสริฐสุดของชาวกรุงรัฐ นั่ง  
เหนืออาสนะข้างหลัง ได้พา  
วิรุจฉาดก ผู้มีปัญญาไม่ทราวม  
เข้าไปสู่ภพของพญานาคราช.